

HISTORICKÁ PENOLOGIE

Časopis pro historickou penologii
Vydává Institut vzdělávání – Kabinet dokumentace a historie VS ČR

3/2007

Valdická kartouza 1627 – 1857 - 2007 fenomén kláštera a věznice

Pohled ze Zebína na obec Valdice s trestnicí pro muže v Kartouzích (20. léta 20. stol.)

U příležitosti 380. výročí založení kartuziánského kláštera ve Valdicích Albrechtem z Valdštejna (1627) a ke 150. výročí založení c.k. mužské trestnice Kartouzy (1857) byla uspořádána odborná konference pod názvem „Valdická kartouza 1627-1857-2007 fenomén kláštera - fenomén věznice“, která se konala ve dnech 23.-24.10.2007 v prostorách Regionálního muzea a galerie (RMaG) v Jičíně. Konferenci zahájil dne 23. října 2007 Mgr. Jaroslav Gottlieb, ředitel RMaG spolu s Ing. Martinem Pušem, starostou města Jičín. Úvodní slovo přednesl Dr. Jiří Liška, místopředseda Senátu Parlamentu ČR dále Mons. Dominik Duka, O.P., biskup královéhradecké diecéze a Petr Kuřík, náměstek hejtmána Kraje královéhradeckého. Přítomni byli i zahraniční hosté z Rakouska a Polska.

Druhý den konání konference, věnovaný fenoménu věznice proběhl za předsednictví plk. PhDr. Miloslava Jůzla, ředitele Kabinetu GŘ VS ČR a Mons. Karla Otčenáška, královéhradeckého biskupa a bývalého politického vězně z 50. let, který byl vězněn též ve Valdicích. Účastníky přivítal opět ředitel RMaG a úvodní slovo přednesl plk. JUDr. Karel Kocourek, ředitel Věznice Valdice. K charakteristickým etapám vývoje vězeňského zařízení ve Valdicích u Jičína přednesli referáty: Mgr. Roman John z Věznice Valdice, Ondřej Hladík, Alena Kafková, Eduard Vacek a PhDr. Aleš Kýr, všichni z Kabinetu dokumentace a historie VS ČR, dále PhDr. Prokop Tomek z Archivu bezpečnostních složek MV ČR, Vladimír Úlehla z Jičína, S.M. Konsoláta Mgr. M. Frýdecká, představená Domova sv. Karla Boromejského v Praze-Řepích a P. Josef Kordík z Farního úřadu v Železnici.

Za předsednickým stolem zleva: PhDr. A. Kýr, Mons. K. Otčenášek, PhDr. M. Jůzl, Ph.D., Mgr. J. Gottlieb

Úvodní slovo ředitele Věznice Valdice (1989 – 2007)

Vážené dámy, vážení pánové,

dovolte mi, abych při této vzácné příležitosti, kdy si v prostorách bývalého kartuziánského kláštera připomínáme 150. výročí založení Věznice Valdice, se zde na tomto fóru na chvíli pozastavil a pokusil se o bilanci období, které v dějinách věznice nastalo po převratných změnách v naší společnosti po roce 1989. Toto období vyplňující celou jednu desetinu existence věznice ve Valdicích se někomu může zdát, méně významné, ale opak je pravdou. Svě vystoupení bych rád rozložil na dvě části, a to:

část první: období budování věznice od roku 1990 až do současné doby,

část druhá: nastínění představ do budoucna.

Revoluční události devětaosmdesátého roku otevřely cestu k velkým, lze říci radikálním změnám československého a později českého vězeňství a především pak výkonu trestu odnětí svobody, a to jak v programech zacházení, tak i výkonu trestu samém, vycházejícím ze základních Evropských vězeňských pravidel.

Plk. JUDr. Karel Kocourek

Před rokem 1990 byla hlavní složkou výchovného působení na odsouzeného pracovní činnost. Zaměstnávání odsouzených mělo též značný význam pro ekonomiku věznic.

V Nápravně výchovném ústavu Valdice byla výroba velmi rozšířená a vězni, jejichž celkový počet se pohyboval na úrovni 2500, pracovali výhradně u státních podniků.

Po rozsáhlé amnestii, udělené prezidentem republiky a změně zákona v roce 1990, opustilo brány věznice přes dva tisíce odsouzených, takže zde zůstalo jen kolem 500 osob. S odlivem pracovní síly ukončily svoji činnost mnohé podniky, které ve Valdicích dlouhá léta a někdy i desetiletí působily. Vyrovnat se s novou realitou byl úkol na mnoho let.

V éře následující bezprostředně po listopadu 1989 byli zaměstnanci věznice vystaveni značnému tlaku veřejnosti i médií. Několik desítek z nich čelilo trestním oznámením, podaným bývalými odsouzenými. Na této velmi napjaté situaci se velkou měrou podepsal i ten fakt, že ve Valdicích dříve existovala vězeňská budova, označovaná jako nechvalně známé třetí oddělení, kde se vykonával v poválečných letech trest odnětí svobody u politických vězňů nebo také soudem nařízený trest ztrestané izolace u odsouzených, kterým byl trest smrti změněn na doživotí.

Po částečném uklidnění, jež nastalo od poloviny 90. let, se začali vedoucí pracovníci věznice zabírat myšlenkou zkulturnění, obnovy historické podoby Kartouz, a to takovým způsobem, aby nadále nedocházelo k postupné devastaci, ale naopak k navrácení historického lesku i přesto, že v jejich zdech budou i nadále vykonávat trest odnětí svobody odsouzení za nejzávažnější trestné činy. Nemusím na tomto místě připomínat, že v poválečném období kladoucím důraz především na maximální využití práce vězňů, nebyla věnována náležitá pozornost historickým objektům, navzdory tomu, že kartuziánský klášter představuje památku první kategorie. V prostorách dominanty Valdic, kostela Sv. Josefa, vznikla tři dřevěná podlaží a v této, v uvozovkách továrně, pracovalo před revolucí na 300 odsouzených.

Záměr zkulturnit prostor bývalé kartouzy by však nebylo možné uvést v život bez nadšené podpory řadových zaměstnanců věznice. Dovolují si z tohoto místa vzpomenout i na první krok, a to opravy kostelních hodin, kdy v měsíci srpnu 1996 začaly odbíjet nový čas ve Valdicích. Při této příležitosti chci vzpomenout na nezištnou pomoc bývalého zaměstnance, dnes již důchodce, pana Zárybnického. V tomto období byly také zahájeny práce na demolici vestavěných pater v kostele a otevření vnitřního prostoru, aby do budoucna mohl být barokní chrám využíván ke kulturně společenským akcím, jakou se stala např. výstava obrazů Mistra Michaila Ščigola pod názvem Návraty Valdštejna, nebo různým koncertům. Postupnými kroky, učiněnými ve spolupráci s pracovníky Úřadu památkové péče Jičín, ředitelem Okresního muzea Jičín a dalšími odborníky, jsme přistoupili k vypracování stavebně historického průzkumu Kartouz, který bude do budoucna sloužit při různých rekonstrukcích.

Po pokusu o útěk z věznice proniknutím na střechnu jedné z budov v září 1996 jsme rozhodli o umístění zabezpečovací techniky na objektu nad vstupem do věznice a při této příležitosti jsme došli ke zjištění, že je bezpodmínečně nutné zahájit rekonstrukční práce na střeších celého kláštera, včetně střechy kostela. Z tohoto důvodu byly zahájeny práce na generální opravě střech Kartouz. Postupnou rekonstrukcí prošly střechy hlavní a přilehlých budov kláštera. Toto však byl pouze začátek vynakládaného velkého úsilí pro záchranu historického dědictví. Celkové náklady na opravu střech dosáhly částky 8,357.000 Kč.

Po ukončení první etapy se vynořily další problémy, a to v podobě střechy kostela, kam poměrně silně zatékalo a hrozilo bezprostřední nebezpečí zborcení chrámové věže na část ubytovny. Toto nebezpečí bylo umocněno tím, že došlo k poměrně zřetelnému vyklonění věže způsobené nejen neustálým působením povětrnostních vlivů, ale zejména jejím enormním zatížením několikatunovým betonovým kulometným hnízdem, vybudovaným v průběhu 2. světové války jako obranné stanoviště pro zdejší věznic.

Získat finanční prostředky na generální opravu nebylo snadným úkolem, ale hrozící nebezpečí a s tím spojená potřeba vymístění na 300 vězňů do jiných věznic podpořilo rozhodování o přidělení finančních prostředků na tuto akci. V roce 1998 jsme zahájili rekonstrukci věže, při níž došlo k vyjmutí pokladu z kopule kostelní věže a jeho předání do muzea v Jičíně. Při dokončovacích pracích pak byl poklad vrácen (část

v kopiích) na své místo a přidán druhý s poselstvím pro další generace s vložením dobových novin, předpisů, mincí a dalších dokumentů a drobností spojených s životem obce Valdice, městem Jičínem a Vězeňskou službou. Tyto práce byly dokončeny dne 29.9.1998 s finančním nákladem na střechu kostela 3,414.000 Kč a na opravu kostelní věže 1,569.000 Kč. Současně, jak jsem již uvedl, došlo k postupnému odstraňování výdřevy v prostoru budovy kostela, a to brigádnickou formou bez nároku na finanční prostředky, k odstranění všech necitelně zabudovaných různých kovových držáků, konzolí a zbytků vzduchotechniky, sloužících pro zaniklou výrobní činnost. Po odstranění podlaží se otevřel pohled na monumentálnost vnitřních prostor kostela. Ke spokojenosti odborníků památkové péče došlo k odhalení andělů zdobících sloupoví chrámu, přičemž se ukázalo, že jakoby zázrakem nebyly poškozeny.

Velmi pěkný pohled z okolních kopců se naskýtal na nové zářivé střechy kláštera, který byl však narušován tyčícími se vysokými továrními komíny výrobních provozů, které již ukončily svou činnost. Vytápění a ohřev vody byl vyřešen novou plynovou kotelnou a komíny pomocné kotelny a staré kotelny byly v roce 1996 a druhý v roce 2003 postupně odstraněny. Tímto dnem Valdice získávají současný vzhled. Za tento čin byli ředitel věznice plk. JUDr. Karel Kocourek a jeho zástupce Ing. Milan Bíma navrženi na prestižní cenu „Jivínského Štefana“.

V každodenním běhu událostí jsme se museli potýkat s problémy vznikajícími zastaralým vybavením, praskáním vodovodních sítí, systémem odvodů odpadních vod, kdy v několika případech došlo k propadnutí nádvoří způsobené spodní vodou. Bylo provedeno i prozkoumání a vyčištění tzv. Valdštejského kanálu.

Nechtěl bych, aby jste z tohoto vystoupení nabyli dojmu, že vlastní náplň práce Vězeňské služby ČR se v těchto letech jako by zastavila a my jsme se věnovali pouze stavebním činnostem. Opak je pravdou. V dubnu 1991 po nepokojích ve Věznici v Hradci Králové došlo ve Valdicích k otevření vazebního oddělení, přičemž výkon vazby do té doby ve Valdicích nebyl prováděn. Po deseti letech se opět podařilo získat budovu bývalé samovazby pro potřeby výkonu trestu.

Ve druhé polovině 90. let na věznici těžce dolehla skutečnost, že po rozsáhlé amnestii udělené prezidentem republiky se do ní postupně začali vracet odsouzení, kteří nevyužili nabídnutou šanci a na svobodě opětovně páchali trestnou činností. Početní stavy vězňů začaly stoupat a přesahovat možnosti ubytovací kapacity. Nejhorší situace byla v letech 1997 - 1999, kdy početní stav přesáhl číslo 1800 mužů. Tato problematika z oblasti výkonu trestu odnětí svobody, programů zacházení a zajišťování plnění Evropských vězeňských pravidel však není předmětem této konference.

Proslavený útěk Jiřího Kajínka z Věznice Mírov se stal impulsem k zahájení rekonstrukce zrušené vazební části, z níž bylo vybudováno oddělení se zvýšeným stavebnětechnickým zabezpečením pro odsouzené vykonávající trest odnětí svobody na doživotí a pro zvláště nebezpečné vězně zařazené k výkonu trestu ve zvýšené ostraze. Ubytovací kapacita činí 48 míst, a to v celách po 1 - 2 lůžkách. V současné době vykonává ve Věznici Valdice doživotní trest 17 vězňů. Ubytování jsou zpravidla po jednom. Z celkového počtu osob odsouzených v České republice k nejvyššímu možnému trestu je 29 mužů a 3 ženy.

Nelze zapomenout na vybudování specializovaného oddělení pro osoby se zvýšenými psychopatickými sklony v části se zvýšenou ostrahou, které jsme uvedli do provozu počátkem roku 1999.

Několika větami se musím zmínit i o vybudování nového nástupního oddělení a oddělení propouštěcího pro odsouzené do věznice se zvýšenou ostrahou včetně bezdrogové zóny. Při této náročné rekonstrukci se nám podařilo odstranit nevkusné

zastřešení bývalého dvora vedle kostela, které v minulém období tvořilo součást výrobní haly pro odsouzené. V současné době však popisovaná místa již opět slouží pro volný čas a vycházky. S odstraněním zastřešení tohoto prostoru se nenadále otevřel pohled na zničená rozbitá okna kostela, tudíž jsme museli přistoupit k jejich rekonstrukci, opravit je, zasklít a tím zabránit, aby nedocházelo k nežádoucímu vlétání a zahnízdování ptactva do chrámu.

Bylo pro nás velkou poctou, že slavnostního otevření nového nástupního oddělení se ujal ministr spravedlnosti České republiky v doprovodu nejvyšších představitelů Vězeňské služby ČR.

Na závěr této části promluvím o tom, co na první pohled osloví každého návštěvníka kartouzy. Hovořím o proměně nádvoří před vstupem do kostela, které bylo pokryto novou zámkovou dlažbou, došlo ke zkrášlení osvětlení a to dobovými lucernami umístěnými nad každým vchodem do jednotlivých ubytoven a osazením lucernových lamp. Této v uvozovkách kosmetické úpravě však předcházela kompletní výměna inženýrských sítí pod nádvořím o celkovém nákladu 5,740.000 Kč.

To, co jsem do této chvíle uvedl, je pouze část toho nejdůležitějšího a nejmarkantnějšího, co se v uplynulém období povedlo uvést v život. Každodenní plánovanou a cílevědomou činností se nám daří vytvářet příznivější podmínky pro výkon trestu. Jako příklad uvedme nahrazování betonu parkovou úpravou, sportovišti a jinými estetičtější působícími prostory. Nedokázali bychom nic, nebýt maximálního nasazení a nadšení zaměstnanců Věznice Valdice. Svůj velký podíl na těchto úspěších nesou pracovníci jednotlivých oddělení, jako např. oddělení logistických činností v oblasti realizace stavebních prací nebo oddělení výkonu trestu ve sféře zajišťování zájmových činností zaměřených na zvelebování prostředí věznice. Své dominantní postavení při podpoře uvedených aktivit mají pedagogičtí pracovníci Školského vzdělávacího střediska, kterým se v mnoha případech podařilo strhnout své okolí k dalšímu a vyššímu nasazení. K prezentaci věznice navenek přispěli též zdokumentováním historie kláštera a hlavně trestnice.

Pokud bych na tomto místě učinil pokus vyjmenovat vše, co se změnilo v naší nejstarší nepřetržitě fungující věznici za posledních 15 let, strávili bychom zde ještě velmi dlouhý čas. Dovolte mi tedy alespoň ve stručnosti nastínit naše plány do budoucna.

V letošním roce byla zahájena investiční akce k zajištění zvýšení bezpečnosti věznice tím, že po obvodu uvnitř zakázaného pásma bude umístěn sedmimetrový plot, zabraňující odsouzeným v možnosti útěku.

Dalším nemalým investičním soustem bude vybudování areálu pro všeobecnou kynologii, ale také pro psy specialisty na vyhledávání drog nebo výbušnin. Areál s moderně řešenými kotci bude zřízen v prostorách bývalého skladiště uhlí pro tehdejší kotelnu na tuhé palivo.

Nemalým oříškem pro nás zůstává výstavba stravovacích provozů s jídelnami pro odsouzené a není žádným tajemstvím, že již 12 let se skupina odborných pracovníků zabývá plánováním a následným uvedením projektu do života, ale mnohé objektivní příčiny, zejména pak měnící se záměry ve směru stravování, brání realizaci tohoto finančně náročného projektu. Celou akci to vrací zpět na startovní čáru a my začínáme znovu.

Na úplný závěr si dovoluji vyslovit jedno veliké přání. Je nezbytně nutné se zaměřit na udržovací práce a opravy, směřující k záchraně soch umístěných v průčelí vchodu do věznice, ale zejména pak v průčelí kostela, neboť jsou neustále vystaveny povětrnostním vlivům a negativnímu působení ptactva a pokud nebudou v co nejkratší

době zahájeny restaurátorské práce, hrozí jejich zborcení a zničení, čímž by došlo k obrovské a nenahraditelné ztrátě na této ojedinělé historické památce.

Jsem idealista a věřím, že společnými silami se nám podaří tento skvost uchovat i pro příští generace, které třeba v daleké v budoucnosti, na konferenci podobné té dnešní, budou hodnotit právě nás, jak jsme se o dědictví předků postarali.

Plk. JUDr. Karel Kocourek

Kartouzy v éře první republiky (1918 - 1938)

Mgr. Roman John

Valdická věznice vznikla na místě bývalého kartuziánského kláštera. Dne 8. prosince 1627 nechal zakladatel a štědrý donátor kláštera vévoda Albrecht z Valdštejna slavnostně vyhlásit text nadační listiny. Došlo k tomu v hlavním správním centru Valdštejnova frýdlantského panství v Jičíně. Kartouza se měla stát hradem služebníků božích a zároveň rodovým mauzoleem. Tomuto svému účelu pak sloužila až do 80. let 18. století, kdy padla za oběť josefínským reformám.

Dne 12. ledna 1782 došlo dekretem císaře Josefa II. ke zrušení klášterů rozjímavých a žebravých řádů, což se týkalo i kartuziánů. Veškeré klášterní zboží se stalo po nuceném odchodu řeholníků předmětem dražby, provedené za směšně nízké ceny. Budovy rozlehlého konventu se dlouho nedařilo prodat. Teprve roku 1794 koupil chátrající komplex kníže Trauttmansdorff, který zde nechal zřídit skládky, kanceláře a byty pro vysloužilé úředníky.

V polovině 19. století začala kartouza chátrat. Valdická kronika k tomu uvádí, že zdi byly pobořené, okna vytlučená, krásné malby smazány. V zachovalejších místnostech dleli knížecí úředníci, bývalé obydlí převora sloužilo jako sklad bavlny, refektář za obilní sýpku, z knihovny se stalo skladiště a v celách mnichů byli ubytováni nádeníci. Když se uvažovalo o novém využití Valdštejnovy velkorysé stavby, padaly různé návrhy - továrna na tabák, nemocnice, filiálka pražského blázince, vojenský chlapecký výchovný ústav. V polovině 19. století došlo v Rakousku k zestátnění vězeňství, které s sebou přineslo potřebu budovat státní trestnice. Komise vyslaná z Vídně uznala, že by se klášter dal přebudovat na trestnici pro nejtěžší provinilce. Po uzavření kupní smlouvy na 40 000 zlatých se mohlo se přikročit k nezbytným stavebním úpravám, především k rozšíření bývalých mnišských cel.

Dne 17. července 1857 bylo do Kartouz převezeno prvních 17 trestanců z tehdy rušeného vězení na Špilberku. Koncem roku se zde nacházelo už 624 mužů. Mezi novými přírůstky se ocitl i legendární loupežník Václav Babinský. Zajímavostí je, že stravování, šacení a vůbec celkové zaopatření odsouzcenců, kteří postupně zaplnili dřívější ubytovny mnichů, obstarávaly milosrdné sestry kongregace sv. Karla Boromejského. Vedení ústavu bylo svěřeno představené sestře Majdaleně Holfeldové. Roku 1868 převzal veškerou správu trestnice stát.

C. k. trestní ústav pro muže Kartouzy, jak zněl oficiální název trestnice, byl určen pro výkon trestu žaláře I. a II. stupně (těžký žalář), tedy pro odsouzené na více než 10 let odnětí svobody. Před rokem 1885 mohla v českých zemích přijímat muže odsouzené na více než deset let pouze trestnice v Kartouzích. Nově vzniklá Československá republika přejala z dob monarchie systém věznic, trestnic, donucovacích pracoven a polepšoven. Dohled nad trestnicemi a věznicemi, organizace vězeňství, jakožto i osobní záležitosti zaměstnanců náležely do působnosti ministerstva spravedlnosti. Systém vězeňství prošel v meziválečné době velkými změnami. Především bylo zavedeno rozřazení vězňů podle povahy trestných činů místo jejich dodávání do trestnic jen podle územních obvodů. Současně s novou diferenciací odsouzených probíhala specializace jednotlivých vězeňských ústavů. Zaveden byl institut podmíněného odsouzení a propuštění, přijat zákon o státním vězení nově upravující výkon trestu politických vězňů a zákon o trestním soudnictví nad mládeží.

V ČSR existovalo pět mužských trestnic pro tresty delší než 1 rok až po dožití a dále 2 ústavy pro mladistvé delikventy (Mikulov, Košice). Prvotrestanci a polepšitelní odsouzenec vykonávali svůj trest v Plzni a Leopoldově, nepolepšitelní recidivisté v Kartouzích, na Mírově a v Ílavě. Mírov byl ovšem roku 1930 přeměněn na ústav pro choré vězně. Ženy pykaly za svá provinění v Praze Řepích, kde se zároveň nalézalo oddělení pro mladistvé pachatelky.

Trestnice pro muže v Kartouzích (u Jičína) byla určena pro nepolepšitelné pachatele ze země české a z obvodu moravských krajských soudů. Za nepolepšitelné považovala tehdejší právní úprava ty, kteří byli odsouzeni třikrát za zločin téhož druhu.

Počet valdických trestanců se těsně po vzniku nového státu pohyboval okolo tři set, později během celého období první republiky přibližně mezi čtyřmi až pěti sty. Vzhledem k uváděné kapacitě, která na začátku 20. let činila 563, později 459 míst, nelze hovořit o problémech s přeplněností. Vězni byli většinou ubytováni společně ve větších ubikacích, zpravidla po třech až deseti lidech a jen menší část obývala budovu samovazby. Nedostatek cel pro samovazbu souvisel s tím, že věznice vznikla adaptací z bývalého kláštera. Na problematické dopady hromadného ubytování, kdy společnou ložnici sdíleli prvotrestanci, tudíž méně narušení delikventi společně se zkušenými recidivisty, upozorňovali odborníci již v dobách existence monarchie. Na vězeňské konferenci v Praze konané roku 1931 zaznělo, že v kartouzské trestnici je dosud jen 50 ze 450 trestanců izolováno na oddělení samotek. Adaptace je zde prý nejnaléhavější ze všech trestních ústavů. Vleklá hospodářská krize 30. let však pravděpodobně způsobila odklad řešení tohoto problému. Bohužel musíme konstatovat, že ani dnes není situace v této oblasti uspokojivá a neodpovídá evropským standardům. Podle údajů z konce 20. let převažující kategorií mezi kartouzskými odsouzenými byli lidé s kratšími tresty od jednoho do pěti let - 297 osob, doživotní trest si odpykávalo 35 mužů.

Základním předpisem, určujícím práva a povinnosti, klasifikaci, zaměstnávání, vzdělávání či denní režim trestanců, byl Domácí řád pro mužské trestnice z roku 1921. Roku 1937 ho nahradila obdobná norma. Trestanci byli nadále rozdělováni do tří disciplinárních tříd s odlišnými právy. Na jedné cele měli být ubytováni odsouzení z téže třídy, skutečnost však tomu vždy neodpovídala. Praxe ukazovala, že třídění vězňů je příliš šablonovité, že nezohledňuje dostatečně individuální rozdíly mezi jednotlivci. Ředitel kartouzské trestnice Erhart doporučoval rozlišit disciplinární třídy tak markantně, aby postup do vyšší třídy znamenal pro odsouzené skutečný přínos.

Povinnost pracovat platila pro všechny odsouzené s výjimkou politických vězňů. Za vykonanou práci nenáležela mzda, ale vedení trestnice mohlo udělit snaživým jedincům finanční odměnu. Mimořádné odměny směli poskytovat i soukromí

zaměstnavatelé. Tato praxe měla příznivý vliv na chování trestanců. Pracovní doba začínala v letní době v 6 a v zimní době v 7 hodin. Věznice zaměstnávala mnoho odsouzených ve vlastní režii, část pracovala pro soukromé firmy. Ti s kratšími tresty mohli být přidělováni k venkovským zemědělským pracím mimo ústav. Podle údaje z počátku 20. let pracovalo na sáčkárně 123, na domácích pracích 63, v ústavní zahradě 44, v krejčovně 32, tkalcovně 31, při úklidu 29 a v ševcovně 22 odsouzených. V krejčovské dílně byly zhotovovány stejnokroje pro dozorce a oděvy pro trestance. Některé výrobní činnosti, jako bylo lepení pytlíků, měly ve Valdicích dlouhou tradici započatou už v době mocnářství. Za kuriozitu můžeme dnes považovat profesi rozsvěcovače svítilen, která pravděpodobně zanikla se zavedením elektřiny do věznice. Mimochodem stalo se tak koncem roku 1924. Zaměstnanost byla vysoká a v některých letech dosahovala více než 90 procent. Nepracovali pouze přestárlí a práce neschopní. Problémy s obstaráváním výrobních zakázek pro vězeňská zařízení nastaly až v době hospodářské krize. Svědčí o tom rozkaz ministerstva spravedlnosti trestním ústavům z 9. června 1933, který jim ukládá čelit nezaměstnanosti i nevýnosnou prací jako je úprava cest apod.

Popsat životní podmínky vězňených osob pokud jde o stravování, hygienické podmínky, lékařskou péči a srovnat je případně s érou rakouského mocnářství je na základě kusých a většinou pouze oficiálních údajů nesnadné. Podmínky to byly na dnešní poměry jistě skromné, avšak relativně příznivé ve srovnání s válečnými léty. Stanovená denní dávka chleba činila v trestnicích v meziválečném období 600 až 750 g, maso bylo k obědu dvakrát týdně. Nejhorší situace nastala těsně po převratu v říjnu 1918, kdy panovala obecná nouze. Problémy byly se zásobováním brambory. Týdenní dávka na osobu činila žalostných 1,5 kg. Jednotvárná vězeňská strava též postrádala tuky. Zpráva ze začátku roku 1919 konstatuje, že nedostatek tuků má za následek rostoucí sešlost vězňů. Kromě potravin chyběly prací prostředky a palivo pro otop. Když v prosince 1918 udeřily silné mrazy, neměla trestnice žádné zásoby uhlí. Protože palivové dříví nestačilo k dosažení potřebného tlaku páry, nemohly být vytápěny žalární ložnice. Úřední prohlídka v trestnici Valdice z konce roku 1920 zjistila, že stravování trestanců je uspokojivé a zdravotní stav celkem příznivý. Podobné relace měly sice tendenci situaci poněkud přikrašlovat, avšak není důvod se domnívat, že poměry se postupně nezlepšovaly.

Výchovnou a vzdělávací činnost obstarával vrchní ústavní učitel spolu se dvěma duchovními. Na místě vězeňského učitele se v meziválečném období vystřídal několik mužů. Na přelomu dvacátých a třicátých let zaujal tento post Jindřich Janeček. Zapamatujme si toto jméno, ještě o něm uslyšíme. Škola pro trestance v Kartouzích měla tři oddělení a to elementární, průmyslové a hospodářské. Účast na elementárním vyučování se týkala pouze těch, kteří neměli potřebné vědomosti z obecné školy. Podle údaje z roku 1920 navštěvovalo školu 54 žáků, na konci 20. let byl průměrný počet vzdělávaných trestanců 36. Vyučovalo se česky a německy, což vzhledem k podílu odsouzených s německou národností není nic překvapujícího. Např. v roce 1921 uvedlo 262 osob jako svou mateřskou řeč němčinu. Ústavní knihovna také disponovala bohatým fondem německé literatury, zčásti dochovaným i v poválečném období. Aby trestanci nemuseli o nedělích a svátcích dlít na celách, byly v tento čas konány vzdělávací přednášky pro ty, kteří nenavštěvovali pravidelné školní vyučování. Ve sváteční dny se pořádaly tzv. zpěvné akademie, na nichž vystupovala vězeňská hudební tělesa, pěvecký kroužek a orchestr.

Personál trestnice se skládal z vedení ústavu - vrchní ředitel a dva ředitelé - odborných a administrativních pracovníků, inspektorů vězeňské stráže, vrchních

dozorců a dozorců vězňů podúředníků. Kromě toho službu vykonávali i tzv. pomocní dozorcí. Ti mohli být po pěti letech služby jmenováni řádnými zaměstnanci s nárokem na penzi. Z kvalifikovaných dozorců pak byli vybíráni vrchní dozorcí a inspektoři vězeňské stráže. Výše uvedené členění dozorcí služby se používalo již před vznikem Československé republiky.

V námi sledovaném období se stavy dozorcí stráže pohybovaly v rozmezí 80 až 98 osob. Vojsko již v této době nebylo využíváno. Deník psaný valdickými vězeňskými inspektory v letech 1934 až 1948 upozorňuje na nedostatečný počet dozorců a z toho plynoucí slabé zajištění zvláště dílen a skladišť. Dozorcí vězňů byli připravováni v tříměsíčním kurzu zakončeném komisionální zkouškou. Hodnotila se v ní teorie i praktické zvládnutí služby během kurzu. Po jednom až třech letech služby se konaly tzv. odborné kurzy pokračovací. XI. odborný kurz pro dozorce probíhal v roce 1935 i ve Valdicích. Vedení trestnice navíc pořádalo interní školení pro potřeby vězeňské stráže anebo hasičská cvičení. Přípravné a pokračovací odborné vzdělávání se týkalo i vězeňských úředníků.

Hájení stavovských práv a zájmů dozorců zajišťoval ve 20. a 30. letech První spolek vězeňské stráže, místní odbočka Kartouzy-Valdice. Jednalo se o nepolitické sdružení, které kromě svého hlavního poslání pořádalo přednášky, plesy nebo vydávalo vlastní tiskoviny.

Funkci vrchního ředitele (od roku 1927 se používal titul ředitel vězeňské správní služby) vykonával od vzniku samostatného státu Gustav Erhart a zůstal jím úctyhodných osmnáct let. Nadřízenými orgány byl hodnocen jako „schopný a svědomitý“ úředník. V roce 1936 Erhart opouští státní službu a v 61 letech odchází do penze. Na místě ředitele jej vystřídal Viktor Krčmář.

Personál trestnice podléhal nejen kontrole nadřízených orgánů, ale i občanských kontrolorů vybíraných z řad poslanců Národního shromáždění, kteří měli bdít především nad dodržováním zákonnosti ve věznicích a trestních ústavech. V Kartouzích byl ve 20. letech občanským kontrolorem poslanec Václav Košek, v následujícím desetiletí poslanci Dr. Josef Patejdl a Jan Dubický.

Představovat si život za zdmi bývalého kláštera jako idylu není dost dobře možné. Jistěže vězni pracovali, navštěvovali školu, ale také porušovali domácí řád a mnohdy i zákony. Výkazy o disciplinárních trestech uložené v Národním archivu v Praze hovoří o vzpurném chování vůči dozorcům, vzájemném napadání, drobných krádežích, nedovoleném držení různých věcí (zvláště tabáku). Docházelo i k případům sebepoškozování. Nekonečně dlouhý čas trávený za katrem vedl k tomu, že někteří trestanci se zabírali myšlenkami na útěk. V roce 1934 se jeden takový podařil. Jeho aktérem byl loupežný vrah, později zadržený v Praze. Stal se i případ, že se valdičtí trestanci zmocnili obušků a pochopitelně je nazlobeným dozorcům schovali, takže od roku 1934 byly všechny obušky číslovány. Porušení vězeňského řádu se „odměňovalo“ podle závažnosti daného prohřešku. Vedle mírnějších trestů typu důtky nebo odepření výhod, čekala na nepoučitelné výtečníky i samovazba zostřená půstem či tvrdým ložem nebo vazba v temnici. Zachovalo se nám autentické svědectví o poměrech v kartouzské samovazbě. Pochází z roku 1923 a bylo předneseno v průběhu soudního líčení: „*Chci říci, jak se se mnou jedná právě pro tento proces. Jsem vázán v nejhorší žalární kobce pod zemí, trýzněn rakušáckým ředitelem Erhardtem, mám čtyři posty týdně, čtyři tmavé komůrky, čtyři tvrdá lůžka. Vězeňský řád pro mne neexistuje, nesmím nikomu psát, ani svému obhájci, ani na ministerstvo. Ředitel mi řekl, že mě přivede na trestanecký hřbitov. Jsem vězněn v podzemí, kde nikdo nikdy nebyl, a teprve před třemi dny poprvé přišla inspekce. Jsem mučen tak, že ani Kristus tolik*

netrpěl, a Dantovo peklo není ničím proti mému žaláři. Kdyby to bylo o čtrnáct dní déle, byl bych mrtev. Bylo se mnou nakládáno tak, že po třech měsících byl jsem dohnán k pokusu o sebevraždu.“ Autorem této stížnosti na poměry v Kartouzích byl Josef Šoupal, pachatel atentátu na ministra financí Aloise Rašína. Šoupalovi se nedostalo možnosti požívat výsady politického vězně a musel tedy do trestnice pro nejtěžší kriminální delikventy. Pravděpodobně se jedná o nejznámějšího vězně, který mezi válkami v Kartouzích pobýval. Později ho převezli do trestnice v Plzni na Borech a na svobodu se dostal po 20 letech odpykání trestu.

Zhoršující se mezinárodní situace se promítla i do života ústavu. Už v roce 1936 nařídilo vedení trestnice noční cvičení na námět „Zkušební nálet letectva.“ V témže roce proběhlo rozsáhlé cvičení simulující požár tovární budovy v případě války a podobná cvičení se pak opakovala každý měsíc. V březnu 1938 se za účasti nového ředitele Viktora Czerného, jenž vystřídal již zmíněného Viktora Krčmáře, nacvičoval postup při zatemňování. V dubnu a květnu se všichni zaměstnanci povinně účastnili výcviku v zacházení s kulometem, který vedli instruktoři jičínské vojenské posádky. V době zářijové mobilizace narukovalo do pohraničí 39 valdických dozorců odhodlaných bránit svou vlast.

Brzy po osudových událostech podzimu 1938 zrušilo ministerstvo spravedlnosti Trestnici pro muže v Kartouzích a vznikl Ústav pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích u Jičína. Po skončení války získaly Valdice zpět svůj charakter věznice pro odsouzené k dlouholetým trestům. Zejména v 50. letech a v menší míře i později sloužil objekt bývalé kartouzy nejen jako vězení pro těžké zločince, ale ovlivnil životní osudy tisíců politických vězňů. S oblibou sem byli umísťováni zvláště řeholní a diecézní kněží spolu s příslušníky církevní hierarchie.

Meziválečná Československá republika vybudovala navzdory krátkosti času, který jí byl vyměřen, vězeňský systém založený na principech práva a humanity. V systému trestnic převzatém již z doby rakouské monarchie měla své pevné místo Trestnice pro muže v Kartouzích určená pro nepolepšitelné pachatele ze země české a z obvodu moravských krajských soudů. Kartouzy tak celkem plynule přešly do nového státního celku, aniž by výrazněji změnilly svou profilaci. K tomu došlo až po Mnichovu 1938, v době, kdy tzv. první republika již patřila nenávratně minulosti.

Mgr. Roman John

Použité prameny a literatura:

Národní archiv Praha, fond Ministerstvo spravedlnosti.

Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Trestnice Valdice.

Státní okresní archiv Jičín, fond Místní národní výbor Valdice, Kronika obce 1922 – 1976.

Buben, M.: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. II. díl, II. svazek: Mnišské řády. Praha 2004.

Janák, J. - Hledíková, Z.: Dějiny správy v českých zemích do roku 1945. Praha 1989.

Kafková, A.: Vězeňská konference v roce 1931 v Praze. In: Historická penologie č. 1, 2007.

Kýr, A.: Nástin historického vývoje odborného vzdělávání vězeňského personálu do roku 1989.

In: Historická penologie č. 2, 2004.

Uhlík, J.: Historie věznění a vězeňství v Čechách. Praha 2006.

Uhlík, J.: Od Kartouz k Valdicům. In: České vězeňství č. 1, 1996.

Uhlík, J.: Valdice republikové a protektorátní. In: České vězeňství č. 2, 1996.

Uhlíř, D.: Anály ze Spálené. Praha 1979.

Vězeňství v Československé republice. Praha 1930.

Vznik ústavu pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích

Ondřej Hladík

Od svého vzniku v roce 1857 prošla valdická věznice mnoha změnami, které se týkaly nejen jejího názvu, ale především toho komu byla určena a jakým způsobem bylo v jejích zdech zacházeno s vězni. K jedné z nich došlo na konci roku 1938, kdy se z dosavadní Trestnice pro muže v Kartouzích stal Ústav pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích (Anstalt für jugendliche Rechtsbrecher und kranke Gefangene in Walditz).¹ Tato událost měla přímou souvislost s nutností nalézt náhradu za vězeňské ústavy, které zůstaly v pohraničních územích odstoupených Německu. Do Valdic se tak v pohnutém období druhé republiky přestěhovali trestanci z ústavu pro choré vězně na Mírově a chovanci polepšovacím a trestního ústavu pro mladistvé v Mikulově – Mušlově.² Velmi složitá situace nastala v průběhu evakuace zejména u druhého ze jmenovaných ústavů, jenž byl umístěn nedaleko hranice s tehdy již anektovaným Rakouskem. Nicméně v jihomoravském pomezí zaznamenávaly československé úřady již delší dobu nepokoje a později i ozbrojené

konflikty. Proto je třeba nejdříve alespoň částečně přiblížit vývoj, který vedl až k dramatickým událostem spojeným s vyklizením mikulovské trestnice.

Jedním z velmi výmluvných pramenů je, i přes svůj malý rozsah, deník četnické stanice v Mikulově popisující nejdůležitější události roku 1938.³ Záznam z 1. května se zmiňuje o táborech lidu svolaném SdP, kterého se i přes zákaz úřadů zúčastnilo velké množství lidí – asi 10 000. Průběh celé akce je stručně líčen slovy: „V uzavřených

¹ Název Trestnice pro muže v Kartouzích byl využíván od roku 1918. V letech 1857 – 1918 sloužila stejnému účelu pod názvem C. K. trestní ústav pro muže Kartouzy (K. K. Maennerstrafanstalt in Karthaus). Státní oblastní archiv Zámorsk (dále SOA Zámorsk), f. Trestnice Valdice 1857 – 1955, k. 138.

² Do pocitů, které zažívali současníci událostí podzimu roku 1938 nám dovolují nehlédnout paměti významných osobností meziválečného Československa. Například akademik Václav Černý toto období ve své knize s jistou nadsázkou specifikoval následujícím způsobem: „*Těch pět měsíců druhé republiky, chvíle v našem životě nejneuvěřitelnější, fantastickému snu podobná: jako bychom žili na Měsíci, jako bychom měli každou chvíli procítnout anebo sletět do prázdna!*“. Václav ČERNÝ, *Křik koruny české. Paměti II. 1938 – 1945*, Brno 1992, s. 65 a n.

³ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově (dále SOKA Břeclav), f. Četnická stanice Mikulov 1919 – 1939, kn. č. 1, inv. č. 1.

průvodech v osmi až 10 stupech pochodovali účastníci většinou ve stejnokrojích Turnverienů hlavními ulicemi města Mikulova na náměstí. V čele průvodu byly nesené standarty, vlajky strany SdP a Turnvereinu, při čemž byla povolávána hesla: „Sieg – heil“, „Ein Volk, ein Reich, ein Führer.“ Na tentýž den byl svolán průvod českého obyvatelstva. Avšak vzhledem k odhadovanému počtu pěti set účastníků ho rozhodně nelze považovat za „protiakci“ k německému shromáždění a přes nepochybnou napjatost situace zatím ještě nedošlo k žádným větším incidentům.

Od května roku 1938 se však situace neustále zhoršovala. Zmiňovaný deník hovoří také o tom, že Němci pod záminkou opravy hradních zřícenin v Pavlovských vrších (Děvičky, Sirotčí hrádek) zřizovali pracovní skupiny jejichž pravým účelem byl výcvik nechvalně známých Ordnerů.⁴ Po vyhlášení částečné mobilizace dne 21. května 1938 obsadily jednotky SOS (tzv. sosáci) předem určené pozice na hranicích státu a následně se od září téhož roku zúčastnily prvních ozbrojených střetů s Ordnerem.⁵ V té době již běžně docházelo k nočním přepadům hraničních hlídek. Největší nepřátelskou akcí přímo v Mikulově byl útok na celní úřad za použití kulometů a ručních granátů. Avšak hlídkám SOS se ho podařilo odrazit ještě před drátěnými zátarasy.

V následujících týdnech zažívaly československé úřady už jen otevřené projevy nepřátelství. Celá situace vyvrcholila 8. října, kdy přišlo nařízení předat četnické stanice německé armádě a jednotky SOS obdržely rozkaz stáhnout se do dvanácti hodin ze svého postavení. Události, provázející tuto bezpochyby skličující povinnost a poslední incident, odehrávající se v Mikulově, popsal František Brhela, velitel čety SOS na tomto úseku. Ve svých vzpomínkách vylíčil přepadení tří autobusů určených ke stažení z Mikulova. Ordneři za pomoci civilního obyvatelstva obklíčili poslední ustupující a po vytažení z autobusů je surově zbili. Celému konfliktu přihlíželi také první vojáci Wehrmachtu obsazující město. Následně přijelo Gestapo, které podle bližší nespécifikované kartotéky prošetřilo totožnost všech zadržených. Po výsledku byli všichni uvězněni a v šest hodin večer došlo k jejich převozu do Nové Vsi, kde byli propuštěni. Výjimku tvořili dva nebo tři příslušníci SOS německé národnosti odvezení Gestapem neznámo kam.⁶

Tolik k popisu napjaté atmosféry posledních týdnů existence první republiky. V té době se zaměstnanci mikulovského trestního ústavu pod vedením ředitele Jindřicha L. Janečka, snažili věznicí nejen udržet v normálním provozu, ale také přispět k obraně státní hranice a na poslední chvíli připravit evakuaci.

Prvním významnějším zásahem do běžného provozu věznice bylo navázání spolupráce s 9. rotou III. praporu 31. pěšího pluku Arco, jíž velel štábní kapitán Nečásek.⁷ V červnu roku 1938 ředitel ústavu Janeček vydal souhlas s využitím koupelen

---

⁴ Příslušníci polovojenské uniformované organizace Freiwilliger Schutzdienst, vybudované SdP po vzoru SA, jejíž činnost povolila československá vláda na jaře roku 1938. Oficiálně mělo jít „ochranné oddíly“ strany, ale ve skutečnosti to byla úderná síla SdP tajně vyzbrojená Wehrmachtem. Otto NOVÁK, *Henleinovci proti Československu*, Praha 1987.

⁵ Stráž obrany státu byla zřízena v roce 1936 jako prvosledové jednotky ochrany hranic před zásahem armády. Z mikulovska byly staženy až v den záboru území 8. října 1938. SOKA Břeclav, citovaný pramen.

⁶ Emil KORDIOVSKÝ, *Jednotky stráže obrany státu na jižní Moravě*, in: Mikulovské sympozium XIV/1984 – Boj proti fašismu a okupace na jižní Moravě, Praha 1985, s. 165 – 166.

⁷ 31. pěší pluk „Arco“ vznikl v září 1920 sloučením legionářského 31. pěšího pluku, který vznikl 22. 2. 1918 v Itálii a domácího 81. pěšího pluku vytvořeného na teritoriu Doplnovacího okresního velitelství Jihlava v roce 1883. Do vypuknutí I. světové války pluk vystřídala Jihlava, Mostar a Vídeň. Nově vzniklý pěší pluk získal roku 1922 čestný název „Arco“ a sídlil v Jihlavě až do svého zrušení 31. 7. 1939 s výjimkou druhé poloviny roku 1938, kdy se velitelství nacházelo v Telči. K obnovení pluku došlo opět v Jihlavě v roce 1945 a čestný název „Arco“ získal znovu roku 1948. V září 1949 byl pluk přemístěn do Dačic, kde došlo k jeho přejmenování na pluk

ústavu pro potřeby armády v předem určených hodinách (ve středu dopoledne do 12 hodin mužstvo a denně od 18 do 21 hodin večer důstojníci) a postoupil jí také ústavní lesík. Zároveň s tím osobně ubytoval rodinu velitele roty, které povolil navštěvovat koupelny každý den do 16 hodin. Od září pak začaly vlastní přípravy na možnost válečného konfliktu.⁸

Štábní kapitán Nečásek 16. září doporučil, vzhledem k blízkosti státní hranice, evakuovat rodinné příslušníky zaměstnanců ústavu. Panovala totiž obava, že okolí trestnice se brzy ocitne v první linii a později je nebude možné dopravit do bezpečí. Na konci měsíce už probíhaly práce na plno. Zaměstnanci ústavu spolu s chovanci vynaložili velké úsilí při kopání zákopů v okolí Mušlova (účastnilo se ho okolo 100 lidí). Velký podíl měli rovněž na zásobování jednotlivých objektů municí. Za zmínku stojí snaha vedení trestnice o zařazení všech, kteří dosáhli věku 18 let, přímo do obrany hranice. V jakém nervovém vypětí a nelehkých podmínkách vše probíhalo vyplývá z emotivní korespondence ředitele Janečka: *„Posledních 10 dnů jsem spal obutý i v šatech, tak jako neblahé paměti ve válce. V noci se střílelo kolem ústavu a byl jsem konečně nucen odstěhovat se do ústavu, za zeď, aby mne nezabili. Báł jsem se, abych nebyl zabit, jako zajíc v díře, nemaje možnosti se draze prodati. Roty ordnerů odstřelovaly nejen objekty, ale střely se rozpleskovaly o naše domy. Osvětlování raketami vzbuzovalo minulé zkušenosti a přes dálku 20ti let zanášely mne zpět do doby, kdy jsem nežil jako člověk.“*⁹

Z dopisů je zřejmá také kritika oficiální československé propagandy, která do poslední chvíle uklidňovala obyvatelstvo v pohraničí argumenty o konání plebiscitu, a to i v oblastech podobných Mikulovsku, kde bylo více jak 80% německého obyvatelstva. Přes neochotu některých úřadů zahájil ředitel Janeček přípravy k vyklizení ústavu. Jak sám napsal: *„S prosbou, hrozbou i revolverem ...“* se snažil zajistit železniční vagóny potřebné k přepravě lidí a materiálu do věznice krajského soudu v Jihlavě. Ačkoliv Československé státní dráhy přislíbily 6. října přistavit devět vagónů do stanice Sedlec u Mikulova za účelem přepravy majetku trestnice, šest jich odvolaly jinam. Komplikace nastala také 8. října ráno při evakuaci chovanců ústavu. Na nádraží v Mikulově neměli připraven volný vlak.¹⁰ V poslední chvíli se podařilo evakuovat 169 mladistvých (33 vězňů a 136 chovanců polepšovny) a majetek v hodnotě 339 427 korun (viz. tabulka č. 1), což musel být za popsáných podmínek téměř nadlidský výkon. Nicméně ztráty činily téměř 3 135 000 korun (viz. tabulka č. 2). K této částce je potřeba připočíst ještě 13 500 korun, které se nepodařilo včas vyzvednout ze Spořitelny města Mikulova.

Přesun ústavu do Jihlavy znamenal řadu problémů spojených s organizací každodenního vězeňského života. Prvním úkolem pro dvacet tři původních mikulovských zaměstnanců (z toho 11 evakuovaných a 12 postupně propuštěných z vojenské služby) bylo umístění chovanců a zajištění dozoru. Celou situaci zjednodušilo propuštění dvaceti pěti Němců ze zabraného území a jednoho Poláka dne 10. října 1938.¹¹

„Československo – sovětského přátelství“. Po mnoha změnách byl v roce 1968 redislukován na Slovensko a od 1.1.1993 se stal součástí Armády Slovenské republiky. www.vojenstvi.cz

⁸ Korespondence přednosta ústavu v Mikulově s velitelstvím 9. roty III. praporu 31. pěšího pluku ze dne 28. července 1938. SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, inv. č. 127, kart. 1.

⁹ Dopis J. L. Janečka řediteli pedagogické univerzitní knihovny dr. K. J. Benešovi z 31. 10. 1938. SOA Zámorsk, citovaný pramen.

¹⁰ Viz. poznámka č. 9.

¹¹ Korespondence J. L. Janečka s ministerstvem spravedlnosti ze dne 18.10.1938. SOA Zámorsk, citovaný pramen.

Tabulka č. 1

Přehled majetku zachráněného z mikulovského ústavu v Kč			
odkud	suroviny	inventář	celkem
Obuvnická dílna	73 059, 25	3 199,-	76 258, 25
Knihářská dílna	14 052, 30	3 751,-	17 803, 30
Krejčovská dílna	23 105, 25	8 760,-	31 865, 25
Zámečnická dílna	3 729, 90	3 736, 05	7465, 95
Truhlářská dílna	1 744, 75	1 558,-	3 302, 75
Instalační materiál a nářadí	5 614, 80	691,-	6 005, 80
Kuchyně - mouka, luštěniny, náčiní	11 062, 85	2 090,-	13 162, 85
Hospodářství	3 225,25	44 990, 10	48 215, 35
Zahrada		90,-	90,-
Prádlo		30 188, 80	30 188, 80
Oděv		91 480,-	91 480,-
Výzbroj a výstroj dozorců, inv. kancel. inspektora		6 050,-	6 050,-
Inventář ostatních kanceláří		2000,-	2 000,-
Školní potřeby /knihy/		1 920,-	1 920,-
Prádelna		206,-	206,-
Barvy a laky	2570, 50		2570, 50
Různé /kartáče, hrnky apod./		852, 40	852,40
Celkem	138 164, 75	201 262,35	339 427,10

Avšak o tom, že ani v dalších dnech to nebylo lehké, svědčí útěk třinácti chovanců z ranní rozcvičky probíhající na sokolském cvičišti. Nakonec došlo k rozdělení třiceti dvou vězňů a osmdesáti sedmi chovanců polepšovny do nepříliš vyhovující budovy krajské soudní věznice následujícím způsobem: vězni I. a II. třídy – přízemí, chovanci – první a druhé patro, vězni III. třídy a chovanci v trestu – samovazba.¹² Jejich střežení uvnitř věznice a v noci zajišťovali dohromady zaměstnanci obou ústavů. Při venkovních pracích všechny povinnosti zvládaly vlastní dozorcí síly.¹³

Další nepříznivou skutečností bylo přerušení vyučování z důvodu chybějícího vhodného místa, učitelů a potřebného vybavení. Většina inventáře chovanecké i zaměstnanecké knihovny totiž zůstala v Mikulově.

¹² Vězeňský systém první republiky dělil vězně do tří kázeňských tříd označených I. až III. s tím, že vězni v I. třídě byli hodnoceni jako nejlepší. Postup do vyšších tříd přinášel odsouzeným výhody ve všech oblastech vězeňského života (např. množství a druh stravy, oblečení, možnost častějšího dopisování a zásilek potravin apod.). Po nástupu do výkonu trestu byl odsouzený umístěn do samovazby, kde byl nejprve lékařsky vyšetřen, sepsal vlastní životopis a popsal svůj trestný čin. Po osmi dnech rozhodla úřednická konference o jeho zařazení. Až na výjimky docházelo k zařazení do II. kázeňské třídy. Následný postup v třídách byl možný na základě měsíční klasifikace vězňova smýšlení, chování, pořádku, čistoty a pilnosti při práci a vyučování. Vězeňské předpisy III., ministerstvo spravedlnosti 1931, § 20 – 23.

¹³ Korespondence J. L. Janečka s ministerstvem spravedlnosti ze dne 24. 10. 1938. SOA Zámrska, citovaný pramen

Ředitel Janeček vyvinul velké úsilí k jejich znovuzískání. Psal svému bývalému kolegovi, vrchnímu soudnímu radovi A. Silwesterovi do Mikulova a žádal ho o přimluvu u německých úřadů.¹⁴

Tabulka č. 2

Přehled majetku zanechaného v Mikulově	
	cena v Kč
Dílenské suroviny	37 252, 45
Režijní zásoby	10 872, 40
Zásoby potravin v kuchyni	1036,-
Zásoby potravin v pekárně	2 249, 65
Zásoby šatstva, prádla, obuvi	18 449, 55
Zásoby naturálií hospodářského dvora	85 035, 15
Zásobník zahrady	6 059, 15
Dílenský inventář	75 948, 60
Režijní inventář	250 907, 25
Školní pomůcky a knihy	41 000,-
Pozemky hospodářství a zahrady	291 820, 70
Budovy hospodářského dvora	471 967, 45
Budovy správy budov	1 656317,45
Výkaz neproplacených surovin a předmětů	12 817, 60
Výkaz různého materiálu a předmětů	172 920, 60
Celkem	3 134662,40

Bohužel, bez většího úspěchu. Obrátil tedy svou pozornost na místní kulturní instituce, u kterých se setkal s větším porozuměním. Pro potřeby výuky získal od ředitele Masarykovy občanské školy vyřazené učebnice, místní knihovna přislíbila zapůjčit 100 knih a tělovýchovná jednota Sokol souhlasila s promítáním výchovných filmů zdarma. Ústavní škola tak mohla v omezeném rozsahu znovu zahájit provoz 24. října.

Stejně tak nebylo pro mladistvé dostatek pracovních příležitostí. Nejprve se podařilo zaměstnat chovance v samovazbách navlékáním nití, tříděním reklamních papírových štítků a lepením etiket. Později umožnila správa krajské věznice zařadit vyučené zámečníky do údržby ústředního topení. Rovněž krejčí společně s obuvníky mohli nastoupit do existujících vězeňských dílen. Důležitou roli hrály také zemědělské práce. Na velkostatku v Horním Kosově pracovala od šesti hodin ráno do půl šesté odpoledne skupina deseti chovanců pod dozorem jednoho člena stráže a dalších dvanáct docházelo s mikulovským smluvním ponocným Janem Václavem do velkostatku Ostrý. Také Sokol se zasloužil o zaměstnání několika lidí při úpravě hřiště, na kterém probíhaly ranní rozcvičky.¹⁵

Umístění v soudní věznici bylo považováno za dočasné řešení z důvodu nevhodnosti trestního ústavu uzpůsobeného výkonu trestu těžkého žaláře pro výchovu

¹⁴ Dopis J. L. Janečka vrchnímu soudnímu radovi A. Silwesterovi do Mikulova ze dne 31.10.1938. SOA Zámorsk, citovaný pramen.

¹⁵ Korespondence J. L. Janečka s ministerstvem spravedlnosti ze dne 24.10.1938. SOA Zámorsk, citovaný pramen.

mladistvých.¹⁶ Proto ředitel Janeček podal dne 15. října 1938 návrh na zřízení nového pracovního tábora v Jihlavě. Podle jeho představ měl být rozdělen do následujících skupin: nádenická – stavba silnic, železnic, regulací apod.; zemědělská – zásobování tábora zemědělskými plodinami; řemeslnická – krejčí, obuvníci, zámečníci, kováři, klempíři, truhláři a tesaři pracující pro potřeby tábora.

Podle nařízení přednosta XIII. oddělení ministerstva spravedlnosti měl být návrh doplněn seznamem vytipovaných míst vhodných ke zřízení tábora.¹⁷ Ve velmi krátkém čase se podařilo sestavit seznam čtyř možných lokalit. Byly to:

- a) Bývalá německá hospodářská škola s 1, 5 hektarovou zahradou.
- b) Ústav pro choromyslné, sloužící také jako donucovací pracovna. Jeho součástí byla skoro dostavěná moderní budova s mnoha pracovními prostory a zahradnictvím.
- c) Továrna na vlněné zboží ve Staré hoře. Tvořil jí poměrně rozsáhlý komplex jedno až třípatrových budov v uzavřeném údolí.
- d) Velkostatek ve Staré hoře s hospodářskými dvory, tzv. „Zámečkem“ a velkou rozlohou pozemků.¹⁸

Postupně získala největší podporu poslední ze jmenovaných lokalit. Avšak její nevýhodou byl špatný stav celého areálu a poměrně velká zadluženost činící 2 075 000 Kčs. Ačkoliv o projekt projevil zájem i místní obyvatelstvo, vše nakonec dopadlo jinak.¹⁹

První polovina listopadu roku 1938 přinesla obavy z dalšího osudu celého ústavu v nadcházejícím zimním období. Důvodem byly končící zemědělské práce a nedostatečné zajištění před příchodem mrazů. K neklidu přispívala v neposlední řadě demoralizace zaměstnanců těžce postižených ztrátou velké části majetku způsobenou poměry panujícími při evakuaci z Mikulova, stejně jako snahou o zajištění svých rodin. V některých případech komplikovalo situaci také to, že se přestěhovali do oblastí odstoupených Německu v další vlně.²⁰ Za tohoto neutěšeného stavu rozhodlo ministerstvo spravedlnosti o dalším přesunu trestnice, tentokrát do Valdic.²¹ Pro už tak dost postižené dozorce znamenalo nařízení ministerstva další starosti spojené s hledáním vhodného ubytování pro své nejbližší a vysoké výdaje za převoz zbylého či znovu pořízeného majetku, vedoucí v některých případech až k jejich zadlužení.²²

Před zřízením nového trestního ústavu neprobíhaly přípravy jen v Jihlavě, kde museli opustit dosavadní plány na zřízení pracovního tábora a vypořádat se s umístěním patnácti dozorců, kteří nebyli převeleni do nového působiště.²³ Na přesun čekalo také 127 chorých vězňů. Ti měli podobný osud jako mladiství. V říjnu roku 1938 byli

¹⁶ Podmínky upravoval zákon č. 48/1931 Sb. ze dne 11.3.1931 o výkonu trestního soudnictví na mládeži.

¹⁷ XIII. oddělení v čele s přednostou Dr. Vlastimilem Rumlem bylo součástí III. odboru (tzv. vězeňského nebo trestního) ministerstva spravedlnosti pod vedením JUDr. Emila Lányho. Národní archiv Praha (dále NA Praha), Batovcův almanach 1935 – 1938, knihovna, ev. jedn. II M 43.

¹⁸ Korespondence J. L. Janečka s ministerstvem spravedlnosti ze dne 19.10.1938. SOA Zámrsk, citovaný pramen.

¹⁹ Korespondence J. L. Janečka s ministerstvem spravedlnosti ze dne 24.10.1938. SOA Zámrsk, citovaný pramen.

²⁰ K odstoupení pohraničí Německu podrobněji: Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939*, Praha 2004, s. 15 – 26.

²¹ První zmínka o přesunu ústavu do Valdic je v korespondenci J. L. Janečka s ministerstvem spravedlnosti ze dne 17.11.1938. SOA Zámrsk, f. citovaný pramen.

²² Korespondence J. L. Janečka s ministerstvem spravedlnosti ze dne 17.11.1938. SOA Zámrsk, citovaný pramen.

²³ Korespondence J. L. Janečka s Presidiem krajského soudu v Jihlavě z 21.12.1938. SOA Zámrsk, citovaný pramen.

evakuováni z Mírova do Olomouce a po necelých třech měsících je čekala další změna místa určeného k výkonu trestu.

Změny se samozřejmě nevyhnuly ani valdické trestnici. Z důvodu nutnosti uvolnění ubytovacích kapacit došlo ve dnech 2. a 5. prosince 1938 k transportu 170 vězňů s nejtěžšími tresty do Plzně. Pro jejich velké množství byli rozděleni na dvě skupiny, které doprovázelo vždy dvanáct četníků a osmnáct dozorců. Zbýlých 156 odsouzených přesunuli ve dnech 19. a 20. prosince na pražskou Pankrác. Mezi tím dne 17. listopadu přijeli do Valdic zmiňovaní choří vězni z Olomouce.²⁴

Ale zpět do Jihlavy. V té době se ředitel Janeček snažil zabezpečit hladký průběh celého stěhování. Po určení data na 22. prosince 1938 zajistil u správy ústavu ve Valdicích vše potřebné pro sto chovanců, přidělené zaměstnance a požádal o zapůjčení vozů k převozu materiálu odeslaného o den dřív po železnici.²⁵ Současně nechal sepsat protokol se žádostmi na nové přidělení od patnácti dozorců zůstávajících v Jihlavě, který odeslal ministerstvu spravedlnosti.²⁶ Bez větších komplikací pak v určený den následoval přesun do nově vzniklého Ústavu pro mladistvé a choré vězně ve Valdicích. Ředitel Janeček se tak vrátil do místa svého bývalého působiště. Do roku 1930 totiž v Kartouzích působil jako vrchní ústavní učitel.²⁷

Ve zbývajících měsících existence druhé republiky byla patrná snaha o udržení morálky dozorců, kteří se nadále potýkali zejména s problémy spojenými s nedostatkem ubytování a odloučením od rodin, jež v několika případech zůstaly v Sudetech. Proto dostávali na přelomu roku 1938 a 1939 několikadenní dovolenou k uspořádání rodinných poměrů. Jejich úsilí směřovalo k získání jednoho ze služebních bytů v tzv. „úřednickém domě“, jehož původní obyvatelé se po rozdělení dosavadních bytových jednotek museli výrazně uskromnit. To ale vedlo k výraznému zmenšení úložných prostor, takže ředitel musel povolit skladování nábytku v areálu věznice. Přes vypjatost celé situace lze říci, že dozorcí až na několik výjimek zachovali kolegiální a snažili se vzájemně si pomoci.²⁸

Vnitřní organizace ústavu vyžadovala od začátku zvláštní přístup z důvodu sloučení dvou odlišných sociálních skupin. Každá měla specifická nařízení, mladiství se řídili zákonem č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží (z dochovaných písemností vyplývá, že v období druhé republiky se praxe odklonila od nařízení zmiňovaného zákona)²⁹ a choří vězni používali zvláštní domácí řád, vycházející bez větších změn z původního Domácího řádu pro choré trestance na Mírově z roku 1932.³⁰ O potížích, které soužití obou skupin přinášelo, svědčí mimo jiné stížnost z února 1939. Chovance pracující v prádelně na vnitřním dvoře několikrát pobízel vězeň posluhující v sáčkárně k homosexuálnímu styku.³¹ Do chodu věznice dále zasahoval její ředitel pomocí vyhlášek. Tak byl také od poloviny ledna upraven systém

²⁴ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice 1934 – 1948, s. 66.

²⁵ Korespondence J. L. Janečka s ředitelstvím Valdic ze dne 19.12.1938. SOA Zámorsk, citovaný pramen.

²⁶ Protokol z 19.12.1938. SOA Zámorsk, citovaný pramen.

²⁷ Vězeňství v Československé republice, ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930, s. 21.

²⁸ Například dozorce vězňů Alois Brunclík poskytl svůj domek jako skladiště bytového zařízení evakuovaných dozorců a to i přes to, že jeho manželka byla ve vážném zdravotním stavu. Korespondence ministerstva spravedlnosti s ředitelstvím ústavu ve Valdicích ze dne 5.12.1939. SOA Zámorsk, f. trestnice Valdice, inv. č. 128, kart. 1.

²⁹ Korespondence J. L. Janečka s ministerstvem spravedlnosti z 5.2.1939. SOA Zámorsk, f. trestnice Valdice, inv. č. 128, kart. 1.

³⁰ SOA Zámorsk, Domácí řád ústavu pro choré trestance na Mírově, ministerstvo spravedlnosti, 1932. f. Trestnice Valdice, inv. č. 1113, k. 746.

³¹ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice 1934 – 1948, s. 68.

vycházek čtyř tříd chorých vězňů.³² Pro IV. třídu (nejlepší) byl vyhrazen nejlepší nemocniční dvůr, na který měly být osazeny lavičky s tím, že vybraní budou mít povoleno kouření a naprosto volný pohyb. Vězni III. třídy (pokročilí) měli vycházky ve dvojstupu na původním dvoře sloužícím tomuto účelu a nejhorší vězni I. (kárná) a II. (vstupní) třídy využívali tzv. malý dvorek, kde chodili za sebou ve vzdálenosti šesti kroků.³³

Ačkoliv by se mohlo zdát, že přestěhování chovanců z prozatímních podmínek v jihlavské soudní věznici do uvolněného trestního ústavu ve Valdicích, přineslo celkové zlepšení situace, nebyl ředitel spokojen. Přestože ještě v druhé polovině listopadu roku 1938 přestěhování do Kartouz prosazoval, stěžoval si v dopise ministerstvu spravedlnosti na nevhodnost prostředí s nedostatkem zemědělských ploch.³⁴ Zároveň s tím znovu připomněl svůj původní plán. Žádal o vykoupení zadlužených pozemků v Jihlavě pro zřízení barákového tábora, který se měl stát centrálním ústavem pro celou republiku. Projekt obhajoval jeho prospěšností pro budoucnost Jihlavy a podpíral ho také kritikou falešné humanity údajně převládající v Československém vězeňství. Současně s tím prosazoval nutnost přísně organizovaných pracovních oddílů pracujících ve prospěch státu. Nicméně ministerstvo na jeho požadavek nereagovalo.³⁵

Otázkou zůstává, proč člověk působící na významných místech československého vězeňství od roku 1921, který navíc odhodlaně připravoval obranu Mikulova, náhle popřel všechny jeho dosavadní směry a tradice. Jediným možným vysvětlením je pohled do života druhé republiky, jenž prozradí všeobecný pocit zmaru. V době, kdy se také nemalá část zastánců myšlenek prvorepublikové parlamentní demokracie podílela na vzniku autoritativního státu, jehož vláda bez zaváhání porušovala ústavu z roku 1920, většina obyvatelstva zavrhla původní mravní hodnoty.³⁶ Překvapením by tedy neměla být ani rostoucí vlna antisemitismu podporovaná také státními úřady. Ta se ve Valdicích projevila především v podobě formulářů dotazujících se zaměstnanců na židovský původ. V případě jakékoli pochybnosti měl vyplněný dotazník doplňovat ještě výpis z matriky narozených.³⁷

Necelé tři měsíce po přestěhování mladistvých do Valdic došlo dne 15. března 1939 k ukončení agonie druhé republiky. Zabraní zbytku území Česko-Slovenska německou armádou odměřeně popisuje citovaný deník bez větších emocí: „Ztráta české

³² Choří vězni byli výjimkou v rozdělování do kázeňských tříd. Podle domácího řádu se dělili na čtyři třídy označované I. až IV. Hodnocení tříd se provádělo v opačném pořadí než u ostatních (viz. poznámka č. 12), avšak systém výhod byl obdobný. Třídy chorých vězňů se rozdělovaly následujícím způsobem:

- I. třída (kárná) – do této třídy byli zařazováni všichni dvakrát potrestaní v II. třídě a přesto měli nadále neuspokojivé chování, případně pili alkohol,
- II. třída (vstupní) – pobyt nejméně šest měsíců od nástupu trestu, doživotní vězni nejméně pět let, u ostatních většinou v čtvrtina trestu,
- III. třída (pokročilí) – vězni kteří podle úřednické konference projeví vážnou snahu o nápravu, vězeň mohl být do třídy zařazen nejdříve po šesti měsících, doživotní po 10 letech, ostatní ve druhé a třetí čtvrtině trestu,
- IV. třída (spolehliví) – všichni kdo projeví podle úřednické konference trvalou spolehlivost a bezvadné chování.

³² SOA Zámorsk, Domácí řád ústavu pro choré trestance na Mírově, ministerstvo spravedlnosti, 1932, § 2, f. Trestnice Valdice, inv. č. 1113, k. 746.

³³ NA Praha, citovaný pramen.

³⁴ Korespondence J. L. Janečka s ministerstvem spravedlnosti ze dne 5.2.1939. SOA Zámorsk, f. trestnice Valdice, inv. č. 128, kart. 1.

³⁵ Tyto úvahy se u J. L. Janečka poprvé objevují v korespondenci s ministerstvem spravedlnosti ze dne 24.10. 1938. SOA Zámorsk, SOA, f. trestnice Valdice, inv. č. 127, kart. 1

³⁶ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939*, Praha 2004, s. 36 – 50.

³⁷ Nařízení ministerstva spravedlnosti ze dne 14.2.1939. SOA Zámorsk, f. trestnice Valdice, inv. č. 128, kart. 1.

samostatnosti. Veškerá stráž shromážděna o 11 hodině ve škole. Pan ředitel sdělil strážní pokyny jak se má chovat.“³⁸ Ústav pro mladistvé provinilce a choré vězně samozřejmě existoval i v dalších letech, ale úkolem tohoto příspěvku bylo popsat události vedoucí ke vzniku nového typu vězeňského zařízení a jeho počáteční problémy.³⁹

Na závěr lze už jen dodat, že Jindřich L. Janeček dokázal zachovat rozvahu, dvakrát přestěhoval celý ústav s velkým počtem chovanců a přes velké nerovnové vypětí ho také znovu zorganizoval v novém působišti. O tom za jakých podmínek vše probíhalo zejména v případě evakuace z Mikulova současně obsazovaného německou armádou si není třeba dělat velké iluze. Funkci ředitele Ústavu pro mladistvé a choré vězně ve Valdicích vykonával až do září 1939, kdy odešel na zasloužený odpočinek a přestěhoval se do Zbraslavi u Prahy.⁴⁰

Ondřej Hladík

Použité prameny a literatura:

NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice 1934 – 1948.

NA Praha, Batovcův almanach, knihovna, ev. jedn. II M 43

SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice 1857 – 1955, inv. č. 127, 128, kart. 1, 746.

SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, f. Četnická stanice Mikulov 1919 – 1939, kn. č. 1, inv. č. 1.

Zákon č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží.

Vězeňské předpisy III., ministerstvo spravedlnosti 1931.

Domácí řád ústavu pro choré trestance na Mírově, ministerstvo spravedlnosti, 1932.

Vězeňství v Československé republice, ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930.

Václav ČERNÝ, *Křik koruny české. Paměti II. 1938 – 1945*, Brno 1992.

Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939*, Praha 2004.

Emil KORDIOVSKÝ, *Jednotky stráže obrany státu na jižní Moravě*, in: Mikulovské sympozium XIV/1984 – Boj proti fašismu a okupace na jižní Moravě, Praha 1985.

Otto NOVÁK, *Henleinovci proti Československu*, Praha 1987.

---

³⁸ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice 1934 – 1948, s. 69.

³⁹ Ústav pro mladistvé provinilce choré vězně ve Valdicích existoval až do roku 1947, kdy byl přeměněn na Trestní ústav ve Valdicích u Jičína.

⁴⁰ Korespondence J. L. Janečka s ředitelstvem státních drah v Hradci Králové ze dne 25. 9. 1939. SOA Zámorsk, citovaný pramen.

Věznice Valdice v období Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945)

Alena Kafková

Vězeňství v období protektorátu

Rozpad druhé republiky a zřízení Protektorátu Čechy a Morava znamenal zánik samostatnosti českého státu. Nejvyšším orgánem výkonné moci se stala protektorátní vláda, která sice vydávala prováděcí předpisy pro státní správu, ale prakticky tuto činnost ovládali nacisté prostřednictvím Úřadu říšského protektora, neboť každé nařízení a rovněž všechny vyhlášky, výnosy, oběžníky a pokyny vydávané protektorátní vládou byly schvalovány říšským protektorem. V období okupace sice nedošlo ke zrušení ministerstva spravedlnosti, do jehož kompetence spadalo soudnictví a vězeňství, ale jeho působnost byla značně omezena. Protektorátní ministerstvo spravedlnosti nepostihly závažnější organizační změny. I když bylo pod značným tlakem německé okupační správy, z hlediska organizace a činnosti vycházelo z příslušných právních předpisů první republiky. Přidělený úředník okupační správy měl sledovat a koordinovat činnost ministerstva s německými úřady.

Funkci ministra spravedlnosti zastával po celou dobu protektorátu JUDr. Jaroslav Krejčí. V organizaci soudnictví platila příslušnost protektorátních soudů pro české obyvatelstvo a říšskoněmeckých soudů pro říšskoněmecké státní příslušníky. Těmto soudům podléhaly i občané protektorátu, neboť jurisdikce nacistických soudů byla prakticky neomezena. Tato situace měla dopad i na činnost protektorátního vězeňství. Všechny krajské soudní věznice, případně též okresní soudní věznice sloužily zcela nebo z části vazebním účelům říšskoněmeckých soudů a vyšetřovacím účelům gestapa, přičemž menší, protektorátní (česká) část zajišťovala zpravidla provozní činnost celé věznice.⁴¹ Podle organizačního řádu ministerstva spravedlnosti z roku 1939 spadalo vězeňství do III. odboru, tzv. trestního, pod vedením ministerského rady JUDr. Otto Scholze. V témže roce byla zřízena Generální inspekce vězeňství pro výkon nejvyššího dozoru nad soudními věznicemi a trestními ústavy, v čele s přednostou –

⁴¹ NA Praha, f. SSNV, sv.12, Věstníky MSp 1939-1949. Výnos ministra spravedlnosti č. 15.863 ze dne 15.4.1939 k provedení Dohody o převedení soudnictví z 19.12.1938, č. 31/1939 Sb. z. a n. Nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 14.4.1939, Čl. I § 7: „Německé soudnictví v protektorátu Čechy a Morava jest proti soudům protektorátu výlučné, pokud nic odchylného není ustanoveno“.

generálním inspektorem vězeňství Bedřichem Rumlem.⁴² Působnost dozoru, všeobecná správa a řízení soudních věznic a trestních ústavů se po dobu protektorátu několikrát měnily. V roce 1939 spadaly do působnosti ministerstva spravedlnosti, v roce 1943 přešly na vrchní soudy a v roce 1945 se vrátily zpět pod ministerstvo spravedlnosti.⁴³ Místní dozor v trestních ústavech vykonávali domácí komisaři, v krajských soudních věznicích presidenti krajských soudů a v okresních soudních věznicích přednostové okresních soudů. Na základě Dekretu státního prezidenta Emila Háchy bylo podmínkou pro setrvání ve státní službě složení ponižujícího slibu (služební přísahy) ve znění: „Slibuji, že budu Vůdce Velkoněmecké říše Adolfa Hitlera jako ochránce Protektorátu Čechy a Morava poslušen, že budu zájmy Velkoněmecké říše ve prospěch Protektorátu Čechy a Morava podporovati, nařízení hlavy Protektorátu Čechy a Morava a jeho vlády plniti, zákony zachovávat i své úřední povinnosti svědomitě zastávati.“ Citovaný slib skládali povinně jak členové všech protektorátních vlád, tak obdobně i všichni veřejní zaměstnanci a zaměstnanci jiných orgánů veřejné správy.⁴⁴ Nacistické rasové zákony také nepřipouštěly, aby ve státní službě působili zaměstnanci s židovskými předky, proto museli všichni předložit doklady o svém rodovém původu. Závislost protektorátních úřadů na říšské správě se projevila i v jazykové praxi. Povinností bylo složení zkoušky z německého jazyka, neboť veškerý úřední styk se uskutečňoval buď německy nebo německo-česky, přičemž přednost němčiny byla zdůrazněna tím, že německý text byl vždy na levé straně listu. Tato jazyková praxe se zachovala až do konce nacistické okupace.⁴⁵ Neobstání při všeobecné zkoušce z německého jazyka mělo pro zaměstnance i finanční dopad, a to ve formě snížení služného.⁴⁶

Výkon trestu ve Valdicích v době protektorátu

„Anstalt für jugendliche Rechtsbrecher und kranke Gefangene in Walditz bei Jitschin“, tak zněl oficiální název valdické trestnice v období protektorátu, který byl překládán jako „Ústav pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích u Jičina“. Jak je z názvu patrné, byl určen pro výkon trestu jednak mladistvých provinilců (tj. mladistvých vězňů a chovanců od 14 do 21 let věku) jednak dlouhodobě nemocných trestanců. Způsob věznění, základní práva a povinnosti upravoval pro každou kategorii vězňů tzv. Domácí řád, který byl vyvěšen v plném znění buď na cele nebo dílně, aby byl všem přístupný. Jeho porušování bylo kázeňsky trestáno a mezi nejpřísnější tresty patřil půst, tvrdé lože, samovazba nebo sesazení do nižší disciplinární třídy.

⁴² NA Praha, f. Krejčí, kart. 3.

⁴³ NA Praha, f. SSNV, sv.12, Věstníky MSp 1939-1949. Vládní nařízení č. 218 Sb. ze dne 10.8.1939 o správě soudních věznic a trestních ústavů. Vládní nařízení č. 380 Sb. ze dne 17.10.1942 o správě soudních věznic a trestních ústavů. Výnos ministerstva spravedlnosti č. 10 ze dne 16.2.1942 o přenesení působnosti v některých vězeňských záležitostech. Výnos ministerstva spravedlnosti č. 5700 ze dne 16.2.1943, o přenesení působnosti v některých vězeňských záležitostech. Vládní nařízení č. 10 Sb. ze dne 20.12.1944 o správě soudních věznic a trestních ústavů. Výnos ministerstva spravedlnosti č. 10 ze dne 20. prosince 1945, o správě soudních věznic a trestních ústavů.

⁴⁴ NA Praha, f. Krejčí, kart. 3. Dekret státního prezidenta č. 83 ze dne 8.3.1940, o slibu členů vlády, veřejných zaměstnanců a jiných orgánů veřejné správy.

Nový slib byli povinni složit osoby, jichž se dekret týkal nejpozději do 3 měsíců ode dne účinnosti dekretu. Slib byl stvrzen podpisem na předepsaném tiskopise, vydaném tiskárnou Protektorátu Čechy a Morava v Praze.

⁴⁵ NA Praha, f. Předsednictvo ministerské rady, sign. S 1063, 740. Dekret státního prezidenta Emila Háchy ze dne 8.3.1940, § 2, odst. 1.

⁴⁶ NA Praha, f. SSNV, sv.12, Věstníky MSp 1939-1949. Výnos ministerstva spravedlnosti č. 35.579/42-3 ze dne 6.7.1942.

Mladiství vězni vykonávali trest zavření, jehož délka po odečtení vazby byla delší než 6 měsíců (např. k nejtěžším proviněním mladistvých v době protektorátu patřilo nedovolené držení radiopřijímačů). Chovanci si odpykávali trest zavření v polepšovně, ve výchovně byli chovanci s ústavní ochrannou výchovou.⁴⁷ Trest byl vykonáván ve vazbě společné nebo v samovazbě (samostatné cele), odděleně od ostatních trestanců. Mladiství provinilci byli zařazováni do tří kázeňských tříd, přičemž každý přichozí byl zařazen zpravidla do II. kázeňské třídy. Podle výsledků měsíční klasifikace (čtyři stupně známkování - dobrý, uspokojivý, méně uspokojivý nebo neuspokojivý) úřednická konference rozhodla o konečném zařazení chovance do příslušné kázeňské třídy (I. kázeňská třída - nejvyšší, nejvýhodnější, III. kázeňská třída - nejnižší, nejméně výhodná), o způsobu jeho ubytování a zaměstnání. Předpis o kázeňských třídách stanovil jednotlivé výhody, týkající se stravování, úpravy vlasů, opatřování vlastních potřeb, zařízení ložnice, pracovní činnosti a odměny za práci, vycházek, zábavy a her, četby, zasílání balíčků a dopisů nebo přijetí návštěvy. Pouze kouření bylo všem chovancům bez výjimky přísně zakázáno. Oděv mladistvých se lišil od oděvu dospělých trestanců látkou, barvou a střihem. Každý měl nárok na jeden pracovní oblek z modrého plátna, jeden soukenný oblek a čepici se štítkem. K vnějšímu označení podle kázeňských tříd byly používány odznaky. Na rozdíl od dospělých trestanců byli všichni mladiství provinilci povinni zúčastňovat se školního vyučování po dobu dvou hodin denně a sebevzdělávání, kterému sloužila vězeňská knihovna nebo vzdělávací a zájmové kroužky pod vedením ústavního učitele. Ústavní škola byla rozdělena na školu učňovskou, pro výuku řemeslných oborů zámečnick, truhlář, obuvník, krejčí, pekař, knihař aj. a školu hospodářskou, kterou navštěvovali ostatní nezařazení chovanci. Zatímco docházka byla v zimních měsících pravidelná, v jarních a letních měsících velmi slabá, protože většina chovanců byla zaměstnána polními pracemi mimo ústav. Účast na bohoslužbách byla též pro všechny povinná. Za hlavní výchovný prostředek byla považována práce, která vyplňovala většinu času pobytu v ústavu. Mladiství provinilci podobně jako dospělí trestanci byli povinni pracovat 8 hodin denně, avšak do této doby se mohla započítávat doba školní výuky. Učňové pracovali v ústavních řemeslných dílnách a chovanci hospodářské školy byli zaměstnáni různými příležitostnými pracemi, úklidem, dráním peří, lepením krabiček, zahradními pracemi a polními pracemi mimo ústav. Provinění proti Domácímu řádu bylo kázeňsky trestáno. Disciplinární (kárná) pravomoc příslušela výlučně řediteli ústavu nebo dozorčí radě. Nejmírnějším kázeňským trestem bylo napomenutí, nejpřísnějším samovazba, zostřená pústem a tvrdým ložem. Tělesné tresty byly zakázány. Všeobecnou podmínkou výkonu trestu mladistvých provinilců byl oddělený styk od ostatních vězňů, a to při práci, vyučování, bohoslužbě nebo vycházkách. Dohled nad výkonem trestu mladistvých prováděl komisař a dozorčí rada, kterým podávala úřednická konference návrhy a posudky ve věcech podmíněného propuštění nebo ochranných opatření po propuštění. Práce, školní výchova a výchova ke kázní byly hlavními prostředky výchovy mladistvých provinilců.

Podle „Domácího řádu pro choré vězně ve Valdicích“ se výkon trestu žaláře, těžkého žaláře a káznice vykonával: „...na trestancích trvale chorých, tj. takových, kteří z trvale závažných důvodů potřebují ne sice stálého nemocničního léčení, ale přece stálého zvláštního opatření pod lékařským dohledem a mají efektivně odpykávati ještě více než šest měsíců trestu. Zejména jest ústav určen pro trestance psychopatické a invalidní.“ K výkonu trestu byli trestanci umisťováni pouze na společné ložnici (ve vazbě společné). Byli rozdělováni do čtyř disciplinárních tříd, podle

---

⁴⁷ Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ze dne 11. března 1931.

nichž byly odstupňovány výhody, vedlejší požitky a pracovní odměny. Nejméně výhodná byla I. třída (*kárná*), dále pokračovala II. třída (*ustupní*), III. třída (*pokročilí*) a nejuvhodnější byla IV. třída (*spolehliví*). Spolehlivým byl ten, „*kdo projevil podle úsudku úřednické konference trvalou spolehlivost a bezvadné chování*“. O postupu do vyšší disciplinární třídy rozhodovala domácí komise ve složení: správce, kontrolor, adjunkt, lékař, učitel a duchovní. K podmíněnému propuštění mohli být navrženi pouze trestanci III. a IV. disciplinární třídy. V celách byli ubytováni vždy osoby stejné disciplinární třídy, přičemž nejspolehlivější trestanec byl ustanoven za „*dohlázele*“ a dbal na udržování pořádku. Podle disciplinárních tříd byl též označen trestanecký oděv, trestanci v I. disciplinární třídě byli bez zevního označení, ve II. disciplinární třídě měli na levé náprsní straně kabátu (blůzy) kolmo našitý jeden proužek, ve III. disciplinární třídě dva proužky a ve IV. disciplinární třídě tři proužky z červeného sukna. Všichni trestanci, pokud to jejich zdravotní stav dovolil, byli povinni pracovat, a to alespoň 8 hodin denně. O způsobu zaměstnávání rozhodoval ředitel ústavu společně s jeho správcem. Přidělenou práci vykonávali trestanci bez nároku na mzdu (ta připadla státu), pouze za odměnu, jednak k zajištění provozu ústavu (v prádelně, kuchyni, pekárně), jednak v řemeslnických dílnách v rámci výrobní činnosti pro potřeby trestnic, státních úřadů a soukromých firem (v sáčkárně, klempírně, niklárně, truhlárně, dílně krejčovské, knihařské, tkalcovské, obuvnické, natěračské nebo při výrobě knoflíků) a též mimo ústav v zemědělství. Uloženou práci byli povinni konat svědomitě a pilně, neboť v § 27 Domácího řádu bylo stanoveno, že „*Trestanec lenivý, svévolný a nedbalý neobdrží pracovní odměny a bude potrestán*.“ Všichni trestanci byli též povinni navštěvovat bohoslužby. Domácí řád v § 16 k tomu stanoví: „*V ústavu konají se bohoslužby a to katolické každou neděli a v zasvěcené svátky, československé, evangelické a židovské občasně podle potřeby a možnosti*.“ Vedle toho negramotní nebo nedostatečně vzdělaní trestanci byli povinni zúčastňovat se školního vyučování. K četbě ve volném čase sloužila vězeňská ústavní knihovna. V ústavu byl zřízen podpůrný fond, ze kterého ředitel ústavu na základě doporučení úřednické konference poskytoval podle § 17 Domácího řádu „*nuzným a hodným trestancům při jejich propuštění přiměřené podpory, aby jim podle možnosti usnadněno bylo poctivé živobytí po odbytí trestu*.“⁴⁸ V deníku podpůrného fondu bylo např. k 31. 12. 1941 vykazováno 4.273,95 K v hotovosti.⁴⁹

Vzhledem k obecnému materiálnímu nedostatku v době okupace bylo dodržování uvedených norem přinejmenším diskutabilní. Např. citelné snížení stravních dávek na počátku roku 1942 vedlo ve valdickém ústavu k hladovění vězňů, následně pak k velkému počtu práce neschopných v důsledku nemocí, hlavně plicních a vysoké úmrtnosti. Stálý nedostatek oděvních součástek, čistících prostředků a otopu se zvláště kriticky projevil v posledním roce okupace, kdy dokonce chyběla i sláma do papírových slamníků.

V roce 1941 došlo ke změně ve složení vězňů, přibyla další kategorie, a to vyšetřovanci pro Úřadovnu gestapa v Jičíně. Gestapo obsadilo prostory samovazby (III. oddělení), kde zřídilo svou vyšetřovnu pro zatčené z východních Čech. Německý velitel

⁴⁸ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton 746, inv. č. 1113. Vězeňské, strážní a jiné směrnice a předpisy. Domácí řád pro choré vězně ve Valdících, 1938.

⁴⁹ Tamtéž, karton I. Protokol sepsaný u ředitelství ústavu pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdících u Jičína dne 31. prosince 1940 za přítomnosti podepsaných.

Curth a zvláště dozorcí Roschanek⁵⁰, Fischer, Friede a Kortus zacházeli s vězni velmi surově.

Ve sledovaném období se v čele vedení ústavu vystřídali celkem 4 ředitelé, Jindřich Janeček, Antonín Pavlík, Bořivoj Schindler a Václav Prüher. Další vedoucí funkce byly obsazovány úředníky vězeňské služby správní, kteří měli maturitu a odbornou vězeňskou kvalifikaci. Za strážní a dozorcí službu zodpovídali inspektoři vězeňské služby strážní, kteří byli vybíráni z nejzkušenějších vrchních dozorců. Výkon strážní služby zajišťovali členové vězeňské stráže, a to vrchní dozorcí, dozorcí podúředníci, dozorcí a pomocní dozorcí. Mezi zaměstnance ústavu patřil též učitel, duchovní a lékař. Po celou dobu protektorátu se projevoval značný nedostatek počtů dozorců, který souvisel s neustálými personálními změnami z různých důvodů (trvalé výslužby, suspendování, překládání a zatčení).

V následujících měsících po vydání výnosu o zřízení protektorátu byly v ústavu s vědomím ředitele J. Janečka ilegálně tištěny protinacistické tiskoviny a v této práci pokračoval i jeho nástupce A. Pavlík. Do ilegální činnosti byl zapojen i MUDr. Miloslav Sedláček, vrchní justiční lékař a rovněž někteří dozorcí rozšiřováním letáků, zahraničních rozhlasových zpráv, ukrýváním zbraní, munice a přechováváním stíhaných osob, často na půdě ústavního chrámu. Ačkoliv většina dozorců o této činnosti neměla tušení, věděli o ní někteří trestanci, kterým se dostaly do rukou tištěné letáky a časopis „V boj“. Jeden z nich po svém propuštění a následném vyšetřování z trestného činu krádeže, prozradil vydávání tiskovin jičínskému gestapu. To byl důvod k hromadnému zatýkání v letech 1940 – 1942, kdy bylo postupně zatčeno 22 vězeňských zaměstnanců, většinou dozorců (bývalých legionářů), z nichž 7 bylo následně odsouzeno k několikaletým trestům káznice.

Jedinečným dokladem činnosti valdického ústavu je zachovalá kronika, nadepsaná „Deník § 117“ (Deník). Přináší zajímavé údaje, neboť přes 13 let do ní vězeňští dozorcí zaznamenávali důležité události, které se staly při výkonu služby. První zápis byl proveden dne 25. května 1934 a poslední dne 8. března 1948 poznámkou o odchodu ředitele Václava Prühera, který byl odvolán v souvislosti s politickými změnami. Zejména využitím zápisů v tomto Deníku a doplňujících archivních dokumentů bylo možno podrobněji nahlédnout do činnosti Ústavu pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích v období od vzniku protektorátu do prvních dnů po osvobození od německého nacismu v roce 1945.⁵¹

Rok 1939

V době vzniku protektorátu dne 15. září 1939 zastával funkci ředitele vězeňské správní služby a přednosta ústavu Jindřich Janeček, který dříve působil v ústavu pro mladistvé v Mikulově. Strohý zápis v Deníku k tomuto datu uvádí: „Ztráta české samostatnosti. Veškerá stráž shromážděna ve škole. Pan ředitel sdělil strážní pokyny, jak se má chovati.“ Následující údaj ze dne 31. 3. 1939 dokazuje, že si dozorcí vzali jeho slova k srdci: „Chování a služba veškeré stráže je velice dobré a jsme s celkovým výsledkem veškeré stráže spokojeni. Stráže až na některé velmi nepatrné výjimky kde musili býti jednotlivci napomenuti koná si svou službu

⁵⁰ Dozorce R. Roschanek byl odsouzen mimořádným lidovým soudem v Jičíně k trestu smrti oběšením, který byl vykonán ve věznici Krajského soudu v Jičíně dne 5. března 1947 v 19.57 hod. SOkA Jičín, f. MLS. Protokol Ls 11/47.

⁵¹ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice. SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton 1 a 2.

uzorně a není příčiny, aby jim mohlo být něco vytýkáno.“⁵² J. Janeček vykonával svou funkci do 30. září 1939, kdy odešel do důchodu (na tzv. odpočivné). Dne 2. října 1939 předal protokolárně službu svému dosavadnímu zástupci MUDr. Miroslavu Sedláčkovi, vrchnímu justičnímu lékaři.⁵³ Novým přednostou ústavu byl dne 16. října 1939 jmenován vládní rada Antonín Pavlík, bývalý brigádní generál československé armády. K této události si dozorcí do Deníku m.j. zapsali: „...„*Přejeme mu všichni v jeho novém povolání mnoho zdaru a úspěchu. Jsme ochotni všechny jeho rozkazy a přání vždy a všude svědomitě splnit. Doufáme, že po bohatých zkušenostech životních, bude nám nikoliv tvrdým, ale spravedlivým představeným, laskavým rádcem a příznivcem.*“⁵⁴

Skutečný stav všech zaměstnanců ke dni 1. října činil celkem 107 osob, z toho 106 kmenových (pragmatikálních) a 1 smluvní (pomocná síla v zahradě – dříve ponocný a posel). V návrhu k nové systemizaci požadoval ředitel ústavu k 1. listopadu 1939 navýšit stav o 1 úředníka vězeňské služby správní a v zájmu výchovné činnosti co nejdříve obsadit místo duchovního správce.⁵⁵ Strážní službu vykonávalo denně v průměru 93 příslušníků vězeňské služby strážní a 5 civilních zaměstnanců.⁵⁶

Při pravidelném měsíčním školení vězeňské stráže ze služebních předpisů, byli dozorcí v prvních měsících protektorátu získáváni pro členství v národním souručenství. K tomu si do Deníku dne 22. dubna m.j. poznamenali: „...*Dále byla stráž vybídnuata, aby bezpodmínečně přistoupila do národního souručenství a byly hned podepsány přihlášky.*“⁵⁷ V rámci školení služebních předpisů byly řešeny i různé nedostatky v porušování služebních povinností, zvláště při výkonu strážní a dozorcí služby, v jejichž důsledku docházelo k častým útěkům vězňů. Např. dne 15. prosince v 15 hodin uprchli z vnějšího pracoviště v Libosadě při hrabání listí chovanci Jaroslav Scháněl a Jaroslav Veselý. Ačkoliv bylo ihned vyrozuměno četnictvo v Jičíně a blízkém okolí, nebyli jmenovaní dopadeni.

Mimořádný případ se stal dne 20. dubna, kdy se na cele oběsil chovanec Juraj Vislocký. Tehdejší dozorce Fr. Nýdrle jmenovaného přistihl při homosexuálním styku a obava z trestu za tuto nedovolenou činnost byla příčinou jeho sebevraždy. V Deníku je případ popsán následovně: „*Po deváté hodině večerní dne 19/4 1939 při večerní obchůzce spozoroval, že jedna postel na ložnici č. 1 je prázdná; S chovancem Vrkošem vešli na ložnici a tam zjistili, že chovanec Vislocký leží na posteli s chovancem Kolesou, chovanec Čihák pak s chovancem Strnadem. Chovanec Vislocký se pak druhého dne 20/4.1939 oběsil na ložnici č.1 na svém opasku řemeni. Byl přiveden k životu, byl v 8 hodin ráno odnesen do nemocnice. Zemřel v 11. 15 h. aniž by nabyt vědomí. Vyšetřováním se zjistilo, že shora jmenovaní chovanci k nimž pak přichází ještě chovanec Kouřimský, který ležel toho dne na svém kavalci a chovanec Čížek, který byl nemocen a ležel toho večera v nemocnici, páchali již delší dobu homosexuální styky mezi sebou. Byvši pak přistizeni přiznali se ke všemu a chovanec Vislocký poněvadž se bál trestu, maje konati úklid chtěl uniknouti trestu.*“⁵⁸ Tragická událost vedla ředitele J. Janečka, na základě

⁵² NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice, s. 69.

⁵³ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton I. Protokol sepsaný u ředitelství ústavu pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích u Jičína dne 2. října 1939.

⁵⁴ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice, s. 71.

⁵⁵ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton I, inv.č. 128.

⁵⁶ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice, s. 461.

⁵⁷ Tamtéž, s. 70.

⁵⁸ Tamtéž.

vychovatelských zkušeností z předchozího působení v Mikulově, k zaslání žádosti ministerstvu spravedlnosti o povolení zřídit v areálu ústavu zahrady cvičiště a hřiště, kde by chovanci mohli vyčerpat nadbytečnou energii cvičením nebo hrou. Dalším důvodem byla skutečnost, že při tělovýchovných cvičeních na kamenných vycházkových dvorech docházelo k častým úrazům. K uskutečnění svého záměru však nezískal podporu ze strany nadřízených, ani dostatečné pochopení u personálu.⁵⁹

Na žádost ministerstva financí byli všichni protektorátní zaměstnanci v činné službě vyzváni ohlásit (pod pohrůzkou disciplinárního řízení) své případné vedlejší zaměstnání (funkci), ať už výdělečné či bezplatné. Dotazníková akce podle vzorových tiskopisů proběhla začátkem června a v souhrnné zprávě bylo ministerstvu spravedlnosti nahlášeno z valdického ústavu celkem 6 zaměstnanců, provozujících vedlejší činnost, z nich: 1 provozoval lékařskou praxi, 1 byl vedoucím Národního souručenství, 1 členem předsednictva Kampeličky v Železnici, 1 členem dozorčí rady Kampeličky, členem obecního zastupitelstva ve Valdicích, předsedou finanční komise ve Valdicích a členem Dendrologické společnosti v Průhonicích, dále 1 členem obecního zastupitelství ve Valdicích a 1 člen dozorčího výboru Ústředního konsumu ve Valdicích.⁶⁰

Podle požadavku říšského protektora, aby u všech úřadů správy protektorátu byli ustanoveni dva úředníci pro styk s příslušnými říšskoněmeckými úřady a na základě oběžníku předsednictva ministerské rady ze dne 10. listopadu 1939, byl ve Valdicích pro tuto činnost přidělen Viktor Ptáček, tajemník vězeňské služby správní, který vyřizoval veškeré ústní i písemné záležitosti, týkající se všech německých úřadů.⁶¹

Vzhledem k nedostatku služebních bytů, zvláště pro dozorce s rodinami, byla řada dozorců ubytována nouzovým způsobem, dokonce v kancelářích. Podle seznamu služebních bytů ústavu byli ubytováni např. v budovách bývalé přední strážnice, školy, vojenských kasáren, pekárny, truhlárny, malé a velké vojenské strážnice nebo v administrativním traktu budovy ústavu. Tuto situaci se sice ředitel ústavu snažil řešit vlastními opatřeními, ale většina návrhů k nastěhování, přestěhování a stavebním úpravám ke zlepšení podmínek bydlení podléhala schválení ministerstva spravedlnosti, které tyto záležitosti odkládalo.

Rok 1940

V tomto roce poznamenalo provoz ústavu rozsáhlé zatýkání vězeňského personálu německou tajnou státní policií (gestapem) v Jičíně. Ředitel A. Pavlík vykonával funkci do konce září 1940, kdy byl pensionován. Po něm nastoupil dne 9. září vrchní tajemník Bořivoj Schindler, který byl do zdejšího ústavu povolán pouze na přechodnou dobu z Moravské Ostravy. Dne 20. listopadu byl povolán zpět a novým ředitelem se stal Václav Průher, který tuto funkci vykonával po celou dobu protektorátu a též byl zapojen do odbojové činnosti.

Ihned na počátku roku proběhla ve smyslu řádu ministerstva spravedlnosti (vydaného pod čís. 35.689) volba důvěrnické komise. Pod dohledem volební komise v čele s ředitelem A. Pavlíkem zvolilo celkem 89 oprávněných voličů 5 nových členů důvěrnické komise a 4 náhradníky.⁶²

⁵⁹ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton 1, inv. č. 128. Žádost ze dne 21. dubna 1939, čís. pres: 264/39.

⁶⁰ Tamtéž. Hlášení ze dne 5. června 1939, č.j. Pres. 338/39.

⁶¹ Tamtéž. Návrh ředitelství ústavu pro styk s příslušnými říšskoněmeckými úřady ze dne 21. března 1940, čís. pres. 714/39.

⁶² Tamtéž. Protokol sepsaný dne 7. ledna 1940 u ředitelství ústavu pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích.

Dne 7. května byly ředitelství ústavu zaslány pokyny ministerstva spravedlnosti, podle kterých byli všichni zaměstnanci nuceni složit do 8 dnů na úředním tiskopisu služební přísahu. Nejpozději do 10. června pak musela být zpětně podána celková zpráva s přesnou evidencí o výkonu slibu nebo jeho případném odepření.⁶³ Z dostupných archivních pramenů však nevyplývá, zda všichni zaměstnanci tento slib složili.

K prvnímu zatýkání zaměstnanců ústavu došlo v průběhu července, kdy bylo jičínským gestapem zadrženo celkem 9 osob. Dne 10. 7. byl zatčen vrchní dozorce Jan Michal a dozorce František Vojtíšek, 17. 7. dozorce Josef Medlík a Karel Bažant, 30. 7. vrchní dozorce Alois Lešák a dva pomocní dozorce František Jandourek a Josef Stryhal. V uvedeném celkovém počtu je zahrnut i vrchní justiční lékař MUDr. Miloslav Sedláček, u něhož není znám přesný den, protože byl zatčen v době své zdravotní dovolené mimo ústav. Dozorce Alois Chaloupecký byl zatčen 14. srpna. K další vlně zatýkání došlo v září - dne 17. 9. byli zatčeni 4 dozorce podúředníci: Josef Frýba, Karel Joudal, František Řehounek a Jaroslav Oumrt. V říjnu opět pokračovalo zatýkání - dne 7. 10. byl zatčen již pensionovaný ředitel Jindřich Janeček, dále dne 10. 10. vrchní dozorce František Trousil, Josef Svoboda (t.č. nemocen a hospitalizován v nemocnici Hradec Králové), Josef Uhlíř, pomocný dozorce Vlastimil Chalupa a vládní rada Antonín Pavlík, v tu dobu již mimo službu (od 1. 10. 1940 na dovolené s čekatelným). Mezi posledními byl dne 29. listopadu zatčen dozorce vězňů podúředník Jaromír Petr a 4. prosince pensista Prokop Pokorný. V průběhu celého roku bylo zatčeno 21 zaměstnanců ústavu pro podezření z činnosti proti zájmům Říše. Ihned po uvalení vazby na základě sdělení Úřadu říšského protektora přikázala disciplinární komise Vrchního soudu v Praze, aby ředitelství valdického ústavu zahájilo proti všem kárné vyšetřování pro služební přečiny, v jehož důsledku byli až do ukončení trestního řízení prozatímně suspendováni a služební příjem krácen na polovinu. Do konce roku bylo z vazby propuštěno pouze 5 zaměstnanců a 3 z nich se vrátili do činné služby - dozorce vězňů podúředník Josef Frýba, dozorce vězňů Josef Strhala a pomocný dozorce František Jandourek.⁶⁴

V personálním seznamu ze dne 18. června je doloženo, že v ústavu sloužilo 111 kmenových (pragmatikálních) zaměstnanců a 1 osoba smluvní (pomocná síla v zahradě).⁶⁵ Průměrný denní stav vězeňské stráže ve službě v roce 1940 zahrnoval 90 příslušníků vězeňské služby strážní a 7 civilních zaměstnanců.⁶⁶

Vzhledem k tomu, že všechny úřední styk byl prováděn německy nebo německo-česky, museli zaměstnanci dvakrát týdně v odpoledních hodinách navštěvovat kursy němčiny. Výuku prováděli učitelé soukromých jazykových škol Václava Niedrmertla v Jičíně.

Napjatá situace v souvislosti se zatýkáním a dalšími personálními změnami vedla k nedbalému výkonu strážní a dozorcí služby, což se odráželo v porušování kázně a pořádku u trestanců a chovanců, kteří uvolněnou morálku personálu zneužívali hlavně k útěkům. Nutno podotknout, že většina útěkářů byla v krátké době četníky dopadena a vrácena zpět do ústavu. Např. dne 13. dubna ve 14.30 hod. uprchli z venkovské práce v lese trestanci Josef Frydryšek a Karel Halama. Oba byli během několika dní dopadeni a navraceni do výkonu trestu. Kuriózní hromadný útěk provedlo v noci ze 7.

⁶³ Tamtéž, karton 2, inv.č. 129. Přípis ministerstva spravedlnosti v Praze pod č.j. 20438/40-8 ze dne 7.5.1940 k provádění slibu předepsaného dekretem státního presidenta z 8. března 1940, č. 83 Sb.

⁶⁴ NA Praha, f. SSNV, sv. 15. Zatčení vězeňští zaměstnanci v době okupace z valdického ústavu.

⁶⁵ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton 2, inv.č. 129. Seznam zaměstnanců ústavu pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích ze dne 18. června 1940.

⁶⁶ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice, s. 461.

na 8. srpna společně 6 trestanců. Uprchlíci byli sice během dvou dnů četnictvem dopadeni, avšak událost vzbudila mnoho pozornosti a vyvolala ostrou kritiku dozorců, kteří byli za svůj nedbalý výkon služby vystaveni posměchu veřejnosti. Okolnosti útěku jsou velmi podrobně popsány v Deníku, z něhož lze pro zajímavost citovat následující skutečnosti: „V noci ze 7 na 8 srpna 1940 uprchli z ložnice 53 na II. odděl. tito trestanci: 4724 Sedláček Josef, 801 Pražák Frant., 140 Šolc Ant., 871 Olšínský Emanuel, 842 Kozák Josef, 699 Pavlíček Jindřich, celkem 6 trestanců. Sedláček byl zaměstnán jako truhlář v truhlárně, ten vyřízl prkno v podlaze tak mistrně a odbornicky, že nikdo nic nerozeznal, po vyříznutí prkna začali bourati klenutí nad sklepením což se jim rovněž podařilo. Pak si dali skobu do trámku na ten zavěsili primitivní drátěný žebřík s dřevěnými příčkami po kterém se snadno dostali do sklepů. Tam počal zase svoji práci konati trest. Kozák jinak zedník. Po uzavření to je po 5 h. odp. v době kdy toho času následkem uvolněné kázně trestanci měli dovoleno vyhrávat na věži kostela na nemocničním dvoře, na kostelním dvoře pochodovali chovanci s hudbou. V ložnicích vřískali gramofony, tahací harmoniky, harmonium aj. Tohoto hřmotu právě využili jmenovaní a tak se jim lehkou pracovalo. .... dle jejich údajů byli všichni před půlnocí venku. Lůžka upravili tak aby se zdálo že pod dekami spí. Na neštěstí noční službu konal na II. odděl. pomoc. doz. Nezdara a doz. Mašek, který byl z civil. zaměst. převeden na dozorce a ti kdyby skutečně konali přesně službu jak jsme museli v Kartouzích konati – tak museli alespoň během noci zpozorovati, že není v ložnici 53 uše v pořádku vždyť měli možnost udělati si velké světlo. Ložnice byla přehledná, pak v létě má každý trestanec hlavu venku, to již mělo jmenované dozorce napadnouti, že neviděli u žádného trest. hlavu. Nejsmutnější bylo, že útečka byla zpozorována až 7 při otírání ložnic. Útečka způsobila obrovský rozruch, my staří dozorcí a každý správný dozoce to odsuzoval a kritizoval, jak lajdácky se dělala toho dne noční služba. Od civilních lidí zažili jsme i dosti posměchu, to bylo to nejsmutnější.“⁶⁷ V této souvislosti byl disciplinárně trestán tajemník vězeňské služby správní Viktor Ptáček, který obdržel vytýkají dopis přednosty ústavu s upozorněním „že výkon služby byl rušen mezi jiným i neobyčejně silnými zvuky radia, které při otevřených oknem velmi silně hrává téměř denně až do pozdních nočních hodin.“⁶⁸ Novému řediteli V. Prüherovi se nakonec podařilo zavést v ústavu disciplinu, neboť dozorcí si do Deníku zapsali: „...p. tajemník Prüher Václav, kterému se úplně podařilo uvést chod ústavu do správných kolejí. Stráž konala opět správně službu a mezi trestanci i chovanci nastal pořádek a kázeň.“⁶⁹

Charakteristickým znakem válečných let bylo citelné omezení stravních norem. Špatná výživa se projevovala zvláště u chovanců, kde nepoměr mezi kalorickou hodnotou stravy a potřebami dorůstající, těžce pracující mládeže vedl k úbytkům na váze a celkovému zhoršení jejich zdravotního stavu. Při periodické prohlídce dne 19. června zjistil zástupce ústavního lékaře MUDr. Rostislav Kleveta u 45 chovanců úbytek na váze v průměru o 2 kg za měsíc. Situace byla natolik kritická, že v následném hlášení prosil ředitel ústavu ministerstvo spravedlnosti, „...aby urychleně dle lékařského návrhu našlo východisko z této vážné situace, aby nebylo třeba slevovati z nejuydatnějšího výchovného momentu, kterým je intenzivní práce.“

⁶⁷ Tamtéž, s. 73-74.

⁶⁸ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton 2, inv. č. 129.

⁶⁹ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice, s. 74.

Dne 8. června odpoledne se dostavil na prohlídku valdického ústavu Untersturmführer Paul Soppa, velitel vyšetřovací věznice gestapa v Praze (dislokované v objektu pankrácké soudní věznice). Důvodem jeho návštěvy byl eminentní zájem o kuchyňské zařízení (hlavně kotle), strojní vybavení v řemeslných dílnách a zásoby surovin ve skladišti (hlavně tkaniny a kůže). V této souvislosti bylo později odvezeno 5 šicích strojů z obuvnické dílny (z celkového počtu 7 strojů tak zůstaly v dílně pouze 2 starší typy, již velmi opotřebované), které musely být predisponovány na Pankrác bez ohledu na potřebu zajištění nutných oprav trestanecké obuvi a řemeslnou výuku chovanců.⁷⁰

Početní stav vězňů ze dne 18. června. činil 105 trestanců a 104 chovanců.⁷¹

Rok 1941

Funkci ředitele ústavu nadále vykonával V. Prüher. Jako účastník protifašistického odboje všemožně podporoval rodiny zatčených. Od února byla postupně propuštěna z vazby většina zaměstnanců, avšak následkem dalších kárných opatření byli suspendováni, předčasně pensionováni, přeloženi do jiné věznice nebo propuštěni ze služebního poměru. Pouze u dozorců Josefa Uhlíře, Karla Joudala, Jaroslava Omrtě a Jaromíra Petra nebyly námitky proti dalšímu výkonu služby.

Zápisy v Deníku z tohoto roku obsahují vesměs údaje o početních stavech vězeňské dozorcí stráže, které se v důsledku častých personálních změn měnily a údaje o početních stavech vězňů. Stav dozorců ke dni 1. ledna činil celkem 88 osob, z toho 12 osob bylo postaveno mimo službu. Dne 31. března byli pensionováni 3 zaměstnanci a 1. srpna další 3 dozorcí spolu s inspektorem Václavem Drbohlavem. V měsíci srpnu se stav snížil ještě o 7 dozorců, kteří byli dne 23. 8. přeloženi do věznice Krajského soudu trestního v Praze a věznice Plzeň-Bory. Početní stav dozorců k 1. září tak činil celkem 74 osob, z toho bylo 35 osob trvale nepřítomných a k 5. říjnu se stav snížil na 72 osob, z toho 7 suspendovaných. V Deníku jsou zaznamenána i dvě úmrtí, dne 15. května zemřel v nemocnici pomocný dozorce Karel Pilař a 10. září suspendovaný vrchní dozorce Josef Svoboda.

Pod kontrolu říšských úřadů se dostaly i knihovny. Na základě nařízení kulturního oddělení tiskového odboru předsednictva ministerské rady musela být do 1. března provedena revize knižního fondu ústavní knihovny a podle seznamu „škodlivého a nežádoucího písemnictví v Protektorátu Čechy a Morava č. 200“ vyřazeny všechny tzv. závadné knihy. Řadou následných dodatků byl tímto opatřením během roku zredukován knižní fond o stovky knih, hudebnin a dalších děl českých a zahraničních autorů, včetně německých.⁷²

Výuka z němčiny byla od 18. listopadu prováděna 2x týdně, a to v úterý a pátek ve večerních hodinách. Několik dozorců navštěvovalo i kurs pro pokročilé, který byl v úterý a čtvrtek rovněž ve večerních hodinách.⁷³

Pokud jde o početní stav vězňů, ke dni 1. září se nacházelo v ústavu 143 chorých trestanců a 124 chovanců, v následujícím měsíci zůstal stav přibližně stejný a k 5. říjnu činil 135 trestanců a 122 chovanců.

⁷⁰ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton 2, inv.č. 129.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž. Výnos ministerstva spravedlnosti ze dne 14. ledna 1941, č. 1473/41-4.

⁷³ NA Praha, f. SSVN, sv. 3, Deník ústavu Valdice, s. 78.

K zásadní změně ve složení vězňů došlo dne 12. července zřízením německé vyšetřovací věznice gestapa v objektu historické samovazby. Počáteční stav 14ti vyšetřovanců se rychle zvyšoval, po dvou měsících se již ztrojnásobil a k 1.září dosáhl počtu 39 osob. Dozorčí službu zajišťovali převážně němečtí dozorcí (např. Kurt, Friede, Peno, Gott, Dvořák nebo Roschanek), zatímco protektorátní pouze výjimečně, např. v říjnu tam byl přidělen český dozorce Josef Frýba.⁷⁴

Rok 1942

Stav vězeňské stráže k 1.lednu 1942 poklesl na 60 dozorců a k 1. březnu na 59, z nichž 4 byli mimo službu. Ke snížení stavu přispěly i výnosy ministerstva spravedlnosti, podle nichž byli dozorcí dočasně nebo natrvalo překládáni do okresních a krajských soudních věznic (např. do Chrudimi, Jičína, Klatov) nebo do trestnice Plzeň-Bory. Na otázku, jaké byly osudy posledních 7 valdických zaměstnanců, kteří z celkového počtu 22 zatčených byli stále ve vazbě, lze odpovědět, že všichni byli v průběhu roku postupně odsouzeni: dne 19.1.1942 rozsudkem lidového soudu v Berlíně Jindřich Janeček k trestu káznice na 12 let a ke ztrátě cti na 10 let, dále Josef Medlík k trestu káznice na 10 let a ke ztrátě cti na tutéž dobu a František Řehounek do káznice na 3 roky a ke ztrátě cti na tutéž dobu. Dne 14.4.1942 rozsudkem vrchního zemského soudu v Litoměřicích Jan Michal do káznice na 2 roky a 3 měsíce a ke ztrátě cti na 3 roky, dále František Trousil do káznice na 2 roky a 4 měsíce a ke ztrátě cti na 3 roky a rozsudkem téhož soudu ze dne 15.6.1942 Karel Bažant k trestu káznice na 2 roky a 5 měsíců a ke ztrátě cti na 3 roky a dne 25.7.1942 Prokop Pokorný do káznice na 3 roky a ke ztrátě cti na tutéž dobu. V důsledku odsouzení byli také všichni propuštěni ze služebního poměru.⁷⁵ To se projevilo na celkovém stavu zaměstnanců ústavu, který na počátku roku činil 80 osob a na jeho konci se snížil na 76 osob.⁷⁶

Povinná výuka německého jazyka byla dne 2. června zakončena závěrečnou zkouškou. Zaměstnanci ji vykonávali v kanceláři ředitele v pětičlenných skupinách před zkušební komisí pod vedením soudního rady Štefla a ústavního komisaře Filsáka. Z celkového počtu 64 dozorců a civilních zaměstnanců jich však uspělo pouze 19.⁷⁷ Zajímavé je, že ani přednosta ústavu V. Průher neobstál při všeobecné zkoušce z německého jazyka a z toho důvodu mu bylo od 1.6.1942 sníženo služné o 10% na 6 měsíců.⁷⁸

Stav vězňů počátkem roku činil 172 chorých vězňů, 12 mladistvých, 85 chovanců a 36 vězňů německých úřadů, koncem roku bylo v ústavu již 233 chorých vězňů, 28 mladistvých, 93 chovanců a 1 vězeň německých úřadů.⁷⁹

Válečný rok 1942 přinesl další snížení přídělu chleba pro trestance na 400 g. denně a pouze těžce pracujícím povolil okresní úřad denní dávku 600 g chleba a 3x týdně 105 g. tuku. Také dávka brambor byla snížena na polovinu. O přidělenou stravu byli choří trestanci navíc ochuzováni personálem. Zápis v Deníku ze dne 23. února varuje ošetřující personál ve vězeňské nemocnici, že je „...nařízeno, aby správně ošetřovatelé konali svoji práci a každému nemocnému trestanci aby se dostalo jeho stravy a ne aby některá jídla pro sebe ponechali. Bylo jim pohroženo nejpřísnějšími

⁷⁴ Tamtéž, s. 74-76.

⁷⁵ NA Praha, f. SSNV, sv. 15. Zatčení vězeňští zaměstnanci v době okupace z valdického ústavu.

⁷⁶ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, Výroční zpráva za rok 1942.

⁷⁷ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice, s. 79.

⁷⁸ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, Výroční zpráva za rok 1942.

⁷⁹ Tamtéž.

tresty ...⁸⁰ V důsledku nedostatku zdravých trestanců nemohly být v ústavu prováděny ani nejnужnější práce spojené s údržbou a provozem budov. Během roku bylo v ústavní nemocnici léčeno 32 chovanců a 142 trestanců, z nichž 19 zemřelo. Nejvíce osob onemocnělo v měsíci lednu a prosinci, nejméně v září.⁸¹

Předmětem nedovolené činnosti trestanců i chovanců bylo tzv. šmejdění, které bylo motivováno zejména všeobecným nedostatkem potravin a šatstva. „Dne 13.1.1942 provedena prohlídka v době polední v ústavní kuchyni a příštího dne potrestán hlavně trest. 566 Grün, a to 14 dní samovazby, 6 tvrdých loží, sesazení do 2 disc. třídy, vystřídání z práce a tím učiněn konec šmejdění. Rovněž i z kotelny byl trestán a vystřídán trest. 873 Bakula, 14 dní samovazby, 6 tvrdých loží, sesazen do II. třídy a výměna z práce.“ „968 Vojtěch Vohánka zaměstnaný t.č. v prádelně zprostředkoval prodej niti převzaté od Olšanského, přiznal se že již 1 cívku velkou prodal (1 civ. závozníkovi když přijedou z prádlem z Jičína) pro Říšskou brannou moc. Další nitě by byl podobným způsobem zašmejdil a třeba by se s Olšanským rozdělili. Potrestán 14 dny samovazby, 6 pústů, 6 tvrdých loží, zastavení výhod na 1 měsíc.“ To jsou citace z některých záznamů dozorců, kteří při prohlídkách ústavních pracovišť nebo cel zabavovali vězňům různě ukryté nepovolené předměty, většinou tabák nebo peníze, připravené k obchodování.

Podle Domácího řádu byl útěk i pokus o něj přísně trestán (samovazbou, tvrdým ložem, přiložením okovů) a útěkáři označováni na hrudi i zádech soukenného kabátu bílým písmenem „U“, ale přesto k nim stále docházelo. Trestanci vždy poznali nedostatečné zajištění ostrahy dílen a skladišť a zejména chovanci využívali jakékoliv příležitosti k útěkům z pracovních oddílů při venkovských pracích mimo ústav. Dne 16. února odhalil při prohlídce cely dozorce František Jančík pokus o útěk z korekce, který připravovali již známí útěkáři F. Pražák a J. Sedláček. Oba při výslechu doznali, že i za cenu přepadení dozorců chtěli v ranních hodinách utéci z obavy, že budou odsouzeni k trestu smrti za útěk v roce 1940 a následná loupežná přepadení. Kázeňské tresty byli přísné: 30 dnů samovazby, 12 pústů, 12 tvrdých loží, 12 temnic, nasazení okovů, sesazení do I. disciplinární třídy (nejtěžší) a zastavení výhod na 2 měsíce. Další zápis v Deníku informuje o útěku trestance Jana Kohouta: „Dne 22. července 1942 uprchl jmenovaný z venkovské práce od Mazánka, kde pracoval ve školce pod Čerovkou. Třetího dne byl dopaden.“⁸²

Rok 1943

Stav vězeňské stráže k 1. květnu tohoto roku činil celkem 60 zaměstnanců, z toho bylo 58 dozorců a 2 civilisté.

Na základě výnosu ministerstva spravedlnosti ze dne 12. června 1943 k provádění tzv. Heydrichovy zotavovací akce, která byla rozšířena též na zasloužilé nižší úředníky, kancelářské pomocné síly a zřízence, přidělilo presidium Vrchního soudu v Praze valdickému ústavu pobyt v zotavovně pro 1 zaměstnance. Ředitelství ústavu podle předepsaných hledisek vybralo vrchního dozorce vězňů Josefa Mařátka, který se musel tímto povinně zúčastnit zotavovací akce.⁸³

⁸⁰ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice, s. 78.

⁸¹ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, Výroční zpráva za rok 1942.

⁸² Tamtéž, s. 77-78.

⁸³ Všem vybraným účastníkům, kteří byli povinně zařazeni do tzv. Heydrichovy zotavovací akce hrozilo paradoxně v roce 1946 stíhání podle Dekretu presidenta republiky č. 105/45 Sb. NA Praha, f. SSNV, sv. 42. Pres 4/27, Zotavovací akce 1943.

Dne 12. července se dostavili 4 vybraní zaměstnanci valdického ústavu na ministerstvo spravedlnosti k slavnostnímu shromáždění u příležitosti oslav 71. narozenin státního presidenta Háchy, kde ministr spravedlnosti jmenoval asi 190 vybraných zaměstnanců resortu do vyšších funkcí. Ředitel V. Průher byl povýšen z funkce tajemníka na vrchního tajemníka, J. Mařátko ze zástupce inspektora na inspektora vězeňské stráže, dozorce podúředník Jan Petr na vrchního dozorce a dozorce vězňů František Anténi na dozorce podúředníka. Tato událost je v Deníku pečlivě zaznamenána a končí větou: „...Pan ministerský předseda náš p. Ministr spravedlnosti Dr. Krejčí předával každému jednotlivci osobně jmenovací dekret a každému podal ruku za přítomnosti zástupce p. říšského protektora.“⁸⁴

Další povinný kurs němčiny byl zahájen dnem 2. září, a to každý čtvrtek ve večerních hodinách.

Jeden ze zápisů v Deníku z tohoto roku upozorňuje na případ udavačství ze strany bývalého zaměstnance. Z citace je patrné, na jakou úroveň se dokázali snížit někteří zaměstnanci v těžké době okupace: „Dne 18. října přijeli p. z Ministerstva spravedlnosti z Prahy vyšetřiti následující případ. P. taj. v.v. Ptáček neb jeho paní který neustále podávali písemné zprávy na Minist. spravedl., že někteří p. úředníci vozí sobě potraviny aj. Za tím účelem byli jmenovanými pány sepsány v kanceláři p. ředitele protokoly s obviněnými.“

Po delší nemoci zemřel dne 19. října ve věku 52 let dozorce podúředník Václav Kraus. Pohřeb se konal v Železnici za účasti veškeré dozorcí stráže a úřednictva v čele s ředitelem V. Průherem. Tato událost je v Deníku vzpomenuť slovy: „Jmenovaný konal svoje povinnosti přesně dle nařízení, povahy byl klidné snášenlivý. Čest budiž jeho památce!“⁸⁵

Vzhledem k tomu, že se strážní služba nadále potýkala s dlouhodobým nedostatkem dozorců, byli v měsíci září a říjnu povoláni do činné služby i někteří dozorcí z výslužby. Přesto vybraní chovanci pracovali mimo ústav dokonce bez ostrahy. Již od jara byli přidělováni k práci s celodenním zaopatřením k okolním zemědělcům, kam odcházeli v ranních hodinách sami, vybaveni pouze propustkou. Vraceli se podle počasí kolem osmé hodiny večerní a proti předpisům pracovali i v neděli. Následkem neustálých požadavků ze strany velkostatků a jiných firem na další přiděly vězňů k venkovským pracím, odcházela na podzim již většina práce schopných chovanců a trestanců mimo ústav, např. do Dětenic, Dravčic u Terezína, Popovic, Libuně, Hořenska u Hrubé Skály, Nového Dvora u Libáně, Semtina u Sobotky, Žetětína, Hrubého Rohovce, Sloveče u Městce Králové, k firmě Mazánek nebo k Říšské vojenské správě do Jičína. Dle údaje v Deníku pracovalo 3. října na vnějších pracovištích celkem 253 osob. To mělo neblahý vliv na provoz ústavu, zchátralé budovy se neopravovaly a ve skladišti oděvů a prádelně vládl značný nepořádek. Z nedostatku pracovních sil byly zastaveny i všechny řemeslné provozy, kromě dílny obuvnické a krejčovské, která byla přemístěna do ložnice s minimálním počtem vězňů. Není divu, že za takovéto situace se množily případy útěků, obchodování s oděvy a potravinami a další nedovolené činnosti. Pro názornost několik titulků z množství zápisů: „1171 Gustav Häusler psal a odeslal dopis na černo a nedovolený styk s děvčetem; Nález 2 pilníků a 1 průbojníku a drátu v matraci; 1046 Frant Jirgl krádež cukru v N. Dvorech; 1110 Josef Kus naváděl chovance Nováka ke krádeži cigaret; Vloupání do skříně v knihárně a do skladiště dílny obuvnické kde odcizili

⁸⁴ NA Praha, f. SSNV, sv. 3, Deník ústavu Valdice, s. 84.

⁸⁵ Tamtéž, s. 91.

kůži; 1168 Šása úmyslně trhal papírové sáčky v sáčkárně a mimo toho poškodil prostěradlo; Chovanec 589 Lad. Nedvěd pokus útěku ze zahrady dne 8/10/1943; Chov. 1439 Jindřich Harbička útěk od prac. oddílu z Dětenic. Trest. 1063 Jareš František, který si odpykává doživotní žalář, příprava k útěku z venkovské práce od Mazánka.“ Za citaci stojí i zápis dozorců o provedené prohlídce v ústavní nemocnici, který nám podává obrázek o tehdejší úrovni lékařské péče: „Dne 23.září 1943 byla provedena náhlá prohlídka ve všech místnostech úst. nemocnice. Prohlídka měla neočekávaný úspěch. Bylo zabaveno: 2 plnicí péra, 1 přijímač na krystal, spousta Rodokapsů časopisu románové četby, léky, knihy, album známek, dopisní papír, obálky, 4 sklenice sádla, mýdlo, 3 injekční ampulky, 2 velké mapy. Veškeré knihy a léky patřily hlavně trestanci 882 Josefu Metelákovi, který konal práce písarské a volný čas kterého měl nejuvíce, věnoval na intriky a šmejdy. Je podezření že padělal i podpisy úst. lékaře, za tím účelem opatřil si plnicí péro a ten samý inkoust aby mohl padělati podpisy a mohl tak doporučiti trestance sám na Rtg vyšetření do Všeobecné nemocnice. Mimo toho dával rady trestancům a hlavně kasařům jak si počínati aby nemuseli do pracovního tábora po končení jejich trestu. Poslední případ byl trest. 1054 Starý Rudolf, který dle jeho návodu jednal a také skutečně byl na základě jeho zdravotního stavu propuštěn domů. Je velkou chybou, že v ústavě chorých vězňů není ústavního lékaře, který by podobným případům učinil rázem přítrž. Dosavadní lékař přijde v nepravidelný čas do úst. Nemocnice, kde je nejdéle 20 minut. Tím měl trest. Metelák vše v moci a na něho se také trestanci se vším obraceli, aby jim v různých věcech byl radou nápomocen. Trest. Metelák byl potrestán 3 pústy 3 tvrdými ložemi, zastavením výhod na 2 měsíce ... Ostatní nemocní, kteří prodávali přídávkové máslo, byli potrestáni: 1 měsícem zastavením výhod.“⁸⁶ Nedostatečná lékařská péče a nevyhovující válečná strava měly vliv na vysokou úmrtnost nemocných trestanců. Od 1. ledna do konce července 1943 zemřelo v ústavní nemocnici celkem 29 pacientů. Denní stav ošetřovaných nemocných dosahoval v průměru 40 vězňů. Ústavní lékař. Dr. Brožek posílal nemocné také do Všeobecné nemocnice v Jičíně, buď k hospitalizaci nebo odbornému vyšetření a k dalším lékařům - specialistům mimo ústav.

Mimořádnou stavební akcí v tomto roce bylo zavedení vodovodu do úřednického domu a dozorecké kolonie. Práce byly zahájeny 8. listopadu a pokládku prováděli zřízenci Městského úřadu v Jičíně. Současně byla zavedena voda i do ústavní prádely, aby se nemusely používat hadice, které se hlavně v zimě ničily.

Rok 1944

Činnost valdického ústavu v roce 1944 je v Deníku doložena zejména množstvím zápisů, týkajících se pracovního nasazení vězňů při zemědělských pracích a stále velkého počtu útěků z pracovních oddílů. Celoroční výkyvy v počasí vyvolaly zvýšenou potřebu pracovních sil na polních pracích. Zatímco v lednu byla mírná zima bez sněhu, v březnu mrzlo a denně sněžilo. Deštivé počasí v červnu zdrželo práce při jednociení řepy a máku a z toho důvodu docházelo na ředitelství ústavu mnoho žádostí o přiděl pracovních sil. V Deníku se objevují zápisy: „4. ledna odchod 15 chovanců na velkostatek do Dětenic; Dne 12. ledna odchod 10 chovanců na velkostatek Hrubý Rohovec; 17. ledna odchod 10 trestanců na velkostatek Mladějov; 9. února odešlo 15 chovanců na statek do Matrovic; 6. března dochod 12 chovanců do Nových

---

⁸⁶ Tamtéž, s. 81-89.

Dvorů; 13. března odchod 7 trestanců do Vlčího Pole; Dne 3. dubna odjelo vlakem 8 chovanců na zemědělské práce do Malého Rohovce; 11. dubna odchod 8 chovanců na velkostatek do Popovic u Jičína; 26. května odelo vlakem z Jičína 6 trestanců do Bučevse u Kopidlna; 6. června pracovní oddíl v Tuři;“ atd. Ke dni 15. června bylo zaměstnáno v zemědělství celkem 209 vězňů, z toho 166 chovanců a 43 trestanců, v srpnu se počet zvýšil na 233 vězňů, z nichž bylo 178 chovanců a 55 trestanců, které střežilo 23 dozorců. Dlouhodobé sucho v měsíci srpnu a září vystřídal velmi studený a deštivý podzim. Vězni v pracovních oddílech při dobývání řepy a brambor na rozbahněných polích trpěly zimou a zničily spousty obuvi a šatstva. Pracovalo se i v neděli, často do večerních hodin, což dokládá zápis v Deníku: „V neděli dne 19. listopadu odejelo 50 chovanců za doprovodu 2 dozorců nákladním autem do Nových Dvorů u Kopidlna kde tahali řepu, za den vytahali 15 měř řepy. Do ústavu se vrátily v 18. hod. odpoledne.“ Hrozná pracovní podmínky chovanců ilustruje tento zápis: „Uvádím, že chovanci na venkovských pracích měli obuv dřevěnou, v tom byla chůze špatná pro bláto nemohli udělati ani krok neboť dřeváky byli obaleny blátem, tím si odřeli nohy a byli každou chvíli přivázeni do ústav. nemocnice s odřenými nohama. Ponožky nebyli, tím měli kotníky nahé, nohy měli prostydlé, modré od zimy denně promáčeny. ...Každou neděli a svátek byli chovanci místo klidu a odpočinku odváženi auty na místa, kde měli ještě řepy, brambory. Samozřejmě, že zničily tam oděv a obuv a do ústavu přinesli mnoho bláta z kterého byl prach a nepořádek.“⁸⁷

V porovnání s předchozím rokem se počet útěků téměř zdvojnásobil, neboť dozorcí si v Deníku zaznamenali celkem 13 útěků, např.: „Útěk chovance Oldřicha Lízra z ústavu před ohradní zeď; Útěk 2 chovanců z chléva velkostatku Rohovce u Turnova dne 1. dubna; Útěk 3 chovanců z velkostatku Hořeňsko u Hrubé Skály dne 4. dubna; Útěk 2 trestanců od pracovního oddílu z Mladějova a jejich dopadení a potrestání; Útěk chovance Lad. Nedvěda z Dětenic; Útěk chovance Rostislava Budíka od pracovního oddílu z Waldštýnska; Útěk trestance Ladislava Halabudio z pracovního oddílu od f. Mazánek.“ Závažný útěk z pracovního oddílu v Matrovicích provedl dne 27. června chovanec František Frank, který využil chvilkové nepřítomnosti dozorce, odemknul si dozorčí místnost, kde odcizil propustku a služební revolver. Dopaden byl ještě téhož dne odpoledne příslušníkem četnictva a předán příslušnému úřadu tajné státní policie k vyšetřování za trestný čin krádeže a ohrožování zbraní. K zamezení útěků bylo ředitelství ústavu nuceno učinit řadu opatření. Dopadení utečenci byli nejen označeni na svrchním oděvu již zmíněným písmenem „U“, ale též oddělení od ostatních vězňů, přidělení na hrubší a těžší práci a místo poledního odpočinku museli vykonávat tělesná cvičení.

Za uvedení stojí výmluvný zápis dozorce k porušování ustanovení Domácího řádu trestancem Mikou: „Trestanec Mika František t.č. přidělený k prac. oddílu v Semtíně u Sobotky provozoval na statku různé šmejdy jako prodával civilním lidem tam vyráběné košťata a vedl sprosté řeči s tamějšími dělnicemi. Prostě jeho chování bylo drzé, plné intrik a nejvyšší čas že byl vystřídán. Potrestán byl dne 11.5. - 7 dní samovazby, 3 pusty, 3 tvrdé lože, 3 temnice, po trestu do zrcátek.“⁸⁸

Přes řadu úsporných opatření se podařilo ředitelství ústavu zakoupit v únoru do ústavní prádelny novou pračku, která svým vyšším výkonem přinesla úsporu pracovních sil.

⁸⁷ Tamtéž, s. 109.

⁸⁸ Tamtéž, s. 100.

Celkový stav vězňů ke dni 11. května činil 417 osob, z toho bylo 198 trestanců, 201 chovanců a 18 vyšetřovanců. Stav vyšetřovanců na německém oddělení v samovazbě se během dalšího měsíce prudce zvýšil, neboť dne 28. června dosáhl počtu 86 osob a v září stoupl až na 120 osob.

Z obav před leteckými nálety, kterými byla ohrožena trestnice Plzeň-Bory (nacházela se v blízkosti letiště a Škodových závodů), byly do Valdic z příkazu ministerstva spravedlnosti dne 15. května převezeny 2 vagóny látek, trestaneckého prádla a dalších tkanin. Současně byly dopraveny i šicí stroje a k nim eskortováno 20 trestanců - krejčích. V září tak mohla být po dvouleté přestávce opět dána do provozu krejčovská dílna v sále, neboť se dosud, jak již bylo uvedeno, nouzově pracovalo pouze v jedné ložnici.

Dne 30. září bylo z ústavu propuštěno 13 chovanců a následující měsíc dne 31. října dalších 34 chovanců.

Od 1. listopadu byly zahájeny řemeslné práce též v dílně zámečnické, obuvnické, v truhlárně a knihárně. Následkem předchozího uzavření těchto dílen pro naléhavé práce v zemědělství se nahromadilo tolik pracovních úkolů, že bylo nutno prodloužit v prosinci pracovní dobu až do večerních hodin. Úspěchem bylo, že v nich mohli již pracovat chovanci jako učni k příslušnému oboru, pro které byla zavedena povinná docházka v učňovské pokračovací škole s výukou odborných předmětů a němčiny.

Zemědělské práce byly přerušeny v polovině prosince z důvodu trvajících mrazů a pracovní oddíly se tak mohly vrátit před vánočními svátky zpět do ústavu. Na vánoce bylo v ústavu 371 strážníků, pro které se snažilo ředitelství ústavu zajistit dostatek jídla. Jičínská jatka darovala 50 litrů krve, správcové statků, kde vězni přes rok pracovali, dodali 50 kg mouky a luštěniny. Na Štědrý den tak mohla být k snídani podávána černá káva, k obědu drobová polévka a kroupy s krví, k večeři pak kynutý knedlík s marmeládou a černá káva. I další dva sváteční dny byla strava mimořádně dobrá, na Hod Boží (25. prosince) dostali vězni k snídani bílou kávu, k obědu bramborovou polévku, hovězí guláš s makaróny a k večeři 6 dkg taveného sýra s bílou kávou, na Sv. Štěpána (26. prosince) byla k snídani černá káva, k obědu hovězí polévka s rýží a hovězí guláš s bramborami, k večeři 20 dkg kmínového sýra a černá káva.

K získání odborné kvalifikace složili v lednu dozorcí Bruh, Sedláček a Šámal před zkušební komisí zkoušky na vrchní dozorce. V dubnu se uskutečnily u Krajského soudu v Jičíně další zkoušky z německého jazyka, ze 17 dozorců neuspěla téměř polovina (9 dozorců).

Následkem častých leteckých útoků a bombardování měst a obcí byla ve valdickém ústavu obnovena činnost oddílů "Civilní protiletecké obrany" (hasičský sbor, telefonista a spojky, zdravotní oddíl, oddíl tesařů, oddíl zedníků a oddíl pomocných dělníků), které vypomáhaly v případě potřeby mimo ústav při opravě poškozených budov. Velitelem byl ustanoven kontrolor Soustružník. Správa ústavu zřídila také ve sklepích pod II. oddělením kryty pro civilní obyvatelstvo (o kapacitě 260 - 300 osob), vybavené lavicemi, osvětlením a nouzovým východem.

Stav vězeňské stráže ke dni 1. května činil celkem 60 dozorců včetně 3 pensistů, kteří byli povoláni na výpomoc.

Koncem května byly v ústavu provedeny 2 kontroly. Dne 25. května vykonal inspekční návštěvu odborový rada ministerstva spravedlnosti JUDr. Matějka. Při prohlídce I. oddělení navštívil chovance při draní peří, dále si prohlédl vycházkový dvůr na II. oddělení a ústavní zahradu. S ředitelem projednal také denní a noční bezpečnost ústavu. Další kontrolu provedla ve dnech 30. května až 10. června tříčlenná komise Nejvyššího kontrolního úřadu.

Na základě výnosu ministerstva spravedlnosti bylo dne 8. října za dlouholetou službu jmenováno 10 pomocných dozorců na dozorce vězňů.

Chmurný podzim s sebou přinesl smutnou událost. Dne 20. listopadu zemřel ústavní komisař, soudní rada Filsák. Pohřeb se konal 23. listopadu z kaple ústředního hřbitova v Jičíně za účasti celého vězeňského personálu v čele s ředitelem V. Prüherem, který pronesl nad rakví smuteční řeč. Na pohřeb přijel i odborový rada Matějka, který u této příležitosti provedl kontrolu ústavu a shledal vše v pořádku.⁸⁹

Průměrný denní stav vězeňské stráže ve službě v roce 1944 činil 64 osob včetně 2 civilních zaměstnanců.

Rok 1945 (do 10. května)

Konec války přinesl do Valdic mnoho problémů. Pod vlivem blížící se fronty bylo vedení ústavu nuceno řešit řadu náročných organizačních a provozních opatření. Již 1. ledna byl projednáván příkaz presidia Vrchního soudu v Praze přijmout asi 200 trestanců z Plzně v důsledku tamních leteckých náletů. Před příchodem tak velkého počtu evakuovaných vězňů bylo nutno provést přesuny v ubytování na jednotlivých odděleních k využití každé volné kapacity, zabezpečit zvýšený provoz v kuchyni (zažádáno o dodání 2 kotlů), dovybavit hygienická zařízení (hlavně o umyvadla a záchodové kbelíky), opravit poškozená lůžka a především sehnat na spaní nedostatečnou slámu do slámníků (po delším shánění dodala správa statku v Tuři 3 fůry slámy). „*Nouze o slámu byla velká, nebylo po celá léta 1 stýblo v ústavě. Když jsme něco sehnali museli jsme ji dáti do samovazby na německé oddělení.*“, tak je v Deníku vystižen kritický nedostatek slámy.⁹⁰ První transport z Plzně přijel vlakem dne 11. ledna ve 4 hodiny ráno v počtu 99 trestanců (většinou nebezpečných útěkářů) za asistence 10 nových dozorců a 21 četníků. V druhém transportu přijelo dne 18. ledna ve 3 osobních vozech 100 trestanců pod dozorem 8 dalších nových dozorců a 22 četníků, v nákladním vagónu bylo dopraveno 96 pytlů s oděvy, kufrů, 80 postelí a 4 skříně. Následkem zvýšeného stavu trestanců muselo být otevřeno I. oddělení společné vazby, kam byli z II. oddělení přeloženi hlavně krejčí, prادلáci, holiči, topiči a zahradníci, 105 chovanců bylo ubytováno v pracovnách bývalé tkalcovské dílny s označením oddělení III, dalších 80 chovanců, které nebylo již kam ubytovat, pracovalo na statcích mimo ústav.

Stav vězňů ke dni 20. února dosahoval počtu 578 osob, z toho bylo 398 trestanců a 180 chovanců, v budově samovazby se nacházelo 74 vyšetřovanců.

Když se během února posunula fronta až ke Slezsku, do Jičína a Nové Paky byly přeloženy válečné lazarety, záložní prapor a oddíly pracovní služby. Valdický ústav byl pro ně nucen zajistit praní prádla, a to v takovém množství, že ústavní prádelna byla v provozu denně (i v neděli) nepřetržitě od 5 hodin ráno do 19 hodin večer. Jen díky tomu, že v předchozím roce byla dána do provozu nová pračka, byl nápor zvládnut.

V jarních měsících panoval v ústavu všeobecný neklid a nekázeň. V knihárně dokonce vypukl dne 14. března větší požár, zřejmě úmyslně založený, jehož škoda byla vyčíslena na 10 tisíc korun. Většina práce schopných trestanců a chovanců pracovala opět v zemědělství a s tím byly opět nerozlučně spojeny pokusy o útěk, od začátku roku do konce dubna dozorcí potrestali za opuštění pracovišť celkem 51 vězňů. Tento problém se ředitelství ústavu snažilo řešit žádostí k Vrchnímu soudu v Praze o povolení

---

⁸⁹ Tamtéž, s. 93-112.

⁹⁰ Tamtéž, s. 113.

ke stažení všech pracovních oddílů do ústavu, přes veškeré urgency mu však nebylo vyhověno. Dne 21. dubna bylo na zemědělských pracích zaměstnáno celkem 283 osob, z toho 132 trestanců a 151 chovanců. Částečný návrat pracovních oddílů si vynutila až napjatá situace s blížícím se koncem války na počátku května.

Ke konci měsíce března se prudce zvýšil stav vyšetřovanců v samovazbě, ke dni 28. března dosáhl 145 osob včetně žen, a to v důsledku zatýkání většího počtu mládeže, která utíkala z německých továren v oblasti Žitavy nebo z nucených prací při hloubení zákopů.

K personálním změnám došlo dne 5. ledna 1945, když byl výnosem presidia Vrchního soudu v Praze ustanoven nový ústavní komisař, soudní rada Antonín Kábele a jeho náměstek Dr. Edvard Bureš.

Dozorčí službu zajišťovalo ke dni 20. února celkem 81 dozorců (z toho 9 vrchních dozorců, 24 dozorců podúředníků, 34 dozorců vězňů a 14 pomocných dozorců).

Ústav v tomto roce ztratil dalšího zaměstnance, když dne 16. února zemřel ve Všeobecné nemocnici v Jičíně dozorce podúředník František Jarek a 18. února pohřben v Miličevsi u Jičína.

V měsíci únoru a březnu byly zahájeny 2 samostatné kurzy pro výpomocné dozorce. Vyučování probíhalo pouze ve večerních hodinách, neboť z důvodu trvalého nedostatku dozorců byli tito frekventanti nasazováni přes den do běžné služby v doprovodu zkušeného dozorce.

Poslední květnové dny před koncem války probíhaly ve Valdicích velmi dramaticky. Dozorcí si v Deníku dne 1. května poznamenali: „*Dnes jsme se doslechli, že padla Moravská Ostrava, Brno, prostě stojíme před velkými událostmi. Dej Bůh, aby Česká zem a národ zůstal ušetřen od hrůz válečných, tím bychom nejlépe vyšli z této strašné doby.*“⁹¹ Dne 4. května v odpoledních hodinách přijel před ústav velitel jičínského gestapa Lehnert s ozbrojeným doprovodem a za asistence místní německé posádky z oddělení samovazby obsadili všechny vchody do ústavu, kasárna dozorců a nařídili vydání veškerých zbraní. Po delším jednání a důkladné prohlídce bylo ve skladu ponecháno pouze 48 pistolí, nutných k zajištění pořádku. Ještě též den byl gestapem zatčen jeden z dozorců a ředitel V. Prüher se před zatčením zachránil jen díky své nepřítomnosti v ústavu. Ze zápisu v Deníku vyplývá, že o dva dny později byl pak gestapák Lehnert zastřelen: „*Poznamenávám, že 2 dny nato byl šéf gestapa odvezen z jeho vily za rybníkem v Jičíně partyzány v jeho vlastním voze a někde u Rovenska pak zastřelen.*“⁹² V sobotu dne 5. května odpoledne (za prudkého deště) byla před ústavem za účasti nastoupené vězeňské stráže a místních obyvatel při zpěvu hymny slavnostně vztyčena československá vlajka. Ke shromáždění promluvil řídicí učitel Smolař, starosta obce Fikej a ředitel ústavu Prüher. Během noci pak odjela z Valdic kolona dosud ozbrojené německé armády. V den vítězství nad fašismem 8. května drželo v jičínských kasárnách, bývalém sídle gestapa, 53 dozorců pohotovost spolu s ozbrojenými hlídkami jičínských občanů. V souvislosti se všeobecným odzbrojováním německého vojska sloužil ústav k přechodnému ubytování vojenských zajatců. Dne 9. května přenocovalo na ústavním dvoře I. oddělení a v sále bývalé tkalcovny 1.300 odzbrojených německých zajatců, kteří pak druhého dne odpochovali za doprovodu 25 dozorců do Rovenska, následující den přibylo dalších 3.660 zajatců spolu se 70 páry koní.

---

⁹¹ Tamtéž, s. 130.

⁹² Tamtéž, s. 131.

Dlouho očekávaný konec války byl ve Valdicích oslavován dne 11. května 1945 příjezdem sovětské armády do Jičina. Všeobecné nadšení a radostné vítání nebralo konce.

Závěr

V období Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1945) došlo v trestním ústavu Valdice k některým zásadním změnám a závažným událostem, které přerušily kontinuitu předchozího vývoje. Soustředováním chorých vězňů a mladistvých provinilců a zřízením vyšetřovací vazby gestapa se změnilo složení vězňů a charakter ústavu. Jeho činnost byla podřízena potřebám a prioritám nacistické okupační správy, zejména v oblasti pracovního nasazení vězňů a zásobování. Materiální nedostatek, namáhavá práce a nejistota poměrů v ústavu uvolňovaly kázeň vězňů, což se projevilo i ve zvýšeném počtu útěků. Dozorci a úředníci museli složit velmi ponižující slib loajality k okupační mocnosti, kterým bylo podmíněno jejich další setrvání ve službě a skládat zkoušky z německého jazyka. Žili se svými rodinami v neuspokojivých ubytovacích podmínkách v různých ústavních objektech a mnozí bez reálných vyhlídek na přidělení bytu. Přesto se někteří zaměstnanci ústavu dokázali zachovat vlastenecky, riskovat zatčení, výslechy gestapem, propuštění ze služby, perzekuci a uvěznění. Řada z nich za to zaplatila tím nejcennějším, svým životem. Totéž lze říci o většině ředitelů ústavu, kteří byli též zapojeni do odbojové činnosti. Po osvobození od německého nacismu v roce 1945 následoval nadšený, ale zároveň nesnadný a marný pokus o obnovení činnosti trestního ústavu Valdice v duchu předválečných tradic.

Alena Kafková

Použité prameny a literatura:

- Národní archiv (NA) Praha, f. Krejčí, kart. 3.
- NA Praha, f. SSNV, sv. 12., Věstníky MSp 1939-1949.
- NA Praha, f. SSNV, sv. 15.
- NA Praha, f. SSNV, sv. 3.
- NA Praha, f. SSNV, sv. 42. Pres 4/27.
- NA Praha, f. Předsednictva ministerské rady, sign. S 1063, 740.
- SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton 2, inv.č. 129.
- SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton I, inv.č. 128.
- SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice, karton 746, inv.č. 1113.
- Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ze dne 11. března 1931.
- Kárný, M., Milotová, J. : Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Praha 1991.
- Uhlík, J.: Historie věznění a vězeňství v Čechách. Institut vzdělávání VS ČR, 2006.
- Vrbata, J. a kol.: Průvodce po archivních fondech a sbírkách. Díl II. Archivní správa MV ČSR, Praha 1987.

Z činnosti trestního ústavu ve Valdicích v roce 1948

Eduard Vacek

Totální převzetí moci Komunistickou stranou Československa (KSČ) v roce 1948 mělo zásadní vliv na všechny oblasti společenského života, zejména na činnost státní správy včetně vězeňství, jak vyplývá zvláště z prací Karla Kaplana, Františka Hanzlíka a Viléma Hejla.⁹³ Archivy v této souvislosti vydávají svá svědectví o tom, jak se tato zásadní společenská proměna dotkla jednoho z největších vězeňských zařízení – trestního ústavu ve Valdicích u Jičína.

Na základě výzvy předsedy KSČ a nového předsedy vlády Klementa Gottwalda dne 25.2.1948 k zakládání Akčních výborů Národní fronty (NF) k převzetí řídicí činnosti na všech stupních ve výrobě i státní správě do rukou tzv. politicky spolehlivých osob, byl již dne 26.2.1948 zřízen i Okresní akční výbor NF v Jičíně, podporovaný Akčním výborem ve Valdicích. Jedním z prvních revolučních opatření bylo odvolání Václava Prühera z funkce ředitele vězeňské správní služby, kterou vykonával od roku 1940 a ustanovení do této funkce Josefa Junka, poručíka Sboru národní bezpečnosti (SNB).

V průběhu měsíce února byli posláni na dočasnou dovolenou inspektoři ústavu Jaroslav Petr a Josef Mendlík. Vrchního dozorce Josefa Obergriena zachránilo od propuštění jeho ocenění za zásluhy v odbojové činnosti proti nacistům. Začátkem měsíce března byl poslán na dočasnou dovolenou též ústavní lékař MUDr. Miroslav Sedláček, kterého nahradil MUDr. Roubíček, praktický lékař v Železnici. Dne 13. března 1948 byl odvolán z funkce kontrolora ústavu Rudolf Skřivánek, kterého nahradil Alexandr Soustružník z trestního ústavu v Mikulově. Dne 20. 4. 1948 byl odvolán z funkce správce ústavu Jaroslav Silbernagel, kterého nahradil Karel Fremr z trestního ústavu v Plzni. Koncem roku 1948 odešel z ústavu též vrchní ústavní učitel Karel Linhart.⁹⁴

Početní stav a složení vězeňské stráže⁹⁵

Ke dni 1.1.1948 se nacházelo v trestním ústavu Valdice celkem 172 příslušníků Sboru vězeňské stráže (SVS), z toho:

⁹³ Kaplan, K.: Pět kapitol o únoru. Brno 1997. Hanzlík, F.: Únor 1948 - výsledek nerovného zápasu. Praha 1997. Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí. Praha 1990.

⁹⁴ Národní archiv (NA) Praha, f. SSNV, sv. 3. Deník § 117.

⁹⁵ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice 1857-1955. Inv. č. 467-473, kart. 142. Výroční zpráva trestního ústavu ve Valdicích za rok 1948.

- 84 pomocných podstrážmistrů vězeňské stráže
  - 39 vrchních strážmistrů vězeňské stráže
  - 37 výpomocných dozorčích sil.
  - 13 podstrážmistrů vězeňské stráže
    - 7 štábních strážmistrů vězeňské stráže
    - 3 strážmistři vězeňské stráže I. třídy
    - 1 strážmistra vězeňské stráže II třídy.

Ke dni 31. 12 1948 se nacházelo v trestním ústavu Valdice celkem 176 příslušníků SVS, z toho:

- 67 pomocných podstrážmistrů vězeňské stráže
- 57 podstrážmistrů vězeňské stráže
- 37 vrchní strážmistři vězeňské stráže
  - 8 strážmistrů vězeňské stráže I třídy
  - 7 štábní strážmistři vězeňské stráže.

Všechny personální změny měly za cíl zajistit činnost trestního ústavu Valdice v souladu s ideologickými a politickými cíly KSČ. Velmi zřetelně lze tyto proměny sledovat ve „Zprávě o osvětové činnosti v trestním ústavě ve Valdicích u Jičína v roce 1948“ (Zpráva).⁹⁶ V této Zprávě se pozoruhodně prolínají dvě tendence, a to tradiční předválečný přístup k nápravě trestanců, sledující odborné pedagogické postupy, které se jen pomalu a obtížně obnovovaly po válečném nacistickém období a poválečný trend, spočívající v postupné politizaci účelu výkonu trestu.

Ti, kteří se podíleli na zpracování Zprávy, si ovšem byli vědomi mocenského postavení KSČ a zpracovali ji způsobem, který od nich očekávali komunističtí funkcionáři, působící na ministerstvu spravedlnosti a velitelství SVS. Právě proto se na prvním místě v hodnocení tzv. osvěty objevuje přednášková, či spíše propagandistická činnost. Již dne 13. června předstoupil před shromážděné trestance na ústavním dvoře vrchní ústavní učitel K. Linhart, aby je seznámil s přehledem významných politických událostí v období května a června 1948 včetně amnestie prezidenta republiky ze dne 19. června. Dne 11. listopadu byla uspořádána oslava 31. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, při níž K. Linhart objasňoval trestancům její význam. V protikladu s tímto vystoupením byla jeho řeč, kterou pronesl na Štědrý den v ústavním kostele, na téma: „Pokoj lidem dobré vůle“. O vánocích byla mimořádně povolena Hradilova „Česká vánoční mše“. Chráněná hudba byla povolena až do konce února u příležitosti katolických a evangelických bohoslužeb.

Zpráva zdůrazňuje význam politickoideologické práce, se zřetelem na budování knižního fondu pro školení trestanců z marxismu – leninismu. K tomu bylo opatřeno 26 knih od nejznámějších sovětských i československých politiků a státníků. Mezi autory nemohli samozřejmě chybět zakladatelé tzv. vědeckého komunismu K. Marx, B. Engels, V. I. Lenin, sovětské politiky J. V. Stalin, V. Zorin, S. Michajlov, dále českoslovenští komunističtí funkcionáři K. Gottwald, A. Zápotocký, Z. Nejedlý, R. Slánský, M. Kárný a další. Ve Zprávě bylo též konstatováno, že řada knih není dostupná, a proto je nutno počítat s průběžným doplňováním knihovny. Současně byla ve smyslu interních opatření vyřazena z ústavní knihovny řada titulů, pojednávajících o životě v koncentračních táborech, které zřejmě mohly v uvězněných evokovat nežádoucí

⁹⁶ NA Praha, f. SSNV, sv. 47. Výroční zpráva pedagogického působení za rok 1948.

paralely a různá srovnání. Mezi vyřazené knihy patřily tituly jako např.: J. Rudolf: „Byl jsem číslem 7809“, O. Formánek: „Pozor! Cela 292“, M. Knotek: „Můj syn - jeden z tisíců“, A. Auředníčková, „Tři léta v Terezíně“, L. Sychrava „Záznamy z Buchenwaldu“ a další. Koncem roku bylo podle výnosu ministerstva spravedlnosti z 11. prosince 1948 přikročeno k revizi ústavní knihovny, v jejímž důsledku bylo vyřazeno 22 svazků tzv. závadné literatury a u 46 knih byla provedena tzv. místní cenzura.

Výchovná činnost

V pojetí vrchního ústavního učitele K. Linharta byla výchova založena na pedagogické úvaze, která zahrnovala cíle a způsob výkonu trestu a vycházela z penitenciárních zásad, používaných v moderním vězeňství. Podle těchto zásad mělo dojít k nápravě trestance a výkon trestu měl být začátkem nového, lepšího života. Proto měla být vězeňská výchova účelná a individualizovaná, vedoucí ke kázní. Za hlavní prostředek výkonu trestu byla považována práce. V této souvislosti lze citovat výrok Johna Howarda: „učiníte člověka pracovitým a on se stane čistým“ Mezi personálem trestnice a trestanci neměla být propast, nýbrž stav součinnosti a vzájemné důvěry. Logickým vyústěním této penitenciární filosofie je jasný cíl: *„Účelem výkonu trestu je nalézt dobré stránky trestance a tyto rozvíjet. Z trestnice se mají do života vrátit lidé, kteří dovedou nalézt správnou cestu životem a to třeba i po těžkých oklikách. Z tohoto důvodu je třeba vyzbrojit vězně do budoucího života znalostmi. Proto také měly být v trestnici vytvářeny podmínky podobné podmínkám na svobodě. Vězeň tak nabývá postupně sebedůvěru, přemáhá v sobě hořkost a zádumčivost a nepovažuje svůj život za bezúčelný.“*

Výchovného působení mělo směřovat k tomu, *„...aby se všichni trestanci jednou stali svoji pílí prospěšnými nejen sobě, ale i lidské společnosti, aby se jednou dokázali postavit na vlastní nohy do jedné řady s užitečnými a dobrými.“* Cestou k tomuto cíli bylo dodržování domácího řádu, které bylo předpokladem k žádoucí mravní i volní kultivaci. Výchovné působení se uskutečňovalo prostřednictvím nedělních a svátečních přednášek, vzděláváním, četbou a pěstováním hudby, zpěvu a povolených společenských her. Prosazování tvořivé práce mělo vést trestance ke společenskému uplatnění a začlenění. Pozitivní účinek byl spatřován též v udržování korespondence trestanců s jejich rodinami a příbuznými. V roce 1948 bylo z věznic odesláno celkem 18.099 dopisů a korespondenčních lístků, což v průměru činilo cca 9 dopisů na trestance ročně. Cenzuru dopisů prováděl vrchní ústavní učitel a u dopisů zasluhujících mimořádnou pozornost si vyhradil toto právo přednosta (ředitel) ústavu. O způsoby a rozsah výchovného působení se zajímali také občanští kontrolóři, poslanci Dr. J. Verich a J. Uher. Při prohlídce ústavu, kterou vykonali dne 26. listopadu 1948, se zajímali zejména o pravidelné výchovné přednášky, konané v neděli a o svátcích.

V protikladu k těmto tradičním penitenciárním zásadám však vlivem únorových událostí postupně pronikaly do zacházení s trestanci prvky politické propagandy a zdůrazňování tzv. převýchovy odsouzeného, jehož státní organizace má prostřednictvím výkonu trestu získat k účasti na budování socialismu. Proto byl ve výkonu trestu spatřován účinný prostředek k začlenění trestance do kolektivní a produktivní práce s cílem *„...přetvořit člověka provinilého v ukázněný článek společenského řetězce.“* K dosažení tohoto cíle měly sloužit tzv. úderné brigády vězňů, soutěžící o dosažení co nejlepších pracovních výsledků a vězeňské kulturní rady

k organizování kulturního vyžití pořádáním divadelních, pěveckých a jiných představení v rámci vězeňského řádu.⁹⁷

Početní stav a složení vězňů

Ke dni 1.1.1948 se nacházelo v trestním ústavu Valdice celkem 2350 vězňů, z toho 2345 trestanců a 5 mladistvých provinilců.

Ke dni 31.12.1948 činil celkový stav 2104 vězňů včetně 194 doživotně odsouzených v následujícím věkovém rozložení:

18 – 20 let	2
20 – 24	46
24 - 30	137
30 – 50	1402
50 – 60	419
přes 60 roků	98

Vnější vězeňská pracoviště

Práce mimo ústav byla vykonávána trestaneckými pracovními oddíly nasazenými převážně v průmyslových podnicích. Pracovní oddíly v zemědělství byly v druhé polovině roku v souladu s hospodářskou politikou komunistické strany postupně stahovány a nasazovány do stavebního a chemického průmyslu a do hornictví, takže ke konci roku v zemědělství již prakticky nikdo nepracoval. Kromě toho byly z ústavu vysílány o sobotách, nedělích a svátcích krátkodobé pracovní brigády na zemědělské a stavební práce, které však byly ke konci roku, vlivem neustálého zvyšování nároků na stále pracovní oddíly ve stavebním průmyslu, téměř úplně zastaveny. Koncem roku 1948 byl na základě výnosu ministerstva spravedlnosti ze dne 13.11.1948 založen výkrm vepřů. Bylo ihned započato s výstavbou vepřince, který byl pořízen s celkovým nákladem 128.902,10 Kčs. Do konce roku bylo zakoupeno 86 selat nákladem 112.837 Kčs.

V roce 1948 bylo na vnějších pracovištích odpracováno celkem 3,287.364 hodin s celkovým ziskem 39,122.172,30 Kčs. Trestancům byly účtovány mzdy podle příslušných mzdových vyhlášek ministerstva sociální péče a ochrany práce a dle směrnic ministerstva spravedlnosti.

Pořadí pracovišť podle počtu odpracovaných hodin:

1)	stavební průmysl	1.297.210 hodin
2)	gumár. a chem. průmysl	708.723
3)	polní práce a různé:	501.209
4)	hornictví	323.709
5)	kovoprůmysl	129.329
6)	textilní průmysl	128.225
7)	cukrovarství	73.271
8)	papírenský a grafický průmysl	62.310
9)	pro zaměstnance ústavu	34.616
10)	lesní práce	28.762

---

⁹⁷ Tamtéž.

Vnitřní vězeňská pracoviště

V ústavu pracovalo v zámečnické dílně 56 trestanců, kteří odpracovali 130.379 hodin. Zisk z této činnosti byl vykázán na 697.025,40 Kčs, což bylo oproti předchozímu roku o 231,9 % více. Vysoký zisk zámečnické dílny byl důsledkem vysokého počtu cizích objednavatelů. Zvýšila se zejména výroba drátěného pletiva. Také zde byly vyráběny předměty nutné denní potřeby pro domácnost a kovové hračky. Hlavní úkol této dílny však připadal na výrobu a opravy pro vlastní potřebu. Celková hodnota upotřebených surovin během roku 1948 činila 446.456,45 Kčs a celková mzda za celý kalendářní rok 529.986,10 Kčs.

1) Truhlářská dílna zaměstnávala průměrně 33 trestanců, kteří odpracovali celkem 76.968 hodin s vykázaným čistým ziskem 131.599,40 Kčs. (oproti roku 1947 o 535,5 % více). Pracovalo se převážně na výrobě nábytkových souprav a prováděly se opravy inventáře ústavu. Celková hodnota upotřebených surovin během roku činila 1,367.999,50 Kčs a celková mzda 180.067,20 Kčs.

2) Krejčovská dílna zaměstnávala průměrně 49 trestanců, kteří odpracovali celkem 53.795 hodin. Čistý zisk činil 105.652,3 Kčs. Pracovalo se především na šití oděvních součástek a prádla pro ústavy. Celková hodnota upotřebených surovin dosáhla 1,482.705,50 Kčs a celková mzda činila 118.068,90 Kčs.

3) Obuvnická dílna zaměstnávala průměrně 13 trestanců, kteří odpracovali celkem 29.254 hodin s celkovým ziskem 70.135,30 Kčs. Dílna prováděla převážně opravy pro vlastní potřebu a částečně zhotovovala i novou obuv. Celková hodnota upotřebených surovin činila 170.303,40 Kčs a celková mzda 78.061,70 Kčs.

4) Knihařská dílna zaměstnávala průměrně 7 trestanců, kteří odpracovali celkem 14.860 hodin. Dílna pracovala především na objednávky soudů, poštovních úřadů, bezpečnostních úřadů, pro ústavní zaměstnance a prováděla opravy a vazby knih pro vlastní potřebu. Celková hodnota upotřebených surovin činila 83.398 Kčs a na mzdách bylo vyplaceno 62.370 Kčs.

5) Dílna papírenské výroby, lepení sáčků, výroby zrcátek a pletení punčoch zaměstnávala průměrně 49 trestanců, kteří odpracovali celkem 110.939 hodin s čistým ziskem 478.620,15 Kčs (oproti předchozímu roku o 110% vyšší). Sáčky byly lepeny především pro firmu Jirásek – Jičín. Vyráběny byly křížové sáčky, papírové brašny a krabičky na zubní pasty. Speciální zboží bylo vyráběno také pro firmu Severočeské papírny n.p. závod Varnsdorf I a firmu Krkonošské papírny n. p. v Hostinném.

6) Při draní peří bylo průměrně zaměstnáno 65 trestanců, kteří odpracovali celkem 16.005 hodin s celkovým čistým ziskem 42.392,50 Kčs. Tuto činnost vykonávali převážně trestanci invalidní, přestárlí a nemocní, kteří byli ve stálé ambulantní léčbě.

7) Menšími pracovišti byla dílna košíkářská o počtu 4 trestanců, kteří odpracovali celkem 5.889 hodin, dílna elektrikářská o počtu 3 trestanců, kteří odpracovali celkem 5.424 hodin a dílna hodinářská o počtu 2 trestanců, kteří odpracovali celkem 3.456 hodin. V ústavním zahradnictví pracovalo průměrně 17 trestanců, kteří odpracovali celkem 36.272 hodin.

8) Ústřední intendantní sklad, který rovněž zaměstnával trestance, přijímal z příkazu ministerstva spravedlnosti dodávku textilií, prádla, obuvi aj. materiálu a rozesílal je věznicím okresních a krajských soudů a trestním ústavům v zemích České a Moravskoslezské. Za rok 1948 bylo rozesláno zboží za celkem 1,239.393,50 Kčs.

9) Ústavní kuchyně zaměstnávala průměrně 17 trestanců, jejichž celková roční odměna dosáhla 8.165,55 Kčs. Denní průměr vařené stravy činil 600 – 800 porcí. Ústavní pekárna pekla chléb pro vlastní potřebu a pro věznicí Okresního soudu v Jičíně. Zaměstnávala průměrně 5 trestanců s celkovou roční odměnou 2.199,20 Kčs. Denně se zde peklo 800 porcí chleba á 200 g., což činilo měsíčně cca 485 q chleba.

10) Ústavní prádelna zaměstnávala průměrně 11 trestanců s celkovým výdělkem 5.132,50 Kčs. Zajišťovala praní trestaneckého prádla a lůžkovin a provádění drobných oprav. Kromě ústavního prádla přijímala a rozesílala veškeré prádlo a lůžkoviny pro pracovní oddíly mimo ústav. Měsíčně bylo vypráno 80 – 100 q prádla.

Zdravotní poměry v ústavu

V průběhu roku 1948 bylo v ústavní nemocnici léčeno celkem 606 trestanců, z toho 565 trestanců jednou za rok, 33 trestanců dvakrát za rok, 6 trestanců třikrát za rok. Ošetřování nemocných trestanců si vyžádalo celkem 49.076 nemocničních dnů. Odléčení jednoho případu si vyžádalo průměrně 80 dnů a v trvalém nemocničním ošetřování bylo denně v průměru 134 nemocných trestanců. V ústavní nemocnici bylo vykonáno celkem 590 operativních zákroků.

V denní lékařské ordinaci bylo ambulantně ošetřeno celkem 28.636 nemocných trestanců. Měsíčně bylo ambulantně ošetřeno v průměru 2386 trestanců a denně v průměru 78 trestanců. V mimopracovní době byl ústavní lékař přivolán do ústavní nemocnice celkem v 7 případech.

Nemoci trestanců, léčených v ústavní nemocnici:

Infekční	152 případů
Zažívání	81 případů
Kožní	55 případů
Dýchacích cest	55 případů
Srdce, cév a mizních žláz	49 případů
Nervové	35 případů
Pohybového aparátu	26 případů
Močových cest	19 případů
Krevní a výživy	15 případů
Oční	15 případů
Lues	10 případů
Ušní	8 případů
Novotvary	8 případů
Ostatní nemoci	5 případů

Kromě výše uvedených počtů léčených případů bylo ošetřeno celkem 73 případů různých poranění.

Dne 10. května byla zřízena při ústavní nemocnici zubní ambulance s jedním křeslem, kde byly prováděny zdarma všechny zubolékařské výkony. Do konce roku 1948 bylo provedeno 7.188 zubolékařských výkonů. Většina trestanců, která nemohla zaplatit zubnímu technikovi, který dříve docházel do ústavu, měla chrup ve velmi špatném stavu a muselo být vynaloženo značné úsilí, aby bylo zabráněno vážnějším onemocněním.

Značný počet přestárých, zmrzačených a chronicky nemocných trestanců byl přemístěn do nemocničního oddělení ve Vrchlabí a tuberkulózní pobočky v Pardubicích. Přesto se některé choroby šířily z důvodu špatných hygienických podmínek, z nichž bylo poukazováno zejména na značně přeplněné, vlhké a studené ložnice, nesplachovací klosety, nedostatečnou kanalizaci a špatné koupelny, vzdálené od ubytovacích prostor vězňů.

V roce 1948 zemřelo celkem 72 trestanců, z toho 36 trestanců v ústavní nemocnici, 28 trestanců v nemocničním oddělení ve Vrchlabí, 1 trestanec v nemocnici v Jičíně a 7 trestanců v pracovních oddílech mimo ústav.⁹⁸

Závěr

Politicky přelomový rok 1948 se promítl do činnosti trestního ústavu ve Valdicích především personálními změnami na vedoucích funkcích i změnami ve složení vězeňské stráže. Podle záměru Okresního akčního výboru NF v Jičíně, ovládaného komunisty a podporovaného místním Akčním výborem NF ve Valdicích, měly tyto změny usnadnit přerušení kontinuity penitenciárních tradic v činnosti ústavu. Tato situace se odráží v postupném útlumu dosavadních způsobů zacházení s trestanci a pronikání prvků dobové politické propagandy do výchovného působení. Přesto, že název ústavu tomu již neodpovídal, byli zde nadále soustředováni nemocní trestanci ve vysokém počtu (2.350 vězňů), který překračoval kapacitní možnosti. Na jejich špatném zdravotním stavu se podílela i předchozí dlouhodobá vazba a nedostatečné stravovací a hygienické podmínky věznění. Proto se jen se značnými obtížemi naplňovaly stanovené kvóty k zařazování trestanců na pracoviště mimo ústav pro potřeby národního hospodářství. Špatný zdravotní stav trestanců potvrzují statistické údaje o jejich léčbě a ošetřování v ústavní nemocnici i počet zemřelých trestanců v roce 1948.

Eduard Vacek

Použité prameny a literatura:

NA Praha, f. SSNV, sv. 3.

NA Praha, f. SSNV, sv. 47.

SOA Zámorsk f. Trestnice Valdice, 1857 - 1955. inv. č. 467 - 473, kart. 142.

Hanzlík, F.: Únor 1948 – výsledek nerovného zápasu. Praha 1997.

Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí. Praha 1990.

Kaplan, K.: Pět kapitol o únoru. Brno 1997.

---

⁹⁸ SOA Zámorsk, f. Trestnice Valdice 1857-1955. Inv. č. 467-473, kart. 142. Výroční zpráva trestního ústavu ve Valdicích za rok 1948.

Věznice Valdice v období deformací a reform českého vězeňství (1952 – 1992)

PhDr. Aleš Kýr

Činnost vězeňského zařízení v bývalém kartuziánském klášteře ve Valdicích u Jičína spoluvytvářela v uplynulých 150 letech dějiny vězeňství na území Čech a současně odrážela dobové poslání trestní justice a vězeňství, vyplývající z jejich společenské funkce a specifických úkolů. Po ukončení 2. světové války v roce 1945 dochází k postupnému odklonu československého vězeňství od západoevropských trestně právních a nápravných (penitenciárních) tradic 19. století, vycházejících zejména z odkazu Františka Josefa Řezáče (1819 – 1879), významného reformátora rakouského vězeňství a školství.⁹⁹

Ekonomické, politické, právní a morální důsledky války a nacistické okupace vedly na základě tzv. Košického vládního programu, souvisejících prezidentských dekretů a zákonů k legalizaci národní msty, která směřovala vůči německému obyvatelstvu, soustředovanému v internačních, sběrných a pracovních táborech za účelem odsunu z československého území.

Od politicky zdůvodňované a legalizované národní msty, podporované většinou politických stran, vedla krátká cesta k třídní mstě, politicky zdůvodňované a prosazované Komunistickou stranou Československa (KSČ), která již v roce 1945 získala klíčová postavení v armádě a bezpečnosti a od roku 1948 budovala státní správu podle sovětských zkušeností.¹⁰⁰

Nositeli sovětských zkušeností se stali komunisté ve státní správě na všech úrovních včetně ministerstva spravedlnosti, v jehož čele stál JUDr. Alexej Čepička v letech 1948 – 1950 a JUDr. Štefan Rais v letech 1950 – 1952. Z řad funkcionářů stranického aparátu KSČ byl jmenován JUDr. Milan Kloss do funkce velitele Sboru

⁹⁹ Uhlík, J.: F.J.Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století, příloha časopisu České vězeňství č. 2/1997.

¹⁰⁰ Kýr, A.: Zacházení s vězni na území ČSR v letech 1945 – 1955. In: Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945 – 1955, sborník z mezinárodního semináře, konaného dne 25. 10. 2000 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR 409/99/0374, příloha časopisu České vězeňství č. 3/2001, s. 50-65.

vězeňské strážce (SVS). **Justice a vězeňství se staly nástrojem třídního boje a protože dosud platná legislativa to dostatečně neumožňovala, byly v roce 1950 vydány nové trestně právní normy a v roce 1951 všeobecně platný vězeňský řád, který v průběhu roku 1952 zásadním způsobem změnil výkon trestu odnětí svobody.** Odsouzení byli zařazováni do 4 výhodnostních skupin, přičemž do nejméně výhodné I. skupiny byli zařazováni ti, kteří mimo jiné „*vzhledem ke svému třídnímu původu zůstávají nepřáteli lidově demokratického zřízení*“.¹⁰¹

Přejímání sovětských zkušeností a vzorů při obnově Československé republiky proniklo do všech oblastí společenského života a zásadním způsobem ovlivnilo budování nových mocenských struktur v armádě, bezpečnosti, justici a vězeňství. K působení sovětských vojenských politických a zpravodajských instruktorů došlo už v roce 1943 při utváření československé vojenské jednoty v Buzuluku a po vzniku Československé lidové armády byli přiděleni sovětské poradci do jednotlivých oblastních velitelství. Do bezpečnosti pronikli sovětské poradci v roce 1949 k odhalování tzv. třídního nepřítele podle požadavku sovětského vůdce J. V. Stalina a stali se „učiteli“ vyšetřovatelů Státní bezpečnosti. Justici ovládly v 50. letech právní teorie sovětského akademika Vyšinského, který zdůrazňoval třídní podstatu práva a výkonu soudnictví. Ve vězeňství působil od roku 1953 sovětský poradce Ponomarenko, pod jehož vedením byly přepracovány veškeré předpisy pro výkon vazby a trestu odnětí svobody.¹⁰²

Lze konstatovat, že **v letech 1953 – 1965** bylo československé vězeňství cílevědomě a systematicky **deformováno „sovětizací“**, která zaměřila podmínky výkonu vazby na vyvíjení biologického, psychologického a fyzického nátlaku na vyšetřované a podmínky výkonu trestu odnětí svobody na souhrn represivních opatření vůči tzv. třídním nepřítelům z řad „bývalé buržoasie“. V sovětské terminologii byla tato skupina vězňů označována termínem „kontra“ na rozdíl od kriminálních vězňů z nižších sociálních vrstev, označovaných termínem „bytovíci“, se kterými mělo být nakládáno převýchovným způsobem. Již v roce 1924 stanovil sovětský nápravně pracovní zákoník diferencované působení na odsouzené, kteří spáchali trestnou činnost motivovanou třídním nepřítelstvím a na odsouzené, kteří ji spáchali z důvodu nedisciplinovanosti a nevzdělanosti. V roce 1953 bylo vězeňství jako celek převedeno do působnosti ministerstva národní bezpečnosti (MNB), které koncem roku zaniklo a plnění úkolů vězeňství převzalo ministerstvo vnitra (MV) podle sovětského vzoru.¹⁰³

V roce 1953 byl též vydán Řád nápravných zařízení, který novým způsobem a podle sovětských zkušeností stanovil strukturu tzv. nápravných zařízení (NZ), která byla členěna na: uzavřené ústavy NZ, ústavy NZ, uzavřené pracovní útvary NZ, pracovní

¹⁰¹ Trestně právní normy: zák. č. 86/1950 Sb.- trestní zákon, zák. č. 87/1950 Sb.- trestní řád, zák. č. 88/1950 Sb. – trestní zákon správní, zák. č. 89/1950 Sb. – trestní řád správní. NA Praha, f. SSNV, sv. 10. Vězeňský řád – výnos ministra spravedlnosti ze dne 2. 7. 1951, zejména čl. 38, odst. 2.

¹⁰² Sovětské vojenské poradci: Lisovský, Primisský, Kaigorov, Ostapčuk – viz Hanzlík, F., Pospíšil, J.: Soumrak demokracie. Vizovice 2000, s. 101. Sovětské bezpečnostní poradci: Lichačev, Makarov, Bojarskij, Besčasnov a další – viz Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí. Praha 1990, s. 62 – 64. Akademik Vyšinskij – viz Vyšinskij, A. J.: Hlavní úkoly sovětské socialistické právní vědy. Praha 1950. Poradce Ponomarenko – viz Karlíček, J. a kol.: Věrní straně a lidu. Praha 1980, s. 82.

¹⁰³ K podmínkám výkonu vazby: Kýr, A.: Některé sociologické aspekty zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955. In: Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945 – 1955, sborník z mezinárodní konference, konané ve dnech 28.-29.11.2001 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR č.409/99/0374. Opava 2001, s. 25 – 29. Kaplan, K.: StB o sobě (výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka). Praha 2002, s. 195-204. K sovětské terminologii: Rossi, J.: Encyklopedie gulagu. Praha 1999, s. 24 a 56.

K tzv. třídnímu výkonu trestu podle sovětských zkušeností: Janák, D.: Kapitoly o československém vězeňství 1945 - 1955. Opava 2002, s. 99-107. Pitro, P.: Sovětské nápravně pracovní zákonodárství a výkon soudních trestů v SSSR. Praha 1982, s. 7-15.

útvary NZ, přechodné pracovní útvary NZ a přechodná NZ. Do jednotlivých typů NZ byli zařazováni dospělí odsouzení podle povahy trestného činu (státně bezpečnostní nebo kriminální) a podle závažnosti provinění. V rukou vězeňského personálu – příslušníků útvarů NZ, které ideologicky a politicky ovlivňovala KSCČ, se ocitla nedostatečně regulovaná a veřejně nekontrolovaná výkonná moc. V roce 1955 byl vydán Řád pro nápravně pracovní tábory (NPT), který rovněž vycházel ze sovětských zkušeností a stanovil 4 typy táborů k využívání laciné vězeňské práce pro potřeby národního hospodářství. Tento předpis byl v roce 1956 novelizován doplňkem, ve kterém bylo m.j. stanoveno, že v NPT Leopoldov, Valdice a Plzeň se zřizují oddělení se zvláštním režimem, kam jsou zařazováni odsouzení se souhlasem správy NZ. Zde byli na cele umístěni nejméně 2 vězni, zaměstnaní výhradně domácími pracemi. Vycházka byla prováděna 1 hodinu denně. Písemný styk s rodinnými příslušníky byl povolován jedenkrát za měsíc a do tzv. kapitalistických států dvakrát do roka. Návštěvy byly povolovány pouze za přepážkou jedenkrát za 6 měsíců po dobu 30 minut.¹⁰⁴

Ještě v roce 1961 obsahoval Řád pro výkon trestu odnětí svobody v NZ MV kategorii tzv. třídních nepřátel a jejich příslušovačů (tj. odsouzených pro trestné činy proti republice podle hlavy I. trestního zákona, tzv. „prvohlavových“ bez ohledu na třídní původ), kteří vykonávali trest v nejpřísnějších podmínkách. Byli odděleni od ostatních odsouzených, zásadně zařazováni na fyzicky namáhavé a méně honorované práce, nesměli zřizovat samosprávu a účastnit se zájmové činnosti. Zvlášť nebezpeční odsouzení podle ustanovení § 62 trestního zákona včetně vybraných „prvohlavových“ odsouzených byli umísťováni do zvláštního oddělení, které bylo zřízeno v NPT Leopoldov, Pardubice, Plzeň a Valdice. Kontrolní činnost v NPT mohli vykonávat jen funkcionáři Správy NZ MV a příslušní dozoroví prokurátoři.¹⁰⁵

Vliv „sovětizace“ na výkon trestu odnětí svobody je možno charakterizovat následujícími principy:

- ideologizací klasifikace a diferenciací odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody s cílem diskriminovat odsouzené z řad tzv. třídních nepřátel,
- používáním militantních prvků a agenturně operativních prostředků k zajišťování kázně vězňů, zejména u odsouzených za tzv. protistátní činnost,
- ekonomicko-účelovým a represivním pojetím pracovní činnosti vězňů se zařazováním tzv. třídních nepřátel na fyzicky namáhavé a méně honorované práce,
- zneužíváním výchovně vzdělávacích prostředků k ideologickému a politickému ovlivňování tzv. odsouzených z řad pracujících,
- odpíráním osobních vzdělávacích, kulturních a náboženských aktivit, zejména odsouzeným z řad tzv. třídních nepřátel,
- absencí práv vězňů a přehlížením jejich právní ochrany a veřejné kontroly vězeňství.

---

¹⁰⁴ K pojmu NZ: Kýr, A.: Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955, přehled základních předpisů. Opava 2002, s. 91 – 93.

K pojmu NPT: tamtéž, s. 93 – 94.

K činnosti oddělení se zvláštním režimem: A MV Praha, Archivní sbírka Zrušené předpisy, karton 10. Služební předpis NZ-zákl-II-2, 1. Doplňek z roku 1956.

¹⁰⁵ K diferenciaci odsouzených v roce 1961: A MV Praha, Archivní sbírka Zrušené předpisy, karton 10. Řád pro výkon trestu odnětí svobody v NZ MV – služební předpis NZ-zákl-II-2, vydaný ministrem vnitra dne 10.1.1961, čl. 11 a 17.

K pojmu trestní zákon: zák. č. 140/1961 Sb.

K pojmu zvláštní oddělení: Karlíček, J. a kol.: Vězni straně a lidu. Praha 1980, s. 58.

V letech 1953 – 1965 změnilo vězeňské zařízení ve Valdicích třikrát svůj název, i když jeho účel zůstával v podstatě stejný. Od roku 1953 se nazývalo „Uzavřeným ústavem nápravných zařízení MV“, v roce 1954 „Věznicí č.2“, od roku 1955 „Nápravně pracovním táborem č. 1“ a v letech 1961 – 1965 „Útvarem nápravných zařízení MV“. Po celé období zde byli soustředováni vedle kriminálních a retribučních vězňů (odsouzených za nacistické zločiny a kolaboraci) též vězni z řad tzv. třídních nepřátel, kteří byli posměšně nazýváni „bývalými lidmi“. Jednalo se o politiky, duchovní, intelektuály, umělce, podnikatele, zemědělce a spolkové funkcionáře. Celkový počet vězňů v 50. letech značně převyšoval stanovenou ubytovací kapacitu 1447 míst. Vězni byli často nedostatečně stravováni, bez náležité lékařské péče a často vystaveni hrubému zacházení ze strany příslušníků NZ, jejich celkový počet činil přibližně 140 osob. V roce 1958 zemřel na následky věznění Jan Vašek, bývalý starosta Sokola z Kopřivnice.¹⁰⁶

V souladu s platnými předpisy a pokyny byli odsouzení povinni zdravit příslušníky NZ v pozoru se současným smeknutím čepice a otočením hlavy, v pozoru podávat hlášení o stavu přítomných na cele a rovněž vojenským způsobem provádět hromadné nástupy a přesuny. Zavedení vojenských prvků zjednodušovalo řízení denního režimu a organizovaného pohybu vězňů, vytvořilo větší odstup mezi příslušníky NZ a vězni a umožňovalo jejich šikanování pod záminkou udržování kázně a pořádku. Vyžadování prvků vojenského vystupování bylo podpořeno ukládáním přísných kázeňských trestů. Právní úprava kázeňské praxe v roce 1953 zpřísnila systém kázeňských trestů zavedením kumulativního trestu, a to zostřenou samovazby spojené se snížením dávky stravy o polovici s tvrdým ložem každý druhý den, s odnětím dopisů, návštěv a nákupu věcí denní potřeby, nejdéle na 14 dnů.¹⁰⁷

Používání agenturně operativních prostředků k získávání informací o situaci mezi vězni, zejména odsouzenými za tzv. protistátní trestnou činnost řídilo operativní oddělení NZ, které z řad vězňů vybíralo, školilo a nasazovalo tajné agenty do ubytovacích a společných prostor a na jednotlivá pracoviště. Často byli využíváni členové tzv. samosprávy odsouzených nebo režijní pracovníci, kteří se mohli individuálně pohybovat uvnitř ústavu. Agenti podepisovali tzv. vázací akt, kterým vyjádřili svůj souhlas s požadovanou činností, i když k ní byli v řadě případů donucováni pod pohrůžkou použití kompromitujících informací. Na druhé straně byli za plnění úkolů zvýhodňováni kázeňskými odměnami, přízní příslušníků NZ a příslibem podmíněného propuštění.¹⁰⁸

K využívání levné pracovní síly pro potřeby národního hospodářství byla ve Valdicích zřízena nová pracoviště ve zrušeném kostele. V přízemí byla umístěna lisovna na výrobu bižuterie a výrobní plátěných sběráků pro zemědělské samovazy. V 1. patře se vyráběly a sestavovaly jednotlivé díly bižuterie a na 2. patře se třídil používaný materiál. V nové hale lisovny umělých hmot byly vyráběny bakelitové výlisky pro

¹⁰⁶ K názvům vězeňského zařízení ve Valdicích v letech 1953 – 1965: viz přehled vězeňských zařízení „Totalita“, http://www.totalita.cz/seznamy/veznice_03.php.

K podmínkám věznění: viz Holcman, J.: Nepokoření. Frýdek-Místek 1999, s. 56, 84–85.

Celkový stav příslušníků útvaru NZ Valdice uveden dle KDH. Ročenka NZ MV- 1959. Přehled o počtech věznic a NPT a o plánovaných stavech příslušníků NZ k 31.12.1959.

¹⁰⁷ K pojmu platné předpisy: A MV Praha, Archivní sbírka Zrušené předpisy, karton 10. Řád nápravných zařízení – služební předpis NZ-zákl-I-1, vydaný ministrem národní bezpečnosti dne 1. 4. 1953, Řád pro nápravně pracovní tábory – služební předpis NZ-zákl-II-2, vydaný ministrem vnitra dne 1. 4. 1955, Řád pro výkon trestu odnětí svobody v NZ MV – služební předpis NZ-zákl-II-2, vydaný ministrem vnitra dne 10.1.1961.

¹⁰⁸ K pojmu agenturně operativní prostředky: viz Tomek, P.: Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989, Sešity ÚDV. Praha 2000, s. 9–20.

elektrospotřebiče a elektroinstalaci. Další nová hala sloužila výrobě skleněných lustrových ověsů, které se zde za tepla mačkaly a brousily. Byla zajišťována i výroba náhradních dílů pro zemědělské stroje a část vězňů byla zaměstnávána v tzv. ústavní režii (v kuchyni, skladech, údržbářských dílnách, apod.). Mimo areál NZ pracovali vězni v cihelně. Pod hrozbou přísného kázeňského trestu byli vězni nuceni plnit stanovené výkonové normy a pod příslibem kázeňských odměn vybízeni k překračování výkonových norem a uzavírání pracovních závazků. V roce 1959 uzavřelo pracovní závazky přibližně 30 % odsouzených z celkového stavu.¹⁰⁹

Ke zneužívání výchovně vzdělávacích prostředků k ideologickému a politickému ovlivňování, zejména tzv. odsouzených z řad pracujících, docházelo na základě platných předpisů od 2. poloviny 50. let. V rámci tzv. převýchovy byl vězňům poskytován komunistický stranický tisk, válečná a budovatelská literatura sovětských i domácích autorů a promítány filmy obdobného žánru. Součástí převýchovy bylo i umožňování všeobecného a odborného vzdělávání vybraným vězňům. V roce 1959 bylo zařazeno 53 vězňů ke studiu na 8-leté střední škole, z nichž 39 vězňů složilo závěrečné zkoušky. Odborné vzdělávání formou zaučení souviselo s kvalifikačními potřebami podle pracovního zařazení vězňů. Kulturní a sportovní zájmová činnost vězňů byla povolována v rámci tzv. kulturně osvětové práce, přejmenované v roce 1961 na „kulturně masovou práci“, která byla součástí tzv. politickovýchovné činnosti.¹¹⁰

Odsouzení z řad tzv. třídních nepřátel byli prakticky vyloučeni z účasti na zájmových vzdělávacích a kulturních aktivitách a pokud se jednalo o duchovní a nábožensky založené osoby, byla jim odpírána jakákoliv možnost k uspokojování jejich náboženských potřeb. Tito vězni žili svým vlastním vnitřním životem, ilegálně se vzdělávali ve vědě i víře, duchovní tajně sloužili mše a ti nejlepší, v protikladu s oficiální ideologickou propagandou, posilovali mravní vědomí spoluvězňů a nabádali je, aby nespolupracovali s funkcionáři NZ, zejména za účelem agenturně operativní činnosti. V letech 1953 – 1965 byla ve Valdicích vězněna řada významných představitelů katolické církve, např. katoličtí biskupové K. Otčenášek, Š. Trochta, S. Zela a teologové, např. A. Huvar, O. Mádr, D. Pecka, J. Zvěřina, pro jejichž uskupení se časem vžil název „Vatikán“.¹¹¹

Reálná vězeňská práva neexistovala ani ve Valdicích, neboť i zde byli vězni poučováni o svých právech příslušníky NZ bez možnosti konfrontace jejich informací s platným vězeňským řádem. Vězeň mohl přednést prosbu nebo stížnost náčelníkovi NZ nebo jeho zástupcům, osobám provádějícím inspekční prohlídku nebo prokurátorovi, provádějícímu dohled nad výkonem trestu. Pokud stížnost směřovala proti příkazu příslušníka NZ, musel vězeň tento příkaz nejprve splnit a potom požádat o předvedení k náčelníkovi NZ. Pokud byla stížnost shledána jako nedůvodná mohl být vězeň potrestán. Prokurátorský dohled byl spíše zaměřen na plnění povinností vězňů, než na ochranu jejich práv.¹¹²

Pokus o odstranění deformačního vlivu „sovětizace“ lze spatřovat ve vydání zákona o výkonu trestu odnětí svobody (ZVOS) v roce 1965. Tímto

¹⁰⁹ K vězeňským pracovištím: KDH, Ročenka NZ MV- 1959, s.13, 41, 51–52 a přílohy.

¹¹⁰ K tzv. kulturně osvětové činnosti: Tamtéž, s. 19 – 22.

¹¹¹ K neformálnímu životu tzv. třídních nepřátel: viz Kýr, A.: Některé sociologické aspekty zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955, sborník z mezinárodní konference, konané ve dnech 28.-29.11.2001 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR č. 409/99/0374, Opava 2001, s. 40 – 41.

¹¹² K ochraně práv vězňů: viz Kýr, A.: Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955, přehled základních předpisů. Opava 2002, s. 52 – 53, 83 – 84.

zákonem byla zrušena dosavadní úprava výkonu trestu a stanovena nová, vycházející z požadavků Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, které vydala Hospodářská a sociální rada OSN v roce 1957. V souladu se zákonem zařazovaly soudy odsouzené k výkonu trestu odnětí svobody do tří nápravně výchovných skupin (NVS), a to podle společenské nebezpečnosti spáchaného trestného činu, stupně kriminální narušenosti a možnosti nápravy. Nápravně výchovné ústavy (NVÚ) jednotlivých NVS se lišily stupněm střežení, přísností vnitřního režimu a rozsahem vězeňských práv, zejména k přijímání a odesílání korespondence, přijímání návštěv a balíčků. Pachatelé společensky nejzávažnějších trestných činů včetně tzv. trestných činů proti republice (vlastizrada, rozvracení republiky, teror, záškodnictví, sabotáž, vyzvědačství nebo obdobný trestný čin proti státu světové socialistické soustavy) a zvláště nebezpeční recidivisté byli zařazováni do III. NVS. Trest mohl být soudně zpřísněn umístěním do tzv. zostřené izolace. V souladu s citovaným zákonem vznikl Sbor nápravné výchovy (SNV) jako ozbrojený sbor a orgán státní správy ve vězeňství, centrálně řízený správou SNV MV.¹¹³

K prohloubení výchovného vlivu trestu odnětí svobody umožňoval nový zákon, aby s odsouzenými pracovali středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaní odborníci ve funkcích vychovatelů, sociálních pracovníků, učitelů, pedagogů a psychologů jako příslušníci SNV nebo externisté. V souladu s Akčním plánem MV, ve kterém se mimo jiné uvádělo, že „*Začlenění vězeňství do MV není v podmínkách naší státní správy tradiční.*“, bylo v roce 1968 převedeno vězeňství z působnosti MV do kompetence ministerstev spravedlnosti České socialistické republiky (ČSR) a Slovenské socialistické republiky (SSR). V témže roce byla ve věznicích a NVÚ zrušena agenturně operativní činnost. V rámci reformy vězeňství začal rozvíjet svojí činnost Výzkumný ústav penologický (VÚP) SNV ČSR se sídlem v Praze, který se zaměřoval na studium osobnosti vězněných pachatelů a možnosti jejich nápravy. Současně se zabýval přípravou a ověřováním diagnostických a terapeutických metod a poskytoval odbornou pomoc vězeňským specialistům v oblasti nápravně výchovné činnosti.¹¹⁴

V důsledku tzv. normalizace na základě politického dokumentu „*Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ*“, který byl vydán v roce 1969, dochází též k přehodnocování trestní politiky s cílem jejího zpřísnění, což se promítlo též do novely zákona o výkonu trestu odnětí svobody z roku 1965. Potřeba novely byla zdůvodňována tvrzením, že zákon „*byl vypracován v době, kdy pod vlivem politické situace v naší společnosti, v ovzduší oficiálního optimismu, jenž byl vyvolán teorií o bezkonfliktním automatickém přerůstání diktatury proletariátu ve stát všelidový, pronikly do trestní politiky nesprávné, liberalistické tendence. Tyto tendence do určité míry pronikly i do zákona a měly po určitou dobu i negativní vliv na realizaci politické linie ve vězeňství. V zákonu nebyly vytvořeny dostatečné právní podklady pro účinný postih osob, které se vyhýbají práci ve výkonu trestu nebo jinak hrubě porušují stanovený pořádek. Několikaleté zkušenosti s aplikací uvedeného zákona, neustále se zhoršující morálně politický profil osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a v neposlední řadě*

¹¹³ Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. A MV Praha, Archivní sbírka Zrušené předpisy, karta 10. Rozkaz ministra vnitra č. 23/1965 ze dne 15.7.1965.

¹¹⁴ K převodu vězeňství do kompetence ministerstev spravedlnosti ČSR a SSR: A MV Praha, Archivní sbírka Zrušené předpisy, karta 10. Akční plán MV, příloha 1 k rozkazu MV č. 42/1968 a zákon č. 173/1968, jímž se mění a doplňuje ZVOS, ustanovení § 61. Agenturně operativní činnost ve věznicích a NVÚ zrušena Rozkazem ministra vnitra č. 84/1968 Sb. ze dne 13.12.1968.

K úkolům VÚP: KDH. Rozkaz náčelníka správy č. 3/1967, kterým se vydává statut VÚP ze dne 28.3.1967.

*doznívající dopad škodlivé politiky pravicových a antisocialistických sil na naše vězeňství v letech 1968 – 1989 vedly k závěru, že je nutno v některých směrech posílit donucovací složku nápravně výchovné činnosti“.*¹¹⁵

V roce 1973 vzniká tzv. politickovýchovný aparát SNV k účinnějšímu ideologickému a politickému působení na příslušníky SNV. V roce 1974 se konstituuje tzv. vnitřní ochrana SNV k obnovení agenturně operativní činnosti mezi vězni v rámci oddělení ochrany útvarů SNV a odboru ochrany správy SNV a v roce 1978 se osamostatňuje v útvarech SNV i na správě SNV. V uvedeném roce působilo ve věznicích a NVÚ 83 operativních pracovníků, kteří řídili celkem 491 tajných spolupracovníků a na správě SNV 5 operativních pracovníků. K maximálnímu využívání laciné vězeňské práce pro potřeby národního hospodářství je každoročně prováděna bilance pracovních sil na základě pokynů Státní plánovací komise. V roce 1980 vrcholí normalizační opatření, prováděné správou SNV, zrušením Výzkumného ústavu penologického, který až do té doby prosazoval respektování požadavků OSN při zacházení s vězni a mezinárodní penologickou spoluprací včetně výměny poznatků a zkušeností se státy západní Evropy a USA. Této skutečnosti předcházely kontakty VÚP se zastánci lidských práv, organizovaných v Chartě 77 a následná služebně politická prověrka, na jejímž základě byl VÚP zrušen rozkazem ministra spravedlnosti. Není bez zajímavosti, že i v období „normalizace“ projeví zájem o československé vězeňství sovětští experti, ale spíše v roli pozorovatelů, než poradců. Svědčí o tom četné návštěvy experta sovětského ministerstva vnitra (MVD) Dziova na správě SNV a spolupráce dalšího experta Zubkova s katedrou penologie na Vysoké škole Sboru národní bezpečnosti (SNB) v Praze.¹¹⁶

Lze shrnout, že **v letech 1969 – 1989** bylo české a slovenské vězeňství ve společném federativním státu **deformováno „normalizací“**, jejímž politickým cílem byla kolektivní obrana tzv. tábora socialismu proti vnějšímu i vnitřnímu nepříteli, který členské státy ve střední a východní Evropě sdružoval ekonomicky (v tzv. Radě vzájemné hospodářské pomoci) a vojensky (v tzv. Varšavské smlouvě) pod vedením Sovětského Svazu. Zatímco s tzv. vnějším imperialistickým nepřítelem byl sváděn boj prostředky studené války, vůči tzv. vnitřním nepřítelům, nazývaným revizionisty, oportunisty, protisocialistickými a protisovětskými živly byl opět veden „třídní boj“ osvědčenými policejními a justičními prostředky včetně vězeňství. V roce 1970 bylo vězněno celkem 1576 odsouzených pro trestné činy proti republice podle hlavy I. zákona č.140/1961 Sb., trestního zákona (tzv. provohlavových). Nejčastěji vykonávali trest odnětí svobody v NVÚ Plzeň, Valdice, Horní Slavkov a Minkovice (Liberec č. 2). U těchto odsouzených byl uplatňován zvláštní režim, spočívající v jejich izolaci, agenturním obsazení, systému

---

¹¹⁵ Jde o důvodovou zprávu k vydání zákona č. 47/1973 Sb., kterým se mění a doplňuje ZVOS : viz Kvidera, K.: Nápravně výchovná činnost, učební pomůcka VŠ SNB. Praha 1981, s. 8.

¹¹⁶ K politickovýchovnému aparátu viz Mařátko, M. a kol.: Deset let politickovýchovného aparátu, sborník materiálů z aktivity k 10. výročí založení politickovýchovného aparátu ve Sborech nápravné výchovy ČSR a SSR, Kuřim 20. – 21. 10. 1983.

K vnitřní ochraně SNV: viz Tomek, P.: Dvě studie o československém vězeňství 1948 – 1989, Sešity ÚDV č. 3/2000, s. 21 - 30.

Výzkumný ústav penologický SNV byl zrušen Rozkazem ministra spravedlnosti č. 15/1980 Sb. ze dne 31. 12. 1980.

K činnosti sovětského experta Zubkova viz: Zubkov, A.I. a kol.: Právní a organizační základy výkonu trestu odnětí svobody v ČSSR, skripta Vysoké školy SNB. Praha 1989.

kontroly pohybu a postupování jejich žádostí, stížností a eskort k rozhodnutí správě SNV ČSR.¹¹⁷

Vliv „normalizace“ na výkon trestu odnětí je možno charakterizovat následujícími jevy:

- zpolitizováním odborné přípravy a služební činnosti příslušníků SNV, zejména na úseku nápravně výchovné činnosti s odsouzenými,
- návratem k preferenci militantních a represivních prvků při vyžadování stanoveného pořádku a kázně u odsouzených, zejména II. a III. NVS,
- obnovením agenturně operativní činnosti v nápravně výchovných ústavech ke sledování odsouzených pro trestné činy proti republice, tzv. vnitřních nepřátel a odhalování neobjasněné, zamlčené nebo připravované trestné činnosti odsouzených,
- upřednostňováním ekonomických zřetelů a národohospodářských zájmů na využívání laciné pracovní síly odsouzených před cíli pracovní výchovy,
- rezignací na výchovu a podceňováním významu estetizace prostředí a rozvíjení kulturních zájmů u odsouzených II. a III. NVS,
- porušováním základních lidských a občanských práv a svobod v průběhu výkonu trestu odnětí svobody a formálním přístupem k ochraně práv odsouzených.

Vývoj „Nápravně výchovného ústavu (NVÚ) Valdice“ je příkladem minimálního využití reformních možností po roce 1965 a maximálního uplatňování normalizačních opatření ve vězeňství po roce 1969. Příčiny tohoto stavu spočívaly jednak v početním stavu a struktuře zde umístované vězeňské populace, jednak v osobě střídajících se náčelníků ústavu a některých dalších služebních funkcionářů i řadových příslušníků SNV. Do ústavu byli zařazováni zpravidla odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody ve III. NVS včetně odsouzených s určením do zostřené izolace, dále s nařízením správy SNV k umístění do oddělení zvláštního dohledu nebo střediska protialkoholní ochranné léčby (SPOL). Kromě pachatelů závažné kriminální trestné činnosti a recidivistů vykonávali trest ve III. NVS též odsouzení pro trestní činy proti republice (tzv. provohlavoví). V menší míře zde byli umístováni i odsouzení II. NVS i I. NVS, kteří byli ubytováni a zaměstnáváni odděleně. V roce 1970 se zde nacházelo celkem 1310 odsouzených, ale do roku 1987 vzrostl celkový stav na 2503 odsouzených včetně 82 „prvohlavových“, i když ubytovací kapacita činila 2412 míst. V roce 1988 se v ústavu nacházelo celkem 2534 odsouzených, z toho 133 ods. II. NVS a 5 ods. I. NVS. Vzhledem k pokračujícímu nárůstu odsouzených byla ubytovací kapacita rozšířena na 2.696 míst. V průběhu 70. a 80 let zajišťovalo výkon strážní a správní služby přibližně 400 příslušníků SNV.¹¹⁸

¹¹⁷ Údaj o celkovém počtu tzv. prvohlavových odsouzených v roce 1970 převzat z Dokumentu Charty 77 č. 16 ze dne 22. 5. 1978, s. 176.

K zvláštnímu režimu odsouzených podle Hlavy I. tr. zákona: NA Praha, f. SSNV, neuspořádáno. Přípis náčelníka odboru ochrany SNV ČSR ze dne 26. 5. 1976.

¹¹⁸ Popis využití NVÚ Valdice zpracován podle publikace správy SNV: Mastej, J. a kol.: Diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v ČSR. Praha 1988, s. 21 – 25.

K charakteristice odsouzených v NVÚ Valdice: Janda, M.: Desatero božích přikázání – příběhy bývalých valdických vězňů. Praha 2005.

Údaje o početních stavech odsouzených v NVÚ Valdice převzaty z interních materiálů správy SNV: NA Praha, f. SSNV, neuspořádáno. Bilance pracovních sil z řad odsouzených na rok 1988, s. 38 a Bilance pracovních sil z řad odsouzených na rok 1990, s. 38, 38a.

Údaj o počtu tzv. prvohlavových odsouzených převzat ze statistického přehledu k 1.4.1987. A VS Skuteč, f. OVO.

Politizace nápravně výchovné činnosti (NVČ) s odsouzenými se projevovала zejména výběrem tisku, televizních a rozhlasových pořadů, promítaných filmů a zapůjčované literatury z ústavní knihovny. Odsouzení se museli každý týden povinně zúčastňovat tzv. politických aktualit z denního tisku, řízených vychovatelem. Tzv. rozhlas po drátě umožňoval na celách pouze poslech programu stanice Praha. Sledování televize v kulturní místnosti bylo redukováno na tzv. výchovné pořady a povolováno jednou týdně vybraným odsouzeným, zpravidla držitelům odznaku „Vzorný pracovník“. Výběr filmů byl omezen na válečnou a budovatelskou tematiku, převážně sovětské produkce a promítání mohli navštívit odsouzení jednou za 14 dní. Rovněž v tomto termínu si mohli odsouzení zapůjčit nejvíce 2 knihy v ústavní knihovně. Jejich výběr byl omezený, neboť nabídka obsahovala zejména beletrii nevalné úrovně a často sovětské autory. Držení vlastních knih, zejména odborné a cizojazyčné literatury bylo povolováno jen výjimečně a náboženská literatura byla zakázána.¹¹⁹

Preference militantních a represivních prvků při vyžadování stanoveného pořádku a kázně se projevovала ve vynucování pořadového (vojenského) vystupování odsouzených při styku s příslušníky SNV (pozdrav, hlášení), ale též při provádění hromadných nástupů odsouzených v tzv. nástupových tvarech a jejich přesunů v tzv. pochodových tvarech za současného vzdávání pocty kolemjdoucímu funkcionáři útvaru SNV. Návky pořadového vystupování byly častou záminkou k šikanování odsouzených a stejným způsobem bylo možno zneužívat tělovýchovná cvičení. K šikaně sloužilo i vyžadování jednotného ukládání osobních věcí ve skříňkách, které nebylo ve všech oddílech zcela stejné. Na druhé straně bylo s těmito věcmi bezohledně nakládáno příslušníky SNV při provádění prohlídek, kdy docházelo k jejich znehodnocování nebo ničení. Kromě ponižování odsouzených při provádění osobních prohlídek a častého ukládání nepřiměřených kázeňských trestů umístěním do uzavřeného oddělení (v mimopracovní době, celodenně nebo v samovazbě, popř. ve zvláštním oddělení), byly řešeny přestupky odsouzených nad rámec ŘVT použitím násilí nebo uložením úklidové práce.¹²⁰

K obnovení agenturně operativní činnosti ve Valdicích bylo vytvořeno tzv. oddělení vnitřní ochrany (OVO), které navázalo spolupráci s příslušnou organizační součástí Státní bezpečnosti (StB) na úseku boje s tzv. vnitřním nepřítelem a kriminální službou Veřejné bezpečnosti (VB) MV ČSR k odhalování neobjasněné, zamlčené nebo připravované trestné činnosti odsouzených, zejména směřující k maření účelu výkonu trestu odnětí svobody. Po služební linii bylo OVO podřízeno náčelníkovi útvaru SNV Valdice, ale metodicky bylo řízeno oddělením, později odborem vnitřní ochrany správy SNV ČSR. V roce 1978 mělo OVO systemizováno 8 operativních pracovníků, kteří řídili podle kvalifikovaného odhadu celkem 40 – 50 tajných spolupracovníků. Z řad odsouzených byly získávány zpravidla 2 kategorie evidovaných tajných spolupracovníků: agenti a důvěrníci. K zajišťování spojení tajného spolupracovníka s řídicím orgánem OVO byli využíváni někteří příslušníci SNV jako prostředníci a ke schůzkám byly využívány různé kanceláře, sklady a jiné krycí prostory. Tajní

Údaj o počtu příslušníků útvaru SNV Valdice převzat: KDH. Ročenka SNV ČSR za rok 1984, s.114.

¹¹⁹ K obsahu pojmu NVČ: zák.č.59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (ZVOS), ustanovení § 2 a dále KDH. Řád výkonu trestu odnětí svobody (ŘVT) v NVÚ, čl. 71 – 75.

K situaci v NVÚ Valdice srov. Pernický, A.: Nápravně výchovný ústav Ministerstva spravedlnosti Valdice. In: O československém vězeňství, Sborník Charty 77, s.106 – 107.

¹²⁰ K pojmu stanovený pořádek a kázeň: KDH. Řád výkonu trestu odnětí svobody v NVÚ (ŘVT), Rozkaz ministra spravedlnosti č. 17/1973 Sb.čl. 34–35. Pernický, A.: Nápravně výchovný ústav ministerstva spravedlnosti Valdice, In: O československém vězeňství, Sborník Charty 77, s. 106, 111, 114 – 117.

spolupracovníci byli finančně odměňováni ze zvláštního fondu OVO, ale též zvýhodňováni v rámci kázeňských odměn a dle možností ústavního řádu. Výsledky činnosti OVO byly shromažďovány do operativních svodek, které obsahovaly též informace o postojích a názorech odsouzených k vnitropolitickým a mezinárodně politickým událostem se zaměřením na projevy sledovaných osob.¹²¹

Upřednostňování ekonomických zřetelů a národohospodářských zájmů před cíly pracovní výchovy při zaměstnávání odsouzených ve Valdicích lze doložit ročními bilancemi pracovních sil z řad odsouzených, ve kterých byly stanoveny početní kvóty odsouzených pro jednotlivé resorty národního hospodářství. V roce 1987 činila bilance 2503 odsouzených, z toho pro Federální ministerstvo všeobecného strojírenství 460 odsouzených, pro Federální ministerstvo elektrotechnického průmyslu 518 odsouzených, pro ministerstvo průmyslu ČSR 925 odsouzených, pro ministerstvo stavebnictví ČSR 35 odsouzených, pro ministerstvo zemědělství a výživy ČSR 30 odsouzených, pro Federální ministerstvo vnitra (FMV) - technickou správu 150 odsouzených a pro ostatní ministerstva a ústřední orgány 35 odsouzených. Zbývajících 350 odsouzených II. a I. NVS bylo využito pro práci ve vnitřním provozu NVÚ a na vnějších stavebních pracovištích v rámci okresu Jičín. Uvnitř NVÚ se nacházela tato pracoviště: Mechanika – výroba speciálních zařízení pro FMV, Továrna dětských vozidel – výroba kočárků, Karbo – výroba karborundových nástrojů, Agro – výroba součástek zemědělských strojů, Technolen – výroba stanů, LIAZ – výroba automobilových součástek, Elektropraga – výroba bakelitových součástek pro elektroinstalaci, montáž vypínačů, zásuvek, apod., Skleněnka – výroba vánočních ozdob a suvenýrů, JBS – mačkárna, ruční výroba a broušení skleněných výlisků, ŽBS – mačkárna skleněných perel, navlékání náhrdelníků a kompletace bižuterie a ústavní režie – kuchaři, holiči, údržbáři. Na některých pracovištích byly zvláště obtížné podmínky, např. v brusírně vlhko, v mačkárně vedro, v opravovně výlisků prach, v lisovně práce s fenolem. Pracoviště LIAZ bylo pokládáno za jedno z nejlepších, neboť se zde téměř nevyskytovali neplniči výkonových norem. Za organizaci pracovní činnosti odsouzených byli odpovědni mistři z příslušných národních podniků a tzv. brigadýři z řad odsouzených. K přepravě materiálu a výrobků na pracovištích byly používány vozíky na naftový pohon, jejichž provoz působil odsouzeným dýchací potíže, avšak stížnosti na pracovní podmínky byly většinou zamítny jako nedůvodné.¹²²

Rezignaci na výchovu, podceňování významu estetizace prostředí a rozvíjení kulturních zájmů odsouzených je možno odvodit z tehdejšího způsobu tzv. vnitřní diferenciaci, který redukoval metody působení na odsouzené, kteří byli považováni za nenapravitelné. Využívání výchovně vzdělávacích prostředků bylo zcela výběrové, ať už se jednalo o kurzy pro negramotné a pologramotné (v rozsahu 1. – 4. ročníku základní školy), k doplnění základního vzdělání (v rozsahu 5. - 8. ročníku základní školy) nebo k získání odborné kvalifikace vyučením v oboru strojírenské výroby. Ve školním roce 1986/1987 bylo zařazeno do kurzu pro negramotné a pologramotné celkem 20 odsouzených, z nichž 16 ods. získalo vysvědčení. Do kurzu k doplnění základního vzdělání bylo zařazeno 20 odsouzených, z nichž 9 ods. získalo vysvědčení. Dále bylo pořádáno 11 odborných kurzů, do kterých bylo zařazeno celkem 287 odsouzených, z nichž 110 získalo osvědčení. Otázkou však zůstává, zda získání odborné kvalifikace se

¹²¹ Tomek, P.: Dvě studie o československém vězeňství 1948 – 1989, Sešity ÚDV č. 3/2000, s. 21 – 30.

¹²² K ekonomickým zřetelům a národohospodářským zájmům: ZVOS, ustanovení § 25–9, ŘVT, čl. 64–70, NA Praha, f. SSNV, neuspořádáno. Bilance pracovních sil z řad odsouzených na rok 1988, s. 1–19, 38. K vnitřním pracovištím NVÚ Valdice: Pernický, A.: Nápravně výchovný ústav ministerstva spravedlnosti Valdice, Sborník Charty 77, s. 112.

vždy promítlo do odpovídajícího pracovního zařazení a pracovní odměny. Ještě palčivější otázkou je šance na vzdělávání u zbývajících 82 % vězeňské populace z celkového stavu 2.503 odsouzených. Samostudium bylo prakticky nemožné a vždy spojeno s nemalým rizikem, pokud někdo držel učebnici nebo slovník k výuce cizího jazyka bez povolení. Bez zvláštního povolení se odsouzení nemohli věnovat žádné zájmové činnosti. Nesměli mít žádné výstřižky, shromažďovat noviny a časopisy, věnovat se výtvarné činnosti nebo zpříjemnit si pracovní prostředí či životní prostředí na celách. Produkty takové činnosti byly zabavovány při prohlídkách a jejich tvůrci nebo držitelé kázeňsky trestáni. V těchto podmínkách se upevňovaly asociální projevy, cynismus a negativismus.¹²³

K porušování základních lidských a občanských práv a svobod v průběhu výkonu trestu odnětí svobody v NVÚ Valdice docházelo zejména opomíjením Všeobecné deklarace lidských práv, čl. 5, který stanoví, že „*Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.*“ a Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, čl. 10/1, podle něhož „*Se všemi osobami zbavenými osobní svobody se jedná lidsky s úctou k přirozené lidské bytosti.*“ V této souvislosti bylo často a hrubým způsobem porušováno ustanovení § 23 odst. 2 trestního zákona, kde je stanoveno, že „*Výkonem trestu odnětí svobody nesmí být snížena lidská důstojnost*“ a též ustanovení § 1 ZVOS, ve kterém je tato zásada součástí definice účelu výkonu trestu odnětí svobody. Podle vzpomínek bývalých politických vězňů, tzv. prvohlavových odsouzených, došlo v důsledku normalizace v období let 1969 – 1989 k výraznému zhoršení podmínek výkonu trestu a ochrana zákonných práv se stala formální záležitostí při provádění kontrolní činnosti funkcionářů SNV nebo prokurátorského dozoru. Podávání stížností bylo neúčinné a často se obracelo proti stěžovateli, vůči kterému byly použity různé sankce. Existovala celá škála způsobů ponižování lidské důstojnosti, od nedostatečných životních a pracovních podmínek přes bagatelizování zdravotních potíží, omezené možnosti k uspokojování kulturních potřeb a styku s rodinou, příbuznými a přáteli až k aktivním způsobům, spočívajícím v posměchu, urážkách, vyhrožování a používání fyzického násilí nad rámec zákona. Podle svědectví bývalých politických vězňů panovaly nejhorší poměry na III. oddělení, kde byli odsouzení umístováni k výkonu trestu odnětí svobody do zostřené izolace, oddělení zvláštního dohledu a k výkonu kázeňských trestů celodenního umístění do uzavřeného oddělení, samovazby a zvláštního oddělení. O složení odsouzených, umístovaných v objektu III. oddělení, se vyjádřil bývalý valdický vězeň Miroslav Janda, že „*Nebyli to jenom agresivní jedinci (Balát) – nebezpeční svému okolí, ale i hladovkáři (Javorský, odsouzený též jako já za špionáž), rebelové a věční kverulanti (Kepák, Moravanský, ten poslední zemřel sebevraždou), neplničtí pracovních norem (Vinklát – dostal nášup několik roků) a skuteční političtí vězňové například Jiří Wolf, Ivan Jirous a Jiří Gruntorád.*“ Samotný Jiří Wolf k tomu dodává, že „*Jestli měl „normální“ vězeň z prvního, druhého nebo čtvrtého valdického oddělení alespoň torzo nějakých práv, neměli ti ze „třetího baráku strachu“ vůbec žádná.*“¹²⁴

¹²³ K pojmu vnitřní diferenciaci: ZVOS, ustanovení § 8, ŘVT, čl. 38. Výsledky vzdělávání odsouzených v NVÚ Valdice ve šk. roce 1986/87 viz Moureček, J. a kol.: Střední odborné učiliště Praha 4, Táborská 988, Sborník zkušeností a poznatků získaných pedagogickým sborem za období pěti let existence SOU SNV ČR. Praha 1988, s. 14–15. K problému sebevzdělávání a zájmové činnosti: Pernický, A.: Nápravně výchovný ústav ministerstva spravedlnosti Valdice, Sborník Charty 77, s. 108.

¹²⁴ K pojmu základních lidských a občanských práv a svobod: Všeobecná deklarace lidských práv byla schválena Valným shromážděním OSN dne 10.12.1948. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech byl otevřen k podpisu dne 19.12.1966 v New Yorku a v ČSSR vstoupil v platnost dnem 23.3.1976.

Zánik totalitního režimu v Československé socialistické republice (ČSSR) koncem roku 1989 vytvořil příznivé politické a společenské podmínky k postupnému odstraňování důsledků deformačního vlivu „normalizace“ na české vězeňství. Prvním důležitým krokem bylo udělení amnestie tehdejšími prezidentem G. Husákem na trestné činy proti republice (tzv. prvohlavové) a některé další trestné činy, při které bylo propuštěno dne 8. 12. 1989 celkem 52 vězňů. K řešení nepokojů, které propukly ve většině NVÚ byly vytvořeny komise České národní rady (ČNR), jež spolu se zástupci Občanského fóra (OF), Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) a odborníků navštěvovaly jednotlivé NVÚ a prošetřovaly stížnosti vězňů, souvisejících s ústavním režimem. Dnem 1. 1. 1990 vyhlásil nový prezident V. Havel velmi širokou amnestii, po které zůstalo ve věznicích a NVÚ přibližně 6000 vězňů z předchozího stavu 22 000 vězněných osob. I v průběhu amnestie pokračovalo šetření komisí ČNR spolu se zástupci OF, VONSu a za účasti odborníků. Komise zjišťovaly, zda jimi navržená opatření byla již realizována a zda došlo k patřičným úpravám práv a povinností odsouzených v ústavních rádech. Současně s tím shromažďovaly komise další poznatky, týkající se činnosti některých příslušníků SNV, jež byly v rozporu se zákonem a morálkou. V letech 1990 – 1991 probíhalo na správě a útvech SNV ověřování odborné a morální způsobilosti (prověrky) na základě vydaného zákona, kterého se zúčastnilo přibližně 5500 příslušníků SNV, z nichž pouze 300 nevyhovělo požadavkům a bylo následně propuštěno ze služebního poměru bez finančních náležitostí.¹²⁵

Dne 24. 12. 1989 vypukly též v NVÚ Valdice nepokoje, při kterých odsouzení prosazovali požadavky na zlepšení podmínek výkonu trestu a rovněž požadovali vyhlášení všeobecné amnestie prezidenta republiky. V důsledku provedené amnestie zůstalo v ústavu k 1. 1. 1990 jen 470 odsouzených III. NVS. Všechny požadavky se zabývala na místě komise ČNR a přijala zásadní opatření k úpravě práv a povinností odsouzených, která byla v průběhu ledna 1990 zapracována do prozatímního ústavního řádu. Vznikla řada nových ustanovení, směřujících k rozšíření práv odsouzených, zejména ke zkrácení intervalu k dopisování, přijímání návštěv a balíčku. Odsouzeným bylo umožněno podílet se na sestavování jídelního lístku, jejich účast na kulturních akcích nebyla omezována a došlo též k pozitivním změnám v činnosti samospráv odsouzených. V ústavu začal vykonávat pastorační činnost katolický kněz J. Kordík a evangelický duchovní A. Jaluška, kteří významně napomohli ke zklidnění situace mezi odsouzenými. V průběhu roku 1990 se vystříдалo ve funkci ředitele ústavu 5 příslušníků SNV. Na základě výsledků prověrek odborné a morální způsobilosti došlo k propuštění

K právní úpravě zákazu ponižování lidské důstojnosti při výkonu trestu viz zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ustanovení § 23 a zák. č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (ZVOS), ustanovení § 1.

K výkonu trestu v ztřeštěné izolaci, oddělení zvláštního dohledu a výkonu kázeňských trestů v uzavřeném oddělení: KDH. ŘVT, čl. 55 – 59, čl. 63a, čl. 90.

K porušování lidských a občanských práv a svobod: Pernický, A.: Nápravně výchovný ústav ministerstva spravedlnosti Valdice, In: O Československém vězeňství, Sborník Charty 77, s. 105 – 117, Janda, M.: Desatero božích přikázání – Příběhy bývalých valdických vězňů. Praha 2005, Wolf, J.: Valdická kartouza, In: Cuhra, J., Veber, V.: Za svobodu a demokracii – Odpor proti komunistické moci, Praha 1999, s. 233 – 275, cit. pasáže viz s. 271 a 273.

¹²⁵ Podrobněji viz Kyr, A.: Vývoj situace ve vězeňství po 17. listopadu 1989. In: časopis Historická penologie č. 3/2005, s. 1-3.

K prověrkám v SNV ČSR viz zák. č. 169/1990 Sb., o občanských komisích, působících v resortech ministerstva vnitra a o změně a doplnění zák. č. 100/1970 Sb., o služebním poměru příslušníků SNB, ve znění zák. č. 63/1983 Sb. a č. 74/1990 Sb.

K odnětí finančních náležitostí viz zákon č. 546/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zák. č. 100/1970 Sb. a zák. č. 169/1990 Sb.

některých příslušníků SNV, zařazených v různých funkcích a 60 příslušníků SNV bylo předáno k dalšímu šetření příslušné vojenské obvodové prokuratuře. K uctění památky valdických politických vězňů z let 1948 – 1989 byl instalován ve vycházkovém dvoře pověstného III. oddělení soubor plastik akademického malíře J. Sozanského, symbolizující ponižení a utrpení.¹²⁶

Lze uvést, že reforma českého vězeňství byla spontánně zahájena již v počátku roku 1990 přijetím opatření ke zprávě ČNR o stavu vězeňství v České republice, zpracované na základě výsledků šetření komisí ČNR v jednotlivých NVÚ. K prosazení požadavků humanizace výkonu trestu odnětí svobody byly vydány prozatímní vzorové ústavní řády s přihlédnutím ke specifickým podmínkám výkonu trestu u příslušných kategorií odsouzených. Zároveň bylo uloženo, aby příslušníci SNV uplatňovali pouze taková opatření, která jsou v souladu se zákonem (ZVOS) a vydanými prozatímními ústavními řády, které prakticky novelizovaly příslušná ustanovení ŘVT.

Při odstraňování důsledků deformačního vlivu „normalizace“ na výkon trestu odnětí svobody byla k plnění aktuálních i koncepčních úkolů reformy českého vězeňství přijata následující opatření:

1. V rámci humanizace podmínek výkonu trestu odnětí svobody:

- rozšíření ubytovací plochy na 1 odsouzeného ze 2,5 m² na 3,5 m² až 4 m²,
- zrušení stříhání dohola u odsouzených mužů ve III. NVS a povolení úpravy vlasů u odsouzených žen podle vlastního uvážení s výjimkou barvení a povolení běžné kosmetiky,
- zlepšení podmínek k provádění osobní hygieny odsouzených koupáním jednou týdně, popř. i častěji u odsouzených žen nebo vzhledem k vykonávané pracovní činnosti,
- rozšíření výstrojních součástek odsouzených o užívání vlastního spodního prádla, ponožek a sportovního úboru a obuvi při provádění zájmové tělovýchovy a umožnění přijímat návštěvy v civilním oděvu těm odsouzeným, kteří si řádně plní svoje povinnosti,
- navýšení limitů pro stravování odsouzených, a to pro nepracující ze 7,70 Kč na 12,70 Kč a pro pracující z průměrného limitu 12,- Kč na 17,50 Kč,
- upravení stravních dávek z hlediska druhů a množství potravin dle doporučených výživových dávek pro obyvatelstvo, platných na území České a slovenské federativní republiky (ČSFR),
- zabezpečení dietního stravování jako v zařízeních státní zdravotní správy ve finančním rozmezí od 15,-Kč do 25,-Kč,
- zrušení omezení dopisování odsouzených I. a II. NVS a zkrácení lhůty k odesílání dopisů u odsouzených III. NVS z 3 týdenního intervalu na týdenní,
- zvýšení povolené hmotnosti balíčků zasílaných odsouzeným, a to ve III. NVS do 3 kg, ve II. NVS do 4 kg a v I. NVS do 5 kg s tím, že při návštěvě může odsouzený přijmout ovoce nebo zeleninu do hmotnosti 5 kg a přiměřené množství oděvních součástek (osobního prádla, ponožek, aj.), hygienických prostředků, knih, popř. jiných povolených věcí, které se do přípustné váhy balíčku nezapočítávají,
- zkrácení intervalu návštěv, a to u odsouzených III. NVS z 8 - 12 měsíců na 3 měsíce, u odsouzených II. NVS z 5 – 8 měsíců na 2 měsíce a u odsouzených I. NVS z 1 – 3 měsíců na 14 dní až 1 měsíc,

¹²⁶ Kýr, A.: Vývoj situace ve vězeňství po 17. listopadu 1989. In: časopis Historická penologie, č. 3/2005, s. 1 – 3.

- zrušení zásad vojenského vystupování odsouzených a úprava jejich běžného styku s příslušníky SNV a dalšími úředními osobami způsobem běžným ve společenském styku,
- zrušení povinné rozcvičky a pořadové přípravy odsouzených a provádění tělovýchovy na základě vlastního zájmu odsouzených,
- umožnění odběru denního tisku, časopisů a výběru knih podle zájmů odsouzených s výjimkou tiskovin, obsahujících propagaci násilí, potlačování lidských a občanských práv, pornografii, výrobu výbušnin, jedů nebo omamných látek,
- neomezování účasti odsouzených na kulturních akcích pořádaných v NVÚ a v případě odsouzených žen zaměření těchto akcí též na specificky ženské potřeby a problémy,
- umožnění uspokojování potřeb náboženského života, zejména účasti odsouzených na bohoslužbách v NVÚ, pastorační návštěvou duchovních a četbou náboženské literatury,
- využívání osobního volna podle vlastního uvážení odsouzených, pokud taková činnost není v rozporu s ústavním řádem,
- zavedení nové organizace a způsobu činnosti samospráv odsouzených se zřetelem na možnost voleb, větší pravomoc samospráv při organizování života v NVÚ a možnost předkládat funkcionářům NVÚ návrhy a požadavky, týkající se výkonu trestu,
- omezení délky kázeňského trestu umístění do uzavřeného oddělení a úprava podmínek jeho výkonu v nových prostorách se zřetelem na náležité osvětlení, větrání a vybavení cel.¹²⁷

2. V rámci depolitizace českého vězeňství na základě zrušení čl. 4 Ústavy ČSSR, který legalizoval vedoucí úlohu KSČ při řízení státu, byla přijata následující opatření:

- zrušení politickovýchovného aparátu SNV a systemizovaných funkcí k zajištění jeho činnosti v útvech SNV a na správě SNV,
- zákaz zakládání politických stran v organizačních součástech SNV ve smyslu zákona o sdružování v politických stranách a hnutích,
- zákaz členství příslušníků SNV v politických stranách a hnutích po dobu trvání jejich služebního poměru ve smyslu ustanovení § 152 zákona o služebním poměru příslušníků Policie ČR.¹²⁸

3. V rámci demilitarizace českého vězeňství na základě zákona o Vězeňské službě a justiční strážní ČR:

- zřízení Vězeňské služby (VS) ČR jako rozpočtové organizace ve smyslu ustanovení § 1 odst. 2 a řízené ministrem spravedlnosti prostřednictvím generálního ředitele ve smyslu ustanovení § 4 odst. 1 citovaného zákona,

¹²⁷ NA Praha, f. SSNV, neuspořádáno. Zpráva o vývoji situace v nápravně výchovných ústavech, věznicích a Sboru nápravné výchovy České republiky od 1.1.1990, s. 3 – 5.

Humanizace výkonu trestu pokračovala vydáním zákona č. 294/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zák. č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších změn a doplňků a dále vyhláškou ministerstva spravedlnosti č. 110/1993 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody.

¹²⁸ Již na základě zák. č. 74/1990 Sb. byli povinni příslušníci SNV přerušit své členství v politických stranách a hnutích po dobu trvání služebního poměru. Dále jde o zák. č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a hnutích a zákon č. 186/1992 Sb., o služebním poměru příslušníků Policie České republiky.

- přiznání statutu ozbrojeného sboru jen vězeňské strážní a justiční strážní ve smyslu ustanovení § 3 odst. 2 citovaného zákona,
- zcivilnění funkcí ve správní službě k zabezpečení organizační, ekonomické, speciálně výchovné, zdravotnické a další odborné činnosti ve smyslu ustanovení § 3 odst. 5 citovaného zákona.¹²⁹

4. V rámci deagenturizace českého vězeňství na základě zrušení tzv. vnitřní ochrany SNV, využívající agenturně operativní prostředky:

- zrušení činnosti oddělení vnitřní ochrany ve věznicích a NVÚ a odboru vnitřní ochrany na správě SNV a předání veškeré vedené dokumentace, zejména osobních a objektových svazků Úřadu na ochranu ústavy a demokracie,
- zrušení systemizovaných funkcí oddělení vnitřní ochrany ve věznicích a NVÚ a odboru vnitřní ochrany na správě SNV,
- využívání operativně pátracích prostředků k předcházení a odhalování trestné činnosti vězňů jen výjimečně se souhlasem ministra spravedlnosti prostřednictvím příslušného orgánu Policie ČR ve smyslu ustanovení § 16 zákona o Vězeňské službě a justiční strážní.¹³⁰

5. V rámci decentralizace řízení českého vězeňství na základě zákona o Vězeňské službě a justiční strážní ČR a přijatých opatření k výkonu vazby a výkonu trestu odnětí svobody:

- posílení pravomocí ředitelů věznic a NVÚ, zejména v oblasti personální a ekonomické ve smyslu ustanovení § 4 odst. 3 citovaného zákona,
- přehodnocení dříve vydaných rozkazů ministra spravedlnosti a náčelníka správy SNV a Instrukcí správy SNV k úpravě činnosti SNV a zrušení platnosti řady nevyhovujících norem,
- rozšíření kontrolní činnosti ve věznicích a NVÚ o kontroly prováděné poslanci ČNR a návštěvy aktivistů mezinárodních organizací, sledujících dodržování lidských práv (např. Amnesty international, Helsinki watch, IGF).¹³¹

Vzhledem k přetrvávání celé řady omezení u obviněných ve výkonu vazby, porušujících zásadu presumpce nevinny z období „sovětizace“ československého vězeňství a využívaných v období „normalizace“ bylo na základě podnětu generálního prokurátora ČR přikročeno k humanizaci výkonu vazby vydáním následujících opatření:

- umožňovat ubytování samostatně nebo zásadně po 2 obviněných na 1 cele s tím, že bude zajištěna minimální ubytovací plocha 3,5 m² na 1 obviněného,
- při odděleném umístění obviněných přihlížet též k věku, zaměstnání, mravní úrovni a životním návykům (oddělovat kuřáky od nekuřáků),
- cely vybavovat potřebným počtem lůžek, nepřipouštět jejich nahrazování jen matracemi a splachovací záchod oddělit neprůhlednou zástěnou,
- změnu zevnějšku obviněného (úpravu vlasů a vousů) provádět jen s jeho souhlasem,

¹²⁹ Jde o zák. č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky.

¹³⁰ Zrušení činnosti vnitřní ochrany SNV bylo vyhlášeno Rozkazem ministra spravedlnosti č. 15/1990 Sb. ze dne 24.5.1990. Zrušení odboru vnitřní ochrany správy SNV a systemizovaných funkcí bylo provedeno již 10.4.1990 kádrovým rozkazem náčelníka správy SNV č.90 ze dne 9.4.1990. Využívání operativně pátracích prostředků ve vězeňství bylo nově upraveno zák. č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky.

¹³¹ Jde o zák. č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky.

- umožnit obviněným používání vlastního oděvu, prádla a obuvi s podmínkou hygienické nezávadnosti a pravidelné výměny,
- stanovit interval ke koupání obviněných nejméně jednou týdně, u žen a mladistvých nejméně dvakrát týdně, u těhotných žen a žen v době menstruace každý den,
- stanovit denní vycházky s možností tělesného cvičení obviněných (s výjimkou špatného počasí) jako jejich právo, nikoliv povinnost,
- povolit obviněným odpočinek na lůžku v průběhu dne s výjimkou samovazby,
- podle rozhodnutí lékaře zajistit obviněným odpovídající dietní stravu,
- umožňovat obviněným nákup potravin a dalších potřeb v prodejně věznic nejméně jednou týdně, pokud mají dostatek finančních prostředků,
- neomezovat korespondenci obviněných a zadržených, pokud se jedná o jejich četnost s výjimkou obviněných, u nichž jsou koluzní důvody vazby (zejména důvodná obava, že budou působit na svědky), kde rozhodování o korespondenci náleží příslušnému orgánu činnému v trestním řízení,
- umožnit korespondenci obviněných s Výborem čs. veřejnosti pro lidská práva a humanitární spolupráci, s jejich orgány a vedoucími představiteli, a to i bez cenzury orgánů činných v trestním řízení,
- povolovat obviněným příjem balíčku o hmotnosti do 5 kg, a to jednou za měsíc,
- povolovat obviněným přijetí návštěvy rodinných příslušníků jednou měsíčně v délce 15 – 30 minut (u osob ve vazbě z koluzních důvodů konat návštěvu za přítomnosti příslušného orgánu činného v trestním řízení,
- vyhovět žádostem obviněných o přijetí návštěvy duchovního (v nekoluzních případech bez přítomnosti třetí osoby) a povolovat držení náboženské literatury a dalších knih (nejvíce celkem 5 knih), které nejsou k dispozici ve vězeňské knihovně,
- nevyžadovat hlášení obviněných na cele při vstupu příslušníků SNV či inspekčních orgánů,
- postupovat žádosti a stížnosti obviněných na průběh trestního řízení příslušným orgánům činným v trestním řízení.¹³²

V roce 1991 vydalo tehdejší ředitelství SNV souhrn koncepčních záměrů nazvaných „Perspektivy vězeňské služby v České republice“, který připravila studijní a výzkumná skupina pod vedením K. Netíka. Nová koncepce českého vězeňství si kladla za cíl zásadním způsobem změnit výkon vazby a trestu odnětí svobody v duchu požadavků Evropských vězeňských pravidel. Vycházela z moderního pojetí vězeňského systému, který na jedné straně plní represivní funkci k ochraně společnosti před kriminálním chováním, ale na druhé straně plní funkci rehabilitační, tj. usiluje o reálné společenské začlenění a uplatnění všech odsouzených po propuštění z výkonu trestu. Základní filosofií nového pojetí vězeňství se stalo přísné respektování základních lidských a občanských práv a svobod u obviněných a odsouzených, dodržování presumpce nevinny ve výkonu vazby a naplňování regulativní funkce trestu odnětí svobody v prosociálním smyslu. Nová koncepce byla projednána na celorepublikové poradě ředitelů NVÚ a věznic a v komisi pro vězeňství petičního výboru pro právní ochranu a bezpečnost ČNR. Poté byla předložena ministru

¹³² NA Praha, f. SSNV, neuspořádáno. Dopis generálního prokurátora ČSSR ze dne 16.3.1990 pod č.j. GP 140/90. Humanizace výkonu vazby pokračovala vydáním zák. č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby a vyhláškou ministerstva spravedlnosti č.109/1993 Sb., kterou se vydává Řád výkonu vazby.

spravedlnosti a zaslána k oponentnímu řízení právnímu odboru Rady Evropy. Na základě kladného posudku, který vypracoval H. Gonsa, rakouský expert Rady Evropy se stala strategickým plánem reformy českého vězeňství. K uplatnění nové koncepce bylo nezbytné přehodnotit vývoj českého vězeňství, zejména se zřetelem na deformační vlivy po roce 1948, ale i na dílčí úspěchy, kterých bylo dosaženo při využívání penologie a penitenciární nauky v letech 1968 – 1980. Zdrojem inspirace a poučení se staly nejen poznatky a zkušenosti západoevropského vězeňství, ale též pozitivní výsledky vězeňství první Československé republiky (1918 – 1939) i nejstarší penitenciární tradice 19. století, zosobněné v díle F. J. Řezáče. Za účelem badatelské a dokumentační činnosti k poučení z minulosti českého vězeňství byl zřízen v roce 1992 Kabinet dokumentace a historie při ředitelství SNV.¹³³

Pokus o systémový přístup v NVÚ Valdice k odstraňování důsledků deformačního vlivu „normalizace“ v rámci reformy českého vězeňství lze spatřovat ve vydání vlastní koncepce v roce 1992. Tento dokument obsahoval jednak analýzu výchozího stavu na jednotlivých úsecích činnosti NVÚ: technicko ekonomickém, organizačním, personálním, nápravně výchovném a bezpečnostním, jednak koncepci rozvoje činnosti na těchto úsecích. Podle analýzy výchozího stavu se ke dni 29. 5. 1992 nacházelo v NVÚ celkem 578 odsouzených, z toho 440 ods. III. NVS, 135 ods. II. NVS a 3 ods. I. NVS. Celkově převládali odsouzení ve věku 36 – 45 let, svobodní, se základním vzděláním, pro spáchané trestné činy proti životu a zdraví a délkou uloženého trestu od 5 do 10 let. Z celkového počtu odsouzených činil podíl recidivistů 59 % a podíl vrahů 38 %. Pracovně bylo zařazeno celkem 358 odsouzených, z toho 275 ods. III. NVS, 80 ods. II. NVS a 3 ods. I. NVS. V mimopracovní době byly organizovány vzdělávací programy se zaměřením na získávání základních všeobecných a odborných znalostí s možností vyučení v oborech obráběč kovů a klempíř pro stavební výrobu. Dále byly uplatňovány volnočasové programy podle individuálního zájmu odsouzených a tréninkově terapeutické programy se zaměřením na individuální psychoterapii. Extramurální programy byly realizovány zejména zaměstnáváním odsouzených II. NVS mimo NVÚ, udělováním přerušení výkonu trestu podle ustanovení § 35 ZVOS, uskutečňováním rodinných návštěv, využíváním hromadných sdělovacích prostředků, pořádáním vystoupení uměleckých souborů a přednáškové činnosti externích lektorů. Samostatné oddělení výkonu vazby bylo zřízeno dne 4. 4. 1991 v rekonstruovaném objektu bývalého oddělení výkonu kázeňských trestů III. NVS. Vazba byla vykonáváno pro Okresní soud Jičín, Trutnov, Semily a Náchod. Ubytovací kapacita 78 míst byla soustavně překračována až o 40 %. Výkon služby v NVÚ zajišťovalo celkem 420 příslušníků SNV, z toho 129 přísl. na úseku nápravně výchovné činnosti a dále 25 občanských pracovníků, zařazených na pomocné práce. Z celkového stavu příslušníků SNV mělo 7 % vysokoškolské vzdělání, 57 % středoškolské vzdělání a 36 % základní vzdělání.¹³⁴

V koncepci rozvoje byl charakter NVÚ profilován jako pevné vězeňské zařízení s přísnou ostrahou typu „maximal security“ a vnitřním členěním na zóny ubytovací a výrobní. I když ubytovací kapacita při dodržení 3,5 m² na osobu činila až 1139 míst, bylo konstatováno, že vzhledem k velikosti cel (až pro 15 odsouzených) a předpokládané kategorii odsouzených je optimální využití kapacity ústavu pro 700

¹³³ K reformě českého vězeňství viz Netík, K. a kol.: Koncepce rozvoje vězeňství v ČR. In: Bulletin studijní a výzkumné skupiny ředitelství SNV ČR č. 3/1991.

Ke zřízení Kabinetu dokumentace a historie viz Kýr, A.: Činnost Kabinetu. In: časopis Historická penologie č. 1/2003, s. 3.

¹³⁴ Sadil, L. a kol. : Koncepce rozvoje útvaru SNV ČR Valdice. Valdice 1992, s. 4 – 23. Interní publikace.

odsouzených. Prostorových rezerv mělo být využito pro účely vnitřní diferenciaci a ke zřízení specializovaných oddělení pro psychopaty a toxikomany (tj. odsouzené závislé na požívání alkoholu nebo drog). Dále se počítalo s místní věznicí o kapacitě 78 míst při dodržení 3,5 m² na osobu, která by sloužila pro vazební účely okresním soudům v Jičíně a Semilech. Zacházení s odsouzenými bylo koncipováno v rámci vnitřní diferenciaci, zařazující odsouzené do 6 kategorií podle stupně kriminálního narušení a dosažené nápravy. Jednotlivým kategoriím odpovídal stupeň zvýhodnění na principu zásluhovosti. Do I. diferenční skupiny (DS) měli být zařazováni bezproblémoví jedinci a do VI. DS odsouzení s výrazně psychopatickými rysy a zvláště agresivní jedinci. Pro tuto skupinu bylo perspektivně uvažováno se zřízením speciálního oddělení podle zkušeností z psychopatického oddělení v NVÚ Plzeň. U všech kategorií odsouzených měly být odpovídajícím způsobem uplatňovány programy: vzdělávací, pracovní, volnočasové, terapeutické a extramurální. Vzdělávací programy byly zaměřeny na dokončení základního vzdělání, zaučení nebo vyučení v oboru a krátkodobé kurzy ke zvýšení nebo rozšíření kvalifikace. Pracovní programy sledovaly vhodné využití pracovních míst ve vlastní výrobní činnosti NVÚ nebo na smluvním základě s příslušnými hospodářskými subjekty. Za cílový stav bylo považováno dosažení zaměstnanosti odsouzených na 90 %. Volnočasové programy měly poskytovat nejširší nabídku volnočasových aktivit k uspokojování individuálních zájmů odsouzených v oblasti kultury, sportu a jiné pozitivní činnosti. Terapeutické programy měly zahrnovat širokou škálu technik od režimového přístupu přes sociální výcvik a poradenství k individuální a skupinové psychoterapii. Extramurální programy měly být orientovány na vytváření, udržení a posilování hodnotných sociálních vazeb k rodině, přátelům, profesním, zájmovým a náboženským skupinám. Připravovaný systém vnitřní diferenciaci vyvolal námitky ze strany justice i odborných pracovníků, zejména ke kritériím a jejich aplikaci při zařazování odsouzených do jednotlivých DS, ke skladbě odsouzených v VI. DS a diferencovanému zvýhodňování odsouzených. K zacházení s obviněnými ve výkonu vazby byly aplikovány obecné reformní zásady včetně zavedení tzv. volné vazby s celami ložnicového typu a relativně volným pohybem obviněných po oddělení či ve vymezeném prostoru věznice. Součástí koncepce rozvoje útvaru SNV ČR Valdice bylo stanovení potřebných cílů v oblasti personální a technicko-ekonomické a vybudování moderního informačního a bezpečnostního systému.¹³⁵

Závěrem

Odstraňování deformačních důsledků „normalizace“ ve vězeňství si vyžádalo nezměrné úsilí z nejrůznějších pozic. Podíleli se na něm nejen proreformně orientovaní příslušníci SNV pod vedením nových funkcionářů v útvarech SNV a na správě (později ředitelství) SNV. Významnou oporu a pomoc jim poskytovali bývalí političtí vězni, zejména členové prověřkových komisí, dále členové komisí ČNR (poslanci, odborníci i aktivisté) a první vězeňští duchovní katolické a evangelické církve. Ne všechna opatření, přijatá v letech 1990 – 1992, se později ukázala zcela správná a dostatečně účinná, ale byla prvními kroky vedenými tím správným směrem. Před řešením náročných úkolů v nové situaci byl postaven i personál útvaru SNV Valdice. Nabytím účinnosti zákona o

¹³⁵ Tamtéž, s. 26 – 51.

K námitkám ohledně systému vnitřní diferenciaci: NA Praha, f. SSNV, neuspořádáno. Zápis z jednání poradního sboru ředitele útvaru SNV ČR Valdice ze dne 13.2.1992 a dále Uhlenbruch, T.: Očima našich německých sousedů – Zpráva delegace Spolkového sdružení ředitelů věznic v SRN ze studijní cesty po věznicích v České republice v roce 1992. In: časopis České vězeňství č. 3/1994, s. 45.

Vězeňské službě a justiční strážci ČR dnem 1. 1. 1993 vznikla Vězeňská služba ČR jako nový orgán státní správy ve vězeňství, který převzal úkoly bývalého SNV. V průběhu roku 1993 byl vydán zákon o výkonu vazby s Řádem výkonu vazby, podstatným způsobem novelizován zákon o výkonu trestu odnětí svobody a vydán nový Řád výkonu trestu odnětí svobody. V souladu s naplňováním požadavků, vyplývajících z nové legislativy a profilace věznic,¹³⁶ bylo započato s přeměnou Věznice Valdice do podoby moderního vězeňského zařízení pro 21. století.

PhDr. Aleš Kýr

Použité prameny a literatura:

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

Zákon č. 87/1950 Sb., trestní řád.

Zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní.

Zákon č. 89/1950 Sb., trestní řád správní.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 173/1968 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 47/1976 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 169/1990 Sb., o občanských komisích, působících v resortech ministerstva vnitra a o změně a doplnění zákona č. 100/1970 Sb., o služebním poměru příslušníků SNB ve znění zákona č. 63/1983 Sb. a č. 74/1990 Sb.

Zákon č. 546/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 100/1970 Sb. a zákon č. 169/1990 Sb.

Zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a hnutích.

Zákon č. 186/1992 Sb., o služebním poměru příslušníků Policie České republiky.

Zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážci České republiky.

Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby.

Zákon č. 294/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších změn a doplňků.

Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 109/1993 Sb., kterou se vydává Řád výkonu vazby.

Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 110/1993 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody.

Národní archiv Praha, f. SSNV, Právní předpisy, Výkon vazby a trestu.

Archiv MV Praha, f. Zrušené předpisy, Směrnice a pomůcky MV a MNO.

http://www.totalita.cz/seznamy/veznice_03.php.

Bulletin studijní a výzkumné skupiny ředitelství SNV ČR č. 3/1991.

Cuhra, J., Veber, V.: Za svobodu a demokracii – Odpor proti komunistické moci. Praha 1999.

Časopis Historická penologie č. 1/2003.

---

¹³⁶ Profilace věznic: souhrn organizačních, personálních, materiálních a technických podmínek k zajišťování výkonu trestu odnětí svobody v rámci jednotlivých typů věznic, stanovených zákonem (§ 5 ZVOS) s ohledem na kategorii umístěných odsouzených (tj. rozdělení odsouzených podle pohlaví, věku, nebezpečnosti, recidivy, poruch osobnosti, závislostí, aj.).

Časopis Historická penologie č. 3/2005. Časopis České vězeňství č. 3/1994.

Gruntorát, J., Uhl, P.: O československém vězeňství, Sborník Charty 77. Praha 1990.

Hanzlík, F., Pospíšil, J.: Soumrak demokracie. Vizovice 2000.

Hejl, V.: Zpráva o organizovaném násilí. Praha 1990.

Holcman, J.: Nepokořeni. Frýdek-Místek 1999.

Janák, D.: Kapitoly o československém vězeňství 1945 - 1955. Opava 2002.

Janda, M.: Desatero božích přikázání – příběhy bývalých valdických vězňů. Praha 2005.

Kaplan, K.: StB o sobě (výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka). Praha 2002.

Karlíček, J. a kol.: Věrní straně a lidu. Praha 1980.

Kvídera, K.: Nápravně výchovná činnost, učební pomůcka VŠ SNB. Praha 1981

Kýr, A.: Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945 – 1955, přehled základních předpisů, Opava 2002.

Mastej, J. a kol.: Diferencovaný výkon trestu odnětí svobody v ČSR. Praha 1988.

Matátko, M. a kol.: Deset let politickovýchovného aparátu, sborník materiálů z aktivu k 10. výročí založení politickovýchovného aparátu ve Sborech nápravné výchovy ČSR a SSR, Kuřim 20. – 21.10. 1983.

Moureček, J. a kol.: Střední odborné učiliště Praha 4, Tábořská 988, Sborník zkušeností a poznatků získaných pedagogickým sborem za období pěti let existence SOU SNV ČSR. Praha 1988.

Pitro, P.: Sovětské nápravné pracovní zákonodárství a výkon soudních trestů v SSSR. Učební pomůcka Vysoké školy SNB. Praha 1982.

Pollachová, T.: Světové dokumenty, I. Všeobecná deklarace lidských práv a související dokumenty, III. Úmluva o ochraně lidských práv a svobod a související dokumenty. Ostrava 1993.

Rossi, J.: Encyklopedie gulagu. Praha 1999.

Sadil, L a kol.: Koncepce rozvoje útvaru SNV ČR Valdice. Valdice 1992.

Tomek, P.: Dvě studie o československém vězeňství 1948 – 1989, Sešity ÚDV. Praha 2000.

Uhlík, J.: F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století, příloha časopisu České vězeňství č. 2/1997.

Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945 - 1955, sborník z mezinárodního semináře, konaného dne 25. 10. 2000 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR 409/99/0374, příloha časopisu České vězeňství č.3/2001.

Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945 – 1955, sborník z mezinárodní konference, konané ve dnech 28.-29. 11. 2001 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR č.409/99/0374. Opava 2001.

Vyšinskij, A.J.: Hlavní úkoly sovětské socialistické právní vědy. Praha 1950.

Zubkov, A.I. a kol.: Právní a organizační základy výkonu trestu odnětí svobody v ČSSR, skripta Vysoké školy SNB. Praha 1989.

Tehdy a dnes – minulost a přítomnost v pohledu přes mříž

Během celé historie lidstva vždy vznikaly nejrůznější iniciativy a snahy ve prospěch lidí, ať ve jménu vědy a pokroku nebo ve jménu charity. Ve francouzském Lotrinsku, zbědovaném třicetiletou válkou se všemi důsledky – nevléčitelnými chorobami, bídou, hladem a umíráním – se v r. 1652 formuje skupina žen, které dobrovolně opouštějí vlastní rodiny, aby svůj život daly do služby těmto bližním.

Jiskřička z tohoto ohýnku přeskakuje v r. 1837 do Prahy, kde se zpočátku v Klárově domě na Malé Straně a brzy potom Pod Petřínem rozhořely plameny nezištné pomoci druhým.

Sestry sv. Karla Boromejského mají od svých počátků jako své hlavní poslání pomoc potřebnému člověku. Potřebným člověkem v širším měřítku jsme vlastně všichni, ale nemocní, umírající, fyzicky nebo duševně postižení, lidé na okraji společnosti, jsou ti, kteří jsou nejvíce závislí na pomoci druhých.

Takovými jsou i lidé za mřížemi. Je tak snadné odsoudit, potrestat...

S. M. Konsoláta, Mgr. Miroslava Frýdecká

Kolik úsilí však stojí hledat účinnou pomoc těmto lidem, kteří nepochopili, v čem spočívá svoboda člověka a zneužili ji proti dobru, proti zákonu. Boromejky neváhají. Již v roce 1854 navštívila generální představená Matka Eufemie Němcová trestnici v Neudorfu u Vídně, aby poznala činnost tamních řeholnic Dobrého pastýře ve věznici a následně zahajuje působení svých sester v ženské trestnici na Hradčanech v Praze.

O tři roky později se dalších dvacet sester s odvahou ujímá služby ve státní mužské věznici ve Valdicích. Brzy nato třináct sester přebírá správu trestnice na Mírově. V roce 1865 začíná působit dalších třicet sester v ženské věznici v Řepích pod vedením své představené sestry Karoliny Neumannové. Všude sestry boromejky velmi dobře spolupracovaly s dozorci a inspektory, dokázaly si pevným, ale láskyplným chováním získat úctu a respekt trestanců, a proto i jejich práce a život mezi vězňenými měly obdivuhodné výsledky – nejen co se týká kázně, ale i vzhledem ke zklidnění, nápravě a vnitřní proměně smýšlení. „Pevnost, spojená s láskou a mírností, vítězila nad srdci odsouzených, jež se zprvu zdála být tvrdší než kámen,“ popisují záznamy v kronice.

Také státní orgány nejednou ocenily přínos sester, např. v roce 1915 byla řepská představená M. Gonsalva Strnadová vyznamenána záslužným křížem „Za občanské zásluhy“, který jí předal ministr spravedlnosti za vzornou službu ve vězeňství.

Padesátá léta znamenala pro naše země těžkou zkoušku. Mužské řeholní řády byly zrušeny, ženské řeholní rodiny byly vyhnány ze škol a nemocnic a ve velké většině odsunuty do pohraničí do ústavů pro postižené, kde tuto práci nechtěl nikdo jiný dělat, nebo do továren. Skončily v internaci, veškerý majetek jim byl zabaven. Dokonce i v řepské věznici jsou sestry nežádoucí, v roce 1950 je zrušena. Navždy?

„Sametová“ revoluce přináší do naší společnosti nové jaro. Lidé se znovu nadechli svobody a v tušení možností jít více za dobrem se začalo pomýšlet i na to, jak vnést víc humanizace také do našich věznic. Podněty přicházely z řad těch, kdo přežili veliké utrpení způsobené nespravedlivými a krutými soudy a nelidským vězněním – z Konfederace politických vězňů. K nim se připojuje ministerstvo spravedlnosti a ředitelství Sboru nápravné výchovy. Žádost o obnovení spolupráce Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského a Vězeňské služby na první pohled nemá naději na uskutečnění. Čtyřicet minulých let poznamenalo všechny řády a kongregace. Počet jejich členek velmi klesl, protože dorost nebylo možno přijímat. Jak nyní najít mladé sestry, které by pracovaly ve věznici jako kdysi?

Bývalá generální představená, Matka Vojtěcha Hasmandová, která se i v nejtěžších dobách nebála ve skrytu přijímat a vychovávat mladou boromejskou generaci, říkala: „*Láska musí být vynalézavá.*“ Společným úsilím a přemýšlením vznikl nápad zřídit v budově bývalé trestnice v Řepích ošetrovatelský ústav, kde by zároveň sídlilo oddělení výkonu trestu pro ženy, které by tak dostaly možnost spolupracovat se sestrami boromejkami v péči o nemocné seniory. Generální představená Matka Inviolata Krupková má odvalu pustit se do této akce, ačkoliv má málo sester a ještě méně finančních prostředků. Byla to žena víry a odvahy. Říkala: „*Domov má adresu K šancím – někdo těm ženám tu šanci musí dát!*“

Projekt „Řepy“ dostává své konkrétní obrysy a v roce 1994 její následovnice ve vedení Kongregace, Matka Remigie Češíková, podpisem stvrzuje smlouvu o spolupráci Kongregace a Vězeňské služby ČR v čele s generálním ředitelem JUDr. Zdeňkem Karabcem. Budova v Řepích prochází celkovou rekonstrukcí, kanceláře Výzkumného ústavu zemědělské techniky se mění na útulné pokoje pro nemocné a interiér zničeného kostela - dosavadní garáž pro traktory a těžkou zemědělskou techniku - postupně odkrývá krásu a důstojnost obnoveného Božího domu. Také plán na opravu vzácných beuronských maleb dostává konkrétní podobu a kostel se stává srdcem Domova.

Rok 1996 otevírá službu nemocným i odsouzeným ženám. Sestra Bohuslava Kubačáková a ředitel vazební věznice plk. František Zedek vědí svoje o náročných začátcích. Jejich námaha je odměněna dnes už desetiletým úspěšným spolupůsobením.

Dnešní podoba věznice je jistě hodně rozdílná od tehdejší, avšak vnitřní smysl přístupu sester k odsouzeným ženám je týž. Ochota a snaha podat ruku, umožnit jim práci v pěkném prostředí, v přátelském kolektivu zdravotníků, kteří se na ně nedívají zvysoka, ale chovají se k nim jako kolegyně. Když vstoupíte do Domova, cítíte se osloveni příjemnou atmosférou, usmívajícími se starými lidmi, kteří jsou zde spokojeni. Ženy ve výkonu trestu pomáhají personálu jak při veškerých úklidových pracích, tak po ukončení akreditovaného sanitářského kurzu pracují i jako ošetrovatelky. Tím lépe je o pacienty pečováno, protože to nejcennější, co starý a nemocný člověk potřebuje, je darovaný čas, vlídné slovo, úsměv a ochota pomoci. Na rozdíl od jiných věznic zde ženy pracují v civilu, i proto jsou pacienty a jejich příbuznými přijímány naprosto stejně jako personál. Na rozlehlé zahradě mají své místo pro odpočinek i pro sport, pěstují si svou

zahrádku a pečují o skleník. Ve svém volném čase pořádají různé aktivity pro pacienty a tak mohou smysluplně trávit volný čas. Domov často pořádá koncerty a různé kulturní akce pro obohacení duševního života pacientů i veřejnosti a samozřejmě se jich účastní i odsouzené ženy. Kromě vlastních zájmových aktivit se také v hudebním kroužku učí zpívat a hrát na klavír a několikrát do roka své umění představují pacientům. Takto se při práci i ve volném čase neustále setkávají s reálným světem, mají příležitost se zamýšlet nad otázkami nemoci, bezmocnosti, stáří a umírání, učí se přijímat hezké vztahy a darovanou důvěru spolupracovníků. V neposlední řadě se mnohé těší z dotyků duchovních hodnot, když se mohou zúčastnit bohoslužeb nebo setkání se sestrami. Domov je velmi vyhledáván příbuznými pacientů, kteří tuto spolupráci vysoce oceňují a má velmi dobrou pověst v pražské veřejnosti.

Můžeme říct, že kdykoliv člověk něco ztrácí, nachází hodnoty jiné, které si doposud neuvědomoval nebo je nedocenil. Mnohé odsouzené nám opakují: „*Kdybychom poznaly takové lidi jako jsou tady, nebylo by se v našem životě stalo to, proč jsme se sem dostaly...*“ Nikdo z nás nemůže s čistým svědomím říct, že ve svém životě volil vždy dobře a že vždy dobře využil daru svobodné vůle. „*Kdo je bez viny, hod' první kamenem!*“ (Jan 8,7). Velmi různě neseme následky svých nedobrých rozhodnutí. Někdo je na čas zbaven svobodného pohybu, jiný sedí spoután ve vězení vlastního srdce, myšlení, odsuzování druhých, netolerance, neodpuštění – a klíč je pouze zevnitř...

Domov sv. Karla Boromejského v Řepích, ulice K šancím. Šance pro ty, kdo nesou obtíže stáří a nemoci. Šance pro ženy, které zbavením svobody na čas dostaly příležitost zastavit se, hodnotit, měnit, rozhodovat jinak. Šance pro personál, který pracuje v přátelství a stmelěném kolektivu. Šance pro sestry boromejky dobře naplnit poslání svého zasvěceného života. Čtyři světy pod jednou střechou....

Více se o nás můžete dočíst na www.domovrepy.cz nebo se do domova můžete přijít podívat.

*S. M. Konsoláta, Mgr. Miroslava Frýdecká
představená Domova sv. Karla Boromejského*

Použité prameny a literatura:

Kronika Milosrdných sester sv. Karla Boromejského.

Vězeňství v Československé republice. Praha 1930.

Časopis České vězeňství č. 2/1993

Časopis České vězeňství č. 3/1994

Časopis České vězeňství č. 4/1994

Uhlík, J.: Historie věznění a vězeňství v Čechách. Praha 2006.

Volf, M.: Dějiny ženského kláštera v Řepích. Seminární práce, Praha 1999.

Vyzvědači ve Valdicích

PhDr. Prokop Tomek

Sedmdesátá a osmdesátá léta minulého století v Československu nazýváme obdobím „normalizace“. Obsah tohoto pojmu teprve postupně zkoumáme a odkrýváme. S „normalizací“ je například spojeno ustálené tvrzení, že oproti době „padesátých let“ nebyla spojena s tvrdou represí. V temných koutech komunistické minulosti ale nalézáme doklady o opaku.

Nejtvrdší postih platil případům vyzvědačství, které bylo nejvážnějším trestným činem proti republice (§ 105 tr. zákona). Trestní sazba se pohybovala od 10-15 let, možný byl i trest smrti. „Průměrný“ trest činil zhruba 10 let odnětí svobody, často ve III. (nejtěžší) nápravně výchovné skupině. V principu pochopitelný požadavek ochrany informací významných pro bezpečnostní zájmy státu se v podmínkách československé normalizace se změnil v nástroj perzekuce. Účelový výklad zákona umožňoval snadné zneužití § 105.

Tvrký postih tzv. špionů mohl mít několik účelů. Preventivní: jako varování pro obyvatele před takovým jednáním.

Mobilizační: udržoval ve společnosti pocit napětí a ohrožení ze zahraničí a odvracel pozornost od domácích problémů. Propagandistický: pomáhal diskreditovat odpor proti režimu vytrvalým poukazováním na údajné přímé či ideové spojení oponentů režimu s cizími špionážními organizacemi. Mocenský: případy špionáže prezentované veřejnosti i politickému vedení státu posilovaly postavení StB.

Případy označované podle klasifikace represivního aparátu jako vyzvědačství lze rozdělit zhruba do několika základních skupin.

Nejméně početnou tvoří skuteční a vědomí vyzvědači. Byli jimi například Josef Hněvkovský, František Vojtásek, nebo František Doskočil. Jejich motivy byly převážně ideologické, hrozící postih mohl být finančním ziskem těžko vyvážen.

Druhou skupinu tvoří lidé, kteří se pokusili o kontakt cizí zpravodajské služby, nejčastěji cestou cizího velvyslanectví v Praze. Spolupráce bez ohledu na možnou kvalitu ale nebyla naplněna. Motivы této iniciativy bývaly zčásti i ideologické. Někteří

lidé z „této skupiny“ se stali obětí provokací Státní bezpečnosti. StB po zjištění iniciativy občana kontakt s ním vedla jménem cizího velvyslanectví (svévolně a zcela nelegálně). StB měla tak celou „spolupráci“ pod naprostou kontrolou. Tito lidé bývali nezákonně odsuzováni k vysokým trestům odnětí svobody, postihováno bylo i jejich okolí, které o iniciativě vědělo.

Nejpočetnější skupinou lidí odsuzovaných podle § 105 trestního zákona byli občané, kteří opustili po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy roku 1968 a po čase se vrátili zpět, vesměs na základě amnestie trestného činu podle § 109 (opuštění republiky)¹³⁷. Jejich trestná činnost měla spočívat v tom, že údajně v zahraničí vyrazili cizí moci informace. Ve většině případů neměli tito lidé nikdy přístup k utajovaným skutečnostem, nebo maximálně v rozsahu neaktuálních znalostí bývalého vojáka základní služby. Sdělené informace tedy nespádaly do kategorie utajovaných skutečností a tzv. trestná činnost byla silně nadsazena či vykonstruována pouze na základě jejich vlastních výpovědí, výpovědí dalších reemigrantů a tzv. znaleckých posudků komisí znalců Ministerstva národní obrany nebo Federálního ministerstva vnitra (v drtivé většině příslušníků StB).

Zatímco § 105 (vyzvědačství) byl z trestných činů proti republice nejzávažnějším, byl § 109 (opuštění republiky) nejfrekventovanějším. Z Československa odešlo v krátkém období po roce 1968 více než 70 000 občanů. Pro Státní bezpečnost byla emigrace občanů znepokojujícím jevem nejen jako odliv mozků či politicky kompromitující skutečnost. Zejména ale právě díky podezření, že uprchlíci pak sdělují druhé straně své vědomosti ze života v ČSSR. Vyšetřovatelé StB přitom nerozlišovali, zda konkrétní uprchlík byl či nebyl nositelem státního tajemství. Podle teorie „*není bezcenné informace – každá informace doplňuje mozaiku*“ byl Státní bezpečností velmi tvrdě posuzován jakýkoliv kontakt uprchlíka s cizí zpravodajskou službou. Prakticky kterýkoliv uprchlík se dal obvinít z toho, že předal v zahraničí informace. Kromě toho samozřejmě StB podezřívala uprchlíky, že se vrací záměrně, se zpravodajským posláním druhé strany.¹³⁸ Šlo o to vyšetřováním zjistit, „*...zda výtěžovaný emigrant, i když není nositelem státního tajemství, neposkytl speciálním službám protivníka takové informace, kterými umožnil nebo usnadnil jejich výzvědnou činnost, jak to má na mysli odstavec 2 § 105 tr. zákona.*“¹³⁹ Pružnost výkladu tohoto ustanovení je zřejmá na první pohled. Postih uprchlíků připadal prakticky v úvahu jen v tom případě, pokud se sami do Československa vrátili. Zákeřnost státní moci spočívala v tom, že „navrátilce“ skutečně nepostihovala za amnestovaný trestný čin opuštění republiky, ale za nový trestný čin. Ten bylo možné „vyrobit“ prakticky u kohokoliv, kdo vešel do kontaktu se státními orgány Spolkové republiky Německo a podrobil se tamnímu standardnímu úřednímu postupu při žádosti o politický azyl.

Hranice příslušnosti k poslední skupině případů jsou nezřetelné. Spadají do ní lidé, kteří s žádnou zpravodajskou službou nespolečně pracovali, ani se o to nepokusili. Díky nějakým kontaktům se zahraničím nebo pro údajné shromažďování informací s pozdějším úmyslem je vyrazit byli přesto odsuzováni podle § 105. Kontakty občanů v zahraničí měly v drtivé většině povahu kulturní, zájmovou, osobní, přesto bývaly považovány za vyzvědačství. Někteří občané, kteří uvažovali o emigraci, se ale skutečně

¹³⁷ Amnestie prezidenta republiky z 27. 5. 1969 a 23. 2. 1973.

¹³⁸ AMV, fond SV StB, bulletin Informace SV StB 4/1982 – Ještě k § 109/2 tr. zákona (Stanovisko náčelníka Správy vyšetřování StB s. genmjr. JUDr. Rudolfa Šubrtu ke společenské nebezpečnosti tohoto tr. činu).

¹³⁹ AMV, fond SV StB, bulletin Informace SV StB 2/1984 – Vztah tr. činu opuštění republiky k tr. činu vyzvědačství, kpt. František Pýcha

snažili připravit si půdu v zahraničí získáním nějakých zajímavých informací. Případy vyzvědačství obklopovalo tajemství. Soudní řízení byla nepřístupná veřejnosti a nezávislá kontrola (např. zejména Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných - VONS) mohla být tak ještě omezenější a komplikovanější než u jiných trestných činů proti republice.

V době „normalizace“ byl tr. čin vyzvědačství pro StB po tr. činu opuštění republiky nejčastější příčinou zájmu o občany. Překvapivě častější, než tr. činy podvracení republiky nebo pobuřování.

Reálný výsledek snažení Státní bezpečnosti v této oblasti byl ale mnohem skromnější. Do stádia vyšetřování, obvinění a odsouzení se spojeným silám StB a justice podařilo dotáhnout za poslední dvacetiletí trvání režimu případy jen několika stovek osob.

Odsouzení za trestné činy vyzvědačství byli zařazováni zpravidla do nejtěžší - třetí - nápravněvýchovné skupiny. Podmínečné propuštění bylo možné nejdříve po odpykání dvou třetin uloženého trestu. Pokud se jednalo o přípravu tr. činu či o pokus, byl trest nižší a vykonával se ve II. nápravněvýchovné skupině, například v nápravněvýchovných ústavech (NVÚ) Plzeň-Bory, Minkovice, Ostrov nad Ohří, Horní Slavkov, Praha-Pankrác.

Většina odsouzených za § 105 byla tedy soustřeďována právě ve III. nápravněvýchovné skupině ve Valdicích. Jejich spoluvězni byli většinou „zvlášť nebezpeční recidivisté“, ovšem mezi nimi i opakovaně trestaní političtí vězni jako Jiří Wolf, Jiří Gruntorád či Ivan Martin Jirous. „Vyzvědače“ Státní bezpečnost z hlediska jejich údajným či skutečným kontaktům se zahraničím považovala za riziko, sledovala jejich chování a zejména pokusy o navazování nekontrolovaných kontaktů se světem a zejména pak do zahraničí. Systém jejich dohledu byl tedy nadstandardní.

Dovolte mi krátce zmínit málo známou otázku skrytého dohledu ve výkonu trestu. Tajní spolupracovníci z řad vězňů byli v československých věznicích a trestnicích využíváni vězeňskou administrativou minimálně od 40 let minulého století. V době podřízení vězeňství ministerstvu národní bezpečnosti a zejména ministerstvu vnitra – tedy 1952 - 1968 byla tato agenda úzce napojena na StB a i po formální stránce byla fakticky činností politické policie posunuta do zvláštního prostředí věznic. Hlavním cílem bylo odhalovat a potlačovat protistátní činnost vězňů, odhalovat zamlčenou trestnou činnost, včas odhalovat a zamezovat útěkům, sebevraždám, vzpourám, sabotážím a špionáží vězňů při pracovním nasazení, odhalovat spojení na svobodu. Do roku 1963 byli terčem sledování i vlastní příslušníci nápravných zařízení. Tato agenda byla vykonávána příslušníky Správy nápravných zařízení, respektive od roku 1965 Správy sboru nápravné výchovy (SNV), napojení na StB bylo ale velmi úzké. To se projevovalo shodnou administrativou, totožnými či velmi podobnými směrnici ale i třeba tím, že tajní spolupracovníci po propuštění z výkonu trestu zpravidla plynule přecházeli do dalšího řízení Státní bezpečnosti. Po uzákonění federace, převedení a rozdělení vězeňství ministerstvům spravedlnosti České respektive Slovenské republiky roku 1969 nastalo v operativní činnosti ve vězeňských zařízeních několikaleté přerušení. Až v roce 1974 bylo v rámci Správy SNV zřízeno oddělení (od roku 1983 odbor) vnitřní ochrany. Na všech útvarech byla zřízena oddělení vnitřní ochrany, kde pověřeni pracovníci SNV získávali a řídili tajné spolupracovníky – agenty a důvěrníky. Důvody byly zčásti pochopitelné, bylo třeba včas zjišťovat vážná narušení vnitřního řádu - útky, vzpoury, násilí, rozkrádání, sebepoškození. Ovšem síť spolupracovníků dodávala i informace o chování, názorech a reakcích politických vězňů, názorech vězňů na politickou a ekonomickou situaci ve státě. Podílela se i na provokacích a ovlivňování vězeňského prostředí. Vnitřní ochrana se tedy plně zapojila do činnosti politické policie.

To se projevovало i praxí operativního rozpracování konkrétních vězňů samotnou vnitřní ochranou na vyžádání Státní bezpečnosti nebo časté zapůjčování spolupracovníků – vězňů vyšetřovatelům StB, kde sloužili kontrole a informování o vyšetřovancích StB. Tedy – nebyla vykonávána legitimní činnost zajišťování řádného výkonu trestu, ale převládla politicky motivovaná služba StB. V letech 1974 - 1989 bylo evidováno vnitřní ochranou SNV 1600 agentů a 2700 důvěrníků. Průměrně připadalo na tehdejších asi 23000 vězňů v ČSR okolo 250 agentů a 300 důvěrníků.¹⁴⁰

Tento systém byl využíván i v případě kontroly vyzvědačů. Byla podle všeho zavedena v roce 1979. Zajišťovali ji příslušníci vnitřní ochrany ve spolupráci s I. odbory krajských správ StB v místě dislokace příslušného útvaru SNV. První odbory krajských správ StB měly na starosti problematiku boje proti vnějšímu nepříteli a tedy i proti zahraničním rozvědkám. Původně byli kontrolováni všichni odsouzení pro § 105. V roce 1984 došlo ke změně, protože se dosavadní široká kontrola jevila nadbytečnou. Do té doby nebyly totiž k většině kontrolovaných odsouzených získávány žádné zajímavé poznatky, rozhodně se nikdo z nich nepokusil kontaktovat cizí rozvědku. Proto v roce 1984 byl II. správou SNB (centrální správa StB pro boj proti vnějšímu nepříteli) připraven návrh kontrolovat nadále jen přímé spolupracovníky cizích rozvědek. Většina z odsouzených pro trestný čin vyzvědačství totiž nikdy nebyla v kontaktu s cizí zpravodajskou službou. Buď se k vyzvědačství chystali, nebo se na něj připravovali. Někteří si jen mysleli, jsou v kontaktu s cizí zpravodajskou službou, ve skutečnosti se stali obětí provokace StB. Kontrolou měly být získávány poznatky o zatajené tr. činnosti, o zahraničních rozvědkách, případném aktuálním spojení ven a záměrech vězňů po propuštění. II. správa SNB si dělala přehled o pohybu odsouzených ve výkonu trestu i potom. Státní bezpečnost se zajímala o styky kontrolovaných osob ve věznicích, o průběh návštěv, o korespondenci (která se kopírovala a zasílala II. správě SNB automaticky), o pracovní zařazení nebo o zaznamenané intervence za jejich propuštění.¹⁴¹ V roce 1984 bylo takto kontrolováno 11 osob, z toho 6 v NVÚ Valdice.

Již 5. 8. 1981 byl správou StB Hradec Králové založen ojedinělý operativní objektový svazek, věnovaný speciálně problematice kontroly vyzvědačů vězněných ve Valdicích. Dochoval se do dnešní doby jen v torzu a jeho obsah známe rámcově. Kromě výsledků kontrol se v něm nacházely metodické pokyny a záznamy o součinnostních poradách.¹⁴²

Asi nejzajímavější součinnostní porada se uskutečnila 18. května 1988 v sídle Oddělení StB v Jičíně. Zúčastnili se jí zástupci II. správy SNB, Správy StB Hradec Králové, Okresní správy SNB a jí podřízeného Oddělení StB Jičín, správy vyšetřování StB, NVÚ Valdice a Odboru vnitřní ochrany Správy SNV Praha. Do provozu se podařilo uvést určitý kontrolní systém, například korespondence odsouzených byla přes technické problémy pravidelně fotodokumentována pro I. odbor Správy StB Hradec Králové. Téměř všechny úkoly byly plněny, jen hlavní: získávání poznatků o cizích rozvědkách a zatajené tr. činnosti kontrolovaných osob. (Je otázka, zda mohl být splněn

---

¹⁴⁰ Tomek Prokop: Vývoj systému agenturní činnosti ve vězeňských zařízeních československého komunistického režimu 1948-1989 in: Dvě studie o československém vězeňství 1948-1989, Sešity ÚDV č. 3, Praha 2000.

¹⁴¹ Odbor Archiv bezpečnostních složek MV ČR (dále OABS), fond A 34/1 (II. správa SNB), inventární jednotka 392: Návrh aktivizace kontrarozvědné kontroly osob odsouzených pro trestný čin vyzvědačství, 30. 8. 1984, vypracoval mjr. Václav Pecka, analyticko informační odbor II. správy SNB.

¹⁴² OABS, objektový svazek VYZVĚDAČSTVÍ, registrační číslo 19527, založen 5. 8. 1981 I. oddělením I. odboru Správy StB Hradec Králové.

úkol, který jednoduše nebyl – s cizími rozvědkami se nikdo z odsouzených nespojil.) Následující výčet problémů je poučný a to nejen ve vztahu ke konkrétnímu tématu.

Část problémů souvisela s omezenými možnostmi lidských zdrojů: malá kvalita a zpravodajské možnosti tajných spolupracovníků z řad kriminálních vězňů, z nichž se tato agentura rekrutovala a s tím související nezájem odsouzených podle § 105 o navazování styků s nimi. Navíc zájem většiny vězňů o tajnou spolupráci s vnitřní ochranou byl spíše nevelký.

Věčným byl problém nedostatku peněz: omezené fondy na řízení a odměňování tajných spolupracovníků, pro něž byly hmotné výhody jediným motivem spolupráce. Kritizována byla StB, že se málo podílí na odměňování tajných spolupracovníků – vězňů, přičemž šlo především o její zájmy. Vnitřní ochrana měla i nedostatek technických prostředků, např. ke kontrole korespondence.

Nekončící tiché kompetenční spory a rivalita mezi ministerstvy vnitra a spravedlnosti. Existoval zásadní nesoulad mezi prioritami vnitřní ochrany, která chtěla docílit klidu v NVÚ a StB, která si přála rozvíjet vztahy odsouzených „vyzvědačů“ s ostatními vězni. Vnitřní ochrana je chtěla co nejvíc utlumovat. Navíc pro tuto oblast neexistovala součinnostní norma mezi Federálním ministerstvem vnitra a Ministerstvem spravedlnosti.

Konečně posledním problémem byly vnější tlaky, způsobené změnami celkové politické situace konce 80. let. Chartě 77 a VONS se údajně stále více dařilo infiltrovat do prostředí věznic, zveřejňovat informace o poměrech v NVÚ a o příslušnících SNV.¹⁴³ StB i SNV se musely chovat daleko opatrněji po skandálu, způsobeném úmrtím Pavla Wonky ve věznicí Hradec Králové v dubnu 1988. O řadu dalších vězňů se zajímal „vnitřní i vnější nepřítel“ ale i čs. „stranické a vládní orgány“, které si vůbec nepřály nějaké nepříjemné skandály.¹⁴⁴ Praktiky vnitřní ochrany byly zveřejňovány propuštěnými vězni, kteří se vystěhovali na Západ. Opatření přijatá součinnostní poradou vlastně vůbec nevyřešila žádné z uvedených problémů. Omezila se v podstatě jen v přijetí různých dílčích nástrojů ke zlepšení koordinace a dále na zahájení rušivých pohovorů s vězni.¹⁴⁵ Z 18 tehdy kontrolovaných osob se nacházelo 12 ve Valdicích.

Nezanedbatelný vliv na poměry ve věznicích měla zmíněná smrt Pavla Wonky. Američtí profesori Lawrence a Kirschner, kteří přijeli v květnu 1988 vykonat nezávislou pitvu P. Wonky se zajímali i o zdravotní stav valdických vězňů Waltera Kani, Františka Veise a Josefa Römera. SNV si nemohlo dovolit další obdobný případ, proto byl třeba propuštěn ze zdravotních důvodů z iniciativy Ministerstva spravedlnosti ČSR v květnu 1988 W. Kania, což podle monitoringu vnitřní ochrany znamenalo naději pro ostatní „prvohlavové“ vězně ve Valdicích.¹⁴⁶ Podobný důsledek mělo o rok později propuštění Františka Veise, rovněž ze zdravotních důvodů. SNV evidoval došlou poštu z celého

¹⁴³ Kromě zveřejňování jednotlivých případů bylo asi vrcholem této iniciativy zveřejnění dokumentu Charty 77 č. 48/87 Sborník o československém vězeňství dne 5. 8. 1987. Knižně: Gruntorád Jiří, Uhl Petr (eds.): O československém vězeňství. Sborník Charty 77. Orbis, Praha 1990.

¹⁴⁴ Pavel Wonka (1953-1988) Opakovaně vězněn a perzekuován za kritiku režimu. V roce 1986 se rozhodl využít ústavně zaručeného práva a kandidovat do Federálního shromáždění. Naposledy byl uvězněn 5. 4. 1988 pro trestný čin maření úředního rozhodnutí. Toho se měl dopustit neplněním podmínek ochranného dohledu, který měl v jeho případě perzekuční charakter. Přes svůj špatný zdravotní stav byl 20. 4. 1988 odsouzen okresním soudem v Trutnově k pěti měsícům odnětí svobody nepodmíněně. Dne 24. 4. 1988 v cele věznice Hradec Králové zemřel, sice bez přímého cizího zavinění ale na zanedbání zdravotní péče. O případu byl neprodleně informován i generální tajemník Milouš Jakeš. Případ měl negativní vliv na obraz čs. režimu.

¹⁴⁵ OABS, fond A 34/1 (II. správa SNB), inv. j. 392: Zápis ze součinnostní porady z 18. 5. 1988.

¹⁴⁶ Tamtéž, Informace o kontrarozvědné kontrole osob odsouzených pro trestný čin vyzvědačství, 4. 7. 1988, náčelník II. správy SNB plk. JUDr. Karel Fířt, adresováno I. náměstkovi FMV genmjr. Ing. Aloizi Lorencovi.

světa adresovanou vězňům, kteří byli posuzováni jako vězni svědomí. Byly to zásilky například od lidskoprávních organizací jako Amnesty International či International Gessellschaft für Menschenrechte. Korespondence přicházela i z Československa od jednotlivců z iniciativy Charty 77 a VONS. Dopisy nebyly vězňům předávány (povolena byla korespondence jen od přímých příbuzných). Posuzovány byly z hlediska kontrarozvědného, jako možná snaha o kontakt zpravodajskými službami pod krytím lidskoprávních organizací. Faktický, pro vězně významný důsledek tohoto zájmu byl respekt a opatrnost vězňů.

Na požádání Státní bezpečnosti zakládala vnitřní ochrana na některé vězně operativní „spisy prověřované osoby“ (SPO) a rozpracovávala je pomocí vězeňské agentury. To se ve Valdicích týkalo například Františka Vojtáska (SPO Paříž na požádání vojenské kontrarozvědky) či Josefa Grohmana (SPO PEPA na požádání II. správy SNB). Tyto spisy byly koncem roku 1989 zničeny. Některé jiné operativní svazky vedené na vyzvědačese nicméně dochovaly. Faktické výsledky těchto sledování ale byly vesměs zanedbatelné.¹⁴⁷

Jen krátce zmíním některé konkrétní případy odsouzených pro § 105 vězňů ve Valdicích .

Josef Römer byl zatčen za údajné vyzvědačství jako 21letý v roce 1977, z Valdic byl propuštěn v lednu 1990, krátce před uplynutím uloženého trestu. Jádrem jeho provinění byly za „normalizace“ riskantní návštěvy knihovny velvyslanectví USA v Praze. Römer byl dělník a neměl žádný přístup k utajovaným skutečnostem. Z dochované dokumentace StB vyplývá, že po zatčení odhadoval vyšetřovatel svoje šance maximálně na prokázání připravované emigrace. Příslušníci II. správy FMV nicméně navrhli kroky, kterými podle svých slov mohli „dotáhnout“ případ Römer až k odsouzení pro § 105. Ve Valdicích Josef Römer postupně rezignoval na revizi svého odsouzení a vnitřní ochrana trvalou operativní kontrolou nezískala žádné poznatky o nějakém nezákonném jednání. Jeho případ byl později sledován veřejností v zahraničí i v Československu, kde probíhaly solidární akce za jeho propuštění. Ještě tragičtější osud měl Jiří Gans. Stoupenec undergroundu se rovněž provinil dlouholetými kontakty s velvyslanectvím USA. Přestože jeho zájmem byla prokazatelně hudba, byl jako 48letý odsouzen roku 1976 za vyzvědačství, které mělo spočívat mj. (přes jeho silnou slabozrakost) ve vizuálním sledování letiště v Českých Budějovicích. Ve Valdicích se jeho zdravotní stav zhoršoval natolik, že byl v září 1985 propuštěn ze zdravotních důvodů. Na svobodě se ocitl v tak špatném zdravotním stavu, že zbytek života strávil prakticky na lůžku. Zemřel počátkem roku 1990 v léčebně dlouhodobě nemocných.

Skutečným vyzvědačem byl na druhé straně František Vojtásek (1930). Bývalý příslušník vojenské rozvědky (Zpravodajské správy generálního štábu) se pod dojmem okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy dal ve funkci zástupce vojenského přidělence na velvyslanectví ČSSR v Paříži do služeb francouzské zpravodajské služby. Posléze byl v Československu odhalen a počátkem roku 1978 zatčen a odsouzen na 25 let. Z Valdic byl propuštěn v březnu 1990. Operativní kontrolou byl ve výkonu trestu podezříván mj. z příslušnosti k teroristické skupince kriminálních vězňů ve Valdicích, což nakonec sama vnitřní ochrana delším sledováním nepotvrdila. Vojtásek zatím jako jediný z „valdicích vyzvědačů“ podal písemné svědectví. Roku 2003 vyšla kniha Francouzský krtek, kterou napsal společně s historikem Pavlem Žáčkem. Vojtáskova zpravodajská profese se projevuje v permanentním vyhodnocováním situace kolem

---

¹⁴⁷ Operativní spisy a svazky vnitřní ochrany Správy SNV jsou nyní ve správě generálního ředitelství vězeňské služby ČR.

sebe. Líčení „zamřížovaného světa“ dohledu, intrik a útoků ale neodpovídá intenzitě zájmu vnitřní ochrany a StB o jeho osobu a již zmíněným omezeným možnostem dohledu.¹⁴⁸

Ondřej Hoch (1948) byl v letech 1976 - 1983 příslušníkem SNB. Z vlastní iniciativy začal studovat iráckou arabštinu a to jej přivedlo do prostředí irácké komunity v ČSSR. V rámci SNB přešel posléze na rozvědku, kde se ale nedostal přes studium VŠ SNB a v roce 1983 byl z SNB propuštěn. Jako tajný spolupracovník StB se podílel na rozpracovávání Iráčanů v ČSSR ale současně Iráčanům vyrazoval své znalosti o FMV. Proto byl v březnu 1984 zatčen a posléze i odsouzen pro vyzvědačství na 13 let odnětí svobody. Ve výkonu trestu ve Valdicích v rozporu se skutečností tvrdil, že byl profesí tlumočnickem ministerstva zahraničí a tajil svoji minulost příslušníka SNB. Podařilo se mu dosáhnout zcela neadekvátního zájmu VONS o svoji osobu. Na jedné straně docházelo na jeho adresu do Valdic množství solidární korespondence a požadavků o propuštění ze zahraničí, na druhou stranu spolupracoval jako tajný spolupracovník s vnitřní ochranou a informoval o svých spoluvězních, zejména politických. Z výkonu trestu byl propuštěn v březnu 1990.

Poznatky o budování „kanálu“ ven byly kontrolou zaznamenány jen u Bohumíra Šedy, ovšem zde se jednalo pouze o snahu kontaktovat rodinu. Bohumír Šeda byl příslušníkem čs. rozvědky, zatčen byl v roce 1984 pro údajnou spolupráci s britskou zpravodajskou službou a odsouzen na 20 let odnětí svobody. Šeda, do okamžiku zatčení prominentní člen společnosti, nesl věznění psychicky velmi špatně. Marně se snažil využít veškerých dostupných prostředků k propuštění. K tomu došlo jako v jiných případech opět až v březnu 1990.

Kontakt s cizí zpravodajskou službou se skutečně pokusil provést jako jeden z mála Vladimír Hartman. V roce 1983 byl odsouzen na 10 let za vyzvědačství. Pokusil se prodat na velvyslanectví USA v Praze stříbrné destičky, pocházející údajně z radarů v majetku Střední skupiny sovětských vojsk. Destičky (ve skutečnosti ze sovětských vojenských akumulátorů) nakoupil od sovětského občana jeho spoluobviněný Miroslav Landa, odsouzený rovněž za vyzvědačství na 13 let. Hartman požádal svého spoluvězně Stanislava Bartla, aby předal po svém propuštění z Valdic v říjnu 1984 na americké velvyslanectví v Praze moták. Hartman v dopise žádal konkrétního zaměstnance velvyslanectví o účinnou intervenci k propuštění z vězení a sliboval informace mj. o věznici, politických věznicích atd. Když od Bartla nepřicházela dohodnutá zpráva, oznámil Hartman svoji iniciativu počátkem prosince 1984 při náhodném pohovoru příslušníkům StB. Potíž byla v tom, že recidivista Bartl byl po propuštění převezen okamžitě na toxikologické léčení, takže neměl ani možnost dopis předat a Státní bezpečností byl nalezen v jeho osobních věcech. Krajský soud v Plzni Hartmana a Bartla, obviněné z pokusu o vyzvědačství, zprostil obžaloby. Podle soudu šlo jen o přípravu trestného činu, Bartl byl jen posel a ani pomoc při přípravě není trestným činem. Navíc v dopise nebyly sdělovány utajované skutečnosti. Hartman i Landa byli propuštěni z Valdic roku 1990, po odpykání téměř sedmi let trestu. Hartman svůj pokus o kontakt cizí rozvědky oznámil sám, operativní kontrolou vyzvědačů nebyl takový poznatek vůbec zjištěn.

Ukončení skrytého zájmu o vězně odsouzené za vyzvědačství znamená snad až konec režimu roku 1989.

Období konce režimu a přechodu do nových, svobodných poměrů nebylo pro „vyzvědače“ lehké a podmíněčná propuštění pokračovala zvolna. I propouštění zcela

---

¹⁴⁸ Vojtásek František, Žáček Pavel: Francouzský krtek, Svět křídel, Cheb 2003

nezákonně odsouzených provázely průtahy. Na případy lidí, kteří přistupovali ke spolupráci s cizí mocí ve snaze vědomě poškodit vládu komunistické strany, bylo pohlíženo v novém režimu s rozpaky. Jinak si nelze vysvětlit opomenutí v zákoně č. 119/1990 o soudní rehabilitaci, který nepamatoval na pachatele trestného činu vyzvědačství podle zákona 140/1961 Sb., tedy na odsuzované za vyzvědačství v letech 1961 - 1989. Přitom byli současně rehabilitováni automaticky ze zákona lidé odsouzení za vyzvědačství podle trestních zákonů platných ve čtyřicátých i padesátých letech. Někteří reální vyzvědači předávali druhé straně informace, které pomáhaly v soupeření Západu a Východu. U těch, kteří byli za trestný čin vyzvědačství odsouzeni na základě „důkazů“ vyrobených StB – a to až do roku 1989! – je skutečnost, že nebyli ze zákona rehabilitováni zcela nepochopitelná. Odsouzení se tedy dožadovali rehabilitace pak individuálně, pokud k takovému kroku přistoupili. V některých případech nebyli úspěšní.

Téma je ukázkou složitosti posuzování života ve Valdicích za „normalizace“ i letným vhladem do zatím opomíjené skupiny občanů perzekuovaných komunistickým režimem.

PhDr. Prokop Tomek

**Všechna dosud vyšlá čísla časopisu Historická penologie jsou
k dispozici na internetové stránce:
<http://institut.vscr.cz/kategorie/?k=Literatura&o=0&p=150>**

Obsah

Úvodní slovo ředitele Věznice Valdice (1989- 2007) <i>Plk. JUDr. Karel Kocourek</i>	3
Kartouzy v éře první republiky (1918 – 1938) <i>Mgr. Roman John</i>	8
Vznik ústavu pro mladistvé provinilce a choré vězně ve Valdicích <i>Ondřej Hladík</i>	14
Věznice Valdice v období Protektorátu Čechy a Morava (1939-1945) <i>Alena Kafková</i>	23
Z činnosti trestního ústavu ve Valdicích v roce 1948 <i>Eduard Vacek</i>	42
Věznice Valdice v období deformací a reform českého vězeňství (1952-1992) <i>PhDr. Aleš Kýr</i>	49
Tehdy a dnes – minulost a přítomnost v pohledu přes mříž <i>S.M. Konsoláta, Mgr. Miroslava Frýdecká</i>	69
Vyzvědači ve Valdicích <i>PhDr. Prokop Tomek</i>	72

Inhalt

Geleiwort des Direktors JVA Valdice. (1989 – 2007) <i>Oberst Dr. j.u. Karel Kocourek</i>	
Kartause während der ära der ersten Republik (1918 - 1938) <i>Mgr. Roman John</i>	
Die Entstammung der Anstalt für die jugentliche Deliquenten und schwächliche Gefangene in Valdic <i>Ondřej Hladík</i>	
Die Strafanstalt Valdice während der Periode des Protektoráte Böhmen und Mähren <i>Alena Kafková</i>	
Aus der Geschäftigkeit der Strafanstalt in Valdice in dem Jahr 1948 <i>Eduard Vacek</i>	
Die Strafanstalt Valdice während der Periode der Formveränderungen und Neuordnungen des tschechischen Gefängniswesen (1952 – 1992) <i>PhDr. Aleš Kýr</i>	
Damals und Heute – Vergangenheit und Gegenwart in der Aussicht durch den Gitter <i>S. M. Konsoláta Mgr. Miroslava Frýdecká</i>	
Die Geheimagenten in Valdice <i>PhDr. Prokop Tomek</i>	

Kabinet dokumentace a historie VS ČR
Redaktor: Eduard Vacek, Adresa redakce: Soudní 1672/1a, Praha 4, p.p. 3 14067, telefon: 244 024 714, e-mail: Evacek@grvs.justice.cz